

המכללה האקדמית תל-חי

כנס מחקרי גליל ה-23

25-28.4.2021

קמפוס לוואן (מזרח) ובזום

תל-חי המכללה האקדמית

מיגל מכון למחקר מדעי בגליל בע"מ

מועצה אזורית הגליל העליון

120 שנה של חזון ועשייה

מכון שמיר למחקר SHAMIR RESEARCH INSTITUTE

תכנית הכנס

25.4.21

מושב א'
14:30-16:00
המושב מקוון

מושב א'1
אתרים תת-קרקעיים נסתרים באתרים ארכיאולוגיים גלויים

מושב א'2
דילמות ותהליכים בתכנון וניהול שטחים

16:00-16:15 הפסקה

מושב ב'
16:15-18:00
המושב מקוון

מושב ב'1
טבריה עיר עם חומה (?) והמעשים רבים בה

מושב ב'2
מושב המחלקה ללימודי א"י באקדמית כנרת

18:00-18:30 הפסקה

מושב חגיגי
18:30-20:00
יתקיים בקמפוס וישודר בזום

'חיים וייצמן – האב המייסד'
ערב לכבוד הביוגרפיה על המנהיג הציוני ונשיא המדינה הראשון, שנכתבה על-ידי מוטי גולני ויהודה ריינהרץ

26.4.21

מושב א'
12:30-14:00
המושב מקוון

מושב א'1
מושב דוקטורנטים ללימודי גליל

מושב א'2
ניטור המערכת האקולוגית של אגמון החולה: הידרוכימיה, צמחיה, אצות, עגורים

14:00-14:30 הפסקה

מושב ב'
14:30-16:00
המושב מקוון

מושב ב'1
לצאת ממגדל השמש: שינויים בקהילת הדרוזים של הגולן בעקבות מלחמת האזרחים בסוריה

מושב ב'2
סוגיות מרכזיות בשמירת טבע בגליל העליון ובגולן

16:00-16:15 הפסקה

מושב ג'
16:15-18:00
המושב מקוון

מושב ג'1
מרכז מחקר החולה (HCR) בשיתוף המכללה האקדמית תל-חי וקק"ל

מושב ג'2
ארכאולוגיה גלילית

18:00-18:30 הפסקה

מושב חגיגי
18:30-20:00
המושב מקוון

מייבוש החולה ועד ימי קורנה
70 שנות תמורה ביחס לסביבה בישראל – ערב לכבוד ספרה של מיה דואני 'האגם הנעלם'.

27.4.21

מושב א'
12:30-14:00
יתקיים בקמפוס וישודר בזום

מושב א'1
גידול דבורים – אתגרים וחידושים

מושב א'2
מעמדם ואיכות חייהם של הערבים בגליל

14:00-14:30 הפסקה

מושב ב'
14:30-16:00
יתקיים בקמפוס וישודר בזום

מושב ב'1
עגורים בעמק החולה: ברכה או תקלה?

מושב ב'2
הפריפריה הגלילית: משאב או נטל?

16:00-16:30 הפסקה

מושב ג'
16:30-18:00
יתקיים בקמפוס וישודר בזום

מושב ג'1
דתות בגליל: מבט היסטורי ותיאולוגי

מושב ג'2
עכו והגליל המערבי כמרחב מעורב, 1930-1960

18:00-18:30 הפסקה

מושב חגיגי
18:30-20:00
יתקיים בקמפוס וישודר בזום

הענקת מלגות הצטיינות למחקרי סטודנטים על הגליל
גילוי הגליל על-ידי חוקרים ומדענים במאה ה-19 הארוכה, לכבוד ספרו של חיים גורן:
The loss of a minute is just so much loss of life: Edward Robinson and Eli Smith in the Holy Land

28.4.21

מושב א'
13:30-14:00

מושב א'1
תפקיד ההתיישבות בעיצוב הטריטוריה במזרח הגליל העליון

14:00-14:30 הפסקה

מושב ב'
14:30-16:00
המושב מקוון

מושב ב'1
שושבינים ישראלים-יהודים וקדושה נוצרית במרחבי הגליל – מבט השוואתי

מושב ב'2
חינוך לטבע – חינוך מדעי, חינוך סביבתי ומדע אזרחי נפגשים בגולן

16:00-16:15 הפסקה

מושב ג'
16:15-18:00
המושב מקוון

מושב ג'1
רפורמות, שינויים וחדשנות בחינוך - חקרי מקרה גליליים

מושב ג'2
החיפוש אחרי איכות חיים ורווחה אישית: מחקרים מהגליל

18:00-18:30 הפסקה

מושב מסכם
18:30-20:00
יתקיים בקמפוס וישודר בזום

חלוקת פרס לעבודת מאסטר מצטיינת ע"ש יהבי שגיב ז"ל
הוליווד בגליל

הכנס ה-23: מחקרים חדשים של הגליל וסביבותיו

המכללה האקדמית תל-חי, קמפוס לוואן (מזרח)

יום ראשון ה-25 באפריל 2021
יום שני ה-26 באפריל 2021
יום שלישי ה-27 באפריל 2021
יום רביעי ה-28 באפריל 2021
יג'-טז' באייר התשפ"א

כניסה לקמפוס בהרשמה מראש ובכפוף
להנחיית משרד הבריאות לגבי כנסים.
יש להירשם בקישור הבא:
https://conferences.telhai.ac.il

ועדה מדעית: פרופ' אמיר גולדשטיין, ד"ר מיה דואני,
ד"ר טלי גולדברג, ד"ר זאביק גרינברג, ד"ר רואי גוטמן,
ד"ר עידן ברנע

ועדה מארגנת: פרופ' אמיר גולדשטיין, גב' פזית כורדן

יום ראשון ה-25 באפריל

14:30 – 16:00

מושב א'

מושב א'.1. ← אתרים תת-קרקעיים נסתרים באתרים ארכיאולוגיים גלויים
יו"ר: פרופ' ינון שבטיאל

› חפירה בצל קורונה: דיווח ראשוני על חפירות תל אבו שושה / גבע פיליפי,
דר' אבנר אקר, אוניברסיטת בר אילן

› מערכת המסתור בגבע פרשים (משמר העמק) מערכת מסתור יהודית (?)
ביישוב נכרי (!), פרופ' ינון שבטיאל, המכללה האקדמית צפת

› חפירות בית שערים, סיכום העונות הראשונות של חשיפת העיר ועולמה
התת קרקעי, גב' רונה אביסף, הטכניון

›"נתכנסו רבותינו לאושה" – האם מצאנו את מקום מושב הסנהדרין?
מר יאיר עמיצור, רשות העתיקות

מושב א'.2. ← דילמות ותהליכים בתכנון וניהול שטחים
יו"ר: מר אורי רמון

› מסקר לתכנון – תוכנית-אב לשטחים פתוחים (בהדגמה על מועצה
אזורית הגלבוע), מר איתי אושינסקי, ליגמ - פרויקטים סביבתיים,
דר' אמיר פרלברג, מכון דש"א, אוניברסיטת תל-אביב

› דילמות בהתוויית מסדרונות אקולוגיים במחוז צפון,
גב' לירז כברה-לייקין, מכון דש"א, אוניברסיטת תל אביב

› אתגרים בפיתוח מרעה עיזים בגליל, דר' לירון אמדור, מכון דש"א,
אוניברסיטת תל אביב

› הטמעת עקרונות אקולוגיים בגידול אבוקדו במטעי מילופרי – מה כבר
קרה ומה צריך עדיין לקרות?
גב' אביב אבישר, מכון דש"א, אוניברסיטת תל אביב

16:00 – 16:15

הפסקה

16:15 – 18:00

מושב ב'

מושב ב'.1. ← טבריה עיר עם חומה (?) והמעשים רבים בה
יו"ר: דר' אסף זלצר

› תפקיד חומת טבריה - מבט היסטורי ועכשווי,
דר' שלי-אן פלג, אוניברסיטת חיפה

› מוועד יהודי טבריה לוועד הקהילה העברית בטבריה – בין המשכיות
למשבר, דר' אסתי ינקלביץ, אוניברסיטת חיפה

›"כי מלבד האויר והמרחץ מה יש לנו פה?" - התיירות בטבריה היהודית
בתקופת המנדט, דר' גיל הרן, דר' אסף זלצר, אוניברסיטת חיפה

מושב ב'.2. ← מושב המחלקה ללימודי א"י באקדמית כנרת
יו"ר: פרופ' מרדכי אביעם

› הגליל העליון בתקופה הפרסית: קולוניה פְּניקית קרוב לבית?,
דר' חיה כץ, המכללה האקדמית כנרת

› סקר מפת שומרה: מסקנות עיקריות בתום מחקר רב שנים,
דר' דינה שלם, המכללה האקדמית כנרת

› הכפרים הסמויים מהעין,
פרופ' מרדכי אביעם, המכללה האקדמית כנרת

18:00 – 18:30

הפסקה

18:30 – 20:00

מושב חגיגי יתקיים בקמפוס וישודר בזום

ברכות

'חיים וייצמן – האב המייסד' – ערב לכבוד הביוגרפיה על המנהיג הציוני
ונשיא המדינה הראשון, שנכתבה על-ידי מוטי גולני ויהודה ריינהרץ

אודיטוריום זרנגין

הרצאת פתיחה: כפר הנשיא: מורשת חיים וייצמן בקיבוץ הקרוי על שמו,
דר' גיורא גודמן, המכללה האקדמית כנרת

הרצאה מרכזית: וייצמן בחניתה, 1938 - אירוע קטן, משמעות גדולה,
פרופ' מוטי גולני, אוניברסיטת תל אביב

יום שני ה-26 באפריל

12:30 – 14:00

מושב א'

מושב א'.1. ← מושב דוקטורנטים - בוגרי לימודי גליל
יו"ר: פרופ' חיים גורן

› מ'וועד גוש יישובי הגליל העליון' למועצה האזורית הגליל העליון,
מר עופר בהרל, אוניברסיטת חיפה
› תופעת קברי צדיקים - מקרו ומיקרו,
מר חיים שלזינגר, אוניברסיטת בר-אילן
› אומנויות הסלע בדולמני הגליל והגולן - תגליות חדשות,
מר אורי ברגר, רשות העתיקות, אוניברסיטת חיפה
› אהבה וקוץ בה – הממד המגדרי ביחסי יהודים וערבים בארץ ישראל המנדטורית: קשרים רומנטיים בין נשים יהודיות וגברים ערבים,
גב' עידית ארז, אוניברסיטת חיפה

מושב א'.2. ← ניטור המערכת האקולוגית של אגמון החולה: הידרוכימיה, צמחיה, אצות, עגורים
יו"ר: דר' אסף חן

› ניטור ארוך טווח בפרויקט החולה - בחינה רב שנתית (2008 - 2018),
דר' עידן ברנע, מיגל – מכון למחקר מדעי בגליל, ואגף שימור סביבה וטבע, החברה להגנת הטבע
› השפעה של העגור האפור על המצב הטרופי של אגמון החולה,
פרופ' איגי (מיכאל) ליטאור, המכללה האקדמית תל-חי, ומיגל – מכון למחקר מדעי בגליל
› האם העגורים יגרמו להעתרה באגמון החולה? ניתוח משוואות מבניות בדגש על הביוגאוכימיה של זרחן, מר שחר רגב, המכללה האקדמית תל-חי, מיגל – מכון למחקר מדעי בגליל
› שימוש בכלים של חישה מרחוק לצורך הערכת מספר העגורים החורפים בעמק החולה, דר' אסף חן, מיגל - מכון למחקר מדעי בגליל

14:00 – 14:30

הפסקה

14:30 – 16:00

מושב ב'

מושב ב'.1. ← לצאת ממגדל השמש: שינויים בקהילת הדרוזים של הגולן בעקבות מלחמת האזרחים בסוריה
יו"ר: דר' יסמין ברזילי-שחם

› החברה הערבית והקהילה הדרוזית בגולן: מגמות חדשות לאור 'האביב הערבי', דר' יוסרי ח'יזראן, המרכז האקדמי שלם
› חוויותיהן של נשים דרוזיות הלומדות בחו"ל, גב' עביר איוב
›פרגמטיזם לנוכח מגבלות: שילובם של הדרוזים תושבי הגולן במוסדות אקדמיים ישראלים, דר' אור לוונטל, המכללה האקדמית תל-חי

מושב ב'.2. ← סוגיות מרכזיות בשמירת טבע בגליל העליון ובגולן
יו"ר: דר' עידן ברנע

› סקירת הסוגיות הבוערות בשמירת טבע וסביבה בגליל ובגולן,
מר לירון שפירא, החברה להגנת הטבע
› חסמים הידרו-ביולוגים במערכת הירדן העליונה,
גב' יפעת ארצי, רשות הטבע והגנים
› ספירות צבאים בצפון ישראל: מה למדנו עד כה?,
דר' עמית דולב, רשות הטבע והגנים
› סוגיית חיבור אזור מעלה הכינרת למפעל המים הארצי בעידן של שינוי אקלים, דר' עידן ברנע, החברה להגנת הטבע

16:00 – 16:15

הפסקה

יום שלישי ה-27 באפריל

מתקיים בקמפוס ומשודר בזום

12:30 – 14:00 | **מושב א'**

מושב א'.1. ← גידול דבורים – אתגרים וחידושים
יו"ר: דר' טלי גולדברג
אודיטוריום זרנגין

› מלכות הגליל - הסוד בגידול מלכות דבורים,
גב' נגה ראובן, מכוורת "פרחי הגליל"
› חסינות חברתית - איך הדבורים שומרות על בריאות המושבה?,
דר' מוקי נגרי, מכון שמיר
› נזקי ריסוסים לכוורות בגליל והערכת מקורות הנזק,
דר' אהד אפיק, שירות ההדרכה והמקצוע (שה"מ), משרד החקלאות

מושב א'.2. ← מעמדם ואיכות חייהם של הערבים בגליל
יו"ר: דיאנא סעדי
כיתה 2103

› אין כמו בבית? ההשפעות הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות של יציאה החוצה מהסביבה הביתית המקורה לסביבות עירוניות, ניסוי שדה על נשים משתי קבוצות אתניות, דר' דיאנא סעדי, אוניברסיטת תל אביב
› העקה החברתית שנשים ערביות ויהודיות צוברות בגין היחסים הבין אתניים, פרופ' יצחק שנל, אוניברסיטת תל אביב
› גישה חדשה להבנת ההשתלבות מול ההתבדלות של קבוצות מיעוט במרחב החברתי: שלוש קהילות של האוכלוסייה הערבית בערים מעורבות, דר' אחמד דיאב, אוניברסיטת תל אביב
› מטרד הרעש מהמפעלים ובתי המלאכה באזורי מגורים ביישובים ערביים, דר' נועמאן גנאים, אוניברסיטת בר אילן

14:00 – 14:30 | **הפסקה**

16:15 – 18:00 | **מושב ג'**

מושב ג'.1. ← מושב מוקד המחקרים החולה (HCR) בשיתוף המכללה האקדמית תל-חי וקק"ל
יו"ר: דר' יוני וורטמן
מנחי המושב: דר' יוני וורטמן, דר' אורן רייכמן וגב' ענת לוי
› מערך תיעוד וניתוח התנהגות בעלי חיים מעופפים בעזרת מכ"ם, אקוסטיקה ולמידת מכונה, מר יובל וורבר, אוניברסיטת חיפה
› העשב הפולש שלשי רגלני בעמק החולה - ביולוגיה והדברה, דר' יעקב גולדווסר, מרכז חקלאי העמק
› קומפלקס תתי המינים של השלדג לבן החזה, חלון לתהליכים אבולוציוניים, גב' רימון לוין, המכללה האקדמית תל-חי
› נוצות, קרקע, מים ומה שביניהם, נוצות השלדג לבן החזה כביו-אינדיקטור, מר אייל חיים, המכללה האקדמית תל-חי
› תוכנית החלוקה - מהם המנגנונים התורמים לחלוקה מרחבית בין מושבות שכנות של עטלפי פירות?, מר עמנואל לוריא, האוניברסיטה העברית

מושב ג'.2. ← ארכאולוגיה גלילית
יו"ר: פרופ' דורון לביא

› האופי של היישוב בגולן בתקופה הממלוכית בהשוואה לתקופה הרומית-ביזנטית, ד"ר מיכאל אזבנד, המכללה האקדמית תל-חי
› חפירות מתחם המערה בשמורת הטבע נחל חרמון – בניאס, דר' רון לביא ופרופ' עדי ארליך, אוניברסיטת חיפה
› תרומתו של השלד של התינוק ממערת עמוד (עמוד 7) להבנת ההבדלים בנשימה בין האדם המודרני והניאנדרטל, דר' אלה בין, פרופ' יואל רק, דר' אלון ברש, ביה"ס לרפואה בצפת, אוניברסיטת בר-אילן
› בחיפוש אחרי האתר האבוד – הניסיונות לאתר מחדש את האתר האשלי במעיין ברוך, פרופ' גונן שרון, המכללה האקדמית תל-חי

18:00 – 18:30 | **הפסקה**

18:30 – 20:00 | **מושב חגיגי** יתקיים בזום

מייבוש החולה ועד ימי קורנה: 70 שנות תמורה ביחס לסביבה בישראל – ערב לכבוד ספרה של מיה דואני 'האגם הנעלם'
יו"ר: פרופ' רקפת סלע-שפי, אוניברסיטת תל-אביב

› תמורות בסוגיית השמירה על הטבע בישראל, פרופ' ערן פייטלסון, האוניברסיטה העברית
› ההיסטוריה הסביבתית נמצאת בפרטים – מהחולה למקרים נוספים, דר' אסף זלצר, אוניברסיטת חיפה
› האגם הנעלם והקולות הנאלמים – טבע, נשים, ילידים, דר' עדנה גורני, אוניברסיטת חיפה
מגיבה: דר' מיה דואני, המכללה האקדמית תל-חי

14:30 – 16:00

מושב ב'

מושב ב'.1. ← עגורים בעמק החולה: ברכה או תקלה?
יו"ר: פרופ' משה גופן
אודיטוריום זרנגין

› צפרות וציפורים בישראל – ברכה או תקלה?,
פרופ' יוסי לשם, אוניברסיטת תל אביב
› עגורים בעמק החולה (1988-2020): ברכה או תקלה?,
דר' דן אלון, אגף שימור סביבה וטבע
› תפעול פרויקט העגורים,
מר עופר ברנע, מנכ"ל החברה לחקלאות גליל עליון
› האם נוכחות עגורים בעמק החולה משפיעה על איכות המים באגמון-חולה ובכנרת?, פרופ' משה גופן, מיגל – מכון למחקר מדעי בגליל

מושב ב'.2. ← הפריפריה הגלילית: משאב או נטל?
יו"ר: דר' אודי כרמי
כיתה 2103

› בירנית בין ספר ופריפריה, דר' ענת קדרון, המכללה האקדמית תל-חי,
דר' אודי כרמי, המכללה האקדמית תל-חי
› "היו נכונים למערכה גדולה ועצומה על מנוחת קדמונים": חלקה של עיר פריפריאלית במאבק הארצי על קברים עתיקים,
דר' קרן לוי, המכללה האקדמית תל-חי
› ספורט בפריפריה: גאווה, חינוך וערכים,
דר' אור לונטל, המכללה האקדמית תל-חי
› ללא מרחב וזמן, סטודנטים לומדים מרחוק - מקרה המבחן במכללת אוהלו להכשרת מורים בפריפריה הצפונית,
דר' יונית ניסים, דר' איתן סימון, המכללה האקדמית תל-חי

16:00 – 16:30

הפסקה

16:30 – 18:00

מושב ג'

מושב ג'.1. ← דתות בגליל: מבט היסטורי ותיאולוגי
מושב בארגון מרכז תל-חי לחקר דתות
יו"ר: דר' סופיה כץ
כיתה 2103
› בעקבות האנטי-כריסטוס בגליל: על משיח ואנטי-משיח בראי הפולמוס היהודי-נוצרי בגליל בשלהי העת העתיקה, דר' חגי דביר, רשות הטבע והגנים
› ממצודה צלבנית למעוז אסלאמי: הסולטאן ביברס, ייסוד צפת ואיסלום הגליל בתקופה הממלוכית, דר' אור אמיר, האוניברסיטה העברית
› Nostra Aetate and its Afterlives: The Neocatechumenal Way in Galilee,
דר' פיידרה שפירו, המכללה האקדמית תל-חי

מושב ג'.2. ← עכו והגליל המערבי כמרחב מעורב, 1930-1960
מושב לזכרו של מייק לבנה ז"ל
יו"ר: פרופ' מוסטפא עבאסי
אודיטוריום זרנגין
› השפעת תנאי הסביבה על יחסה של התנועה הציונית לערים המעורבות: המקרה של עכו, דר' ענת קדרון, המכללה האקדמית תל-חי
› לידתה של עירייה מעורבת במדינת ישראל: המקרה של עכו,
דר' נדב הייידקר, חוקר עצמאי
› בין אל-בצה הפלסטינית לשלומי הישראלית: סיפורו של מקום בין שנות ה-40 לשנות ה-50, גב' לילי אילן, האוניברסיטה העברית

18:00 – 18:30

הפסקה

18:30 – 20:00

מושב חגיגי יתקיים בקמפוס וישודר בזום

ברכות: פרופ' יוסף מקורי, נשיא המכללה האקדמית תל-חי

הענקת מלגות מטעם המכון לחקר הציונות וההתיישבות של קק"ל במעמד: דר' מוטי פרידמן, מנהל המכון
דר' דורון מרקל, המדען הראשי של קק"ל

גילוי הגליל על-ידי חוקרים ומדענים במאה ה-19 הארוכה, לכבוד ספרו של חיים גורן:

The loss of a minute is just so much loss of life: Edward Robinson and Eli Smith in the Holy Land
יו"ר: פרופ' גדעון ביגר, אוניברסיטת תל-אביב
אודיטוריום זרנגין
› הגליל במפתו של אדריכום 1590,
פרופ' ריכב (בוני) רובין, האוניברסיטה העברית ויד בן צבי
› ארץ של קודש וחולי: ארץ ישראל, תחלואיה ורופאיה במאה התשע עשרה, פרופ' ערן דולב, אוניברסיטת תל-אביב והמכללה האקדמית תל-חי
› מדוע לא עלה בידי רובינסון וסמית' להגיע לעמק החולה ב-1838?,
פרופ' חיים גורן, המכללה האקדמית תל-חי

יום רביעי ה-28 באפריל

13:00 – 14:00 | **מושב א'**

מושב א'.1. ← תפקיד ההתיישבות בעיצוב הטריטוריה במזרח הגליל העליון
יו"ר: דר' אלון מרגלית

› הקרב על משמר הירדן, יוני 1948, מבט מעיני המגינים דרך תרשימי האצ"ל,
דר' אלון מרגלית, המכללה האקדמית תל-חי
› נחמן אלכסנדרון ומקומו בעיצוב המפה היישובית באזור אצבע הגליל בין השנים 1939-1949, מר שלום טרמצי, המכללה האקדמית תל-חי

14:00 – 14:30 | **הפסקה**

14:30 – 16:00 | **מושב ב'**

מושב ב'.1. ← שושבינים ישראלים-יהודים וקדושה נוצרית במרחבי הגליל – מבט השוואתי
יו"ר: פרופ' דורון בר

› "הספסלים המכושפים" בכורסי – מממצא ארכיאולוגי ומורשת נוצרית לאגדה אורבנית ושיח שמאני ופסיאודו-מדעי,
דר' מריאנה רוח-מדבר שפירא, המכללה האקדמית צפת
› קידוש מרחב נוצרי על ידי שושביני קדושה יהודיים – המקרה של אתרי הטבילה בגליל ובעמק הירדן, דר' ליאור חן, רשות הטבע והגנים
› בעקבות ישוע בגליל – יזמות ליצירת שבילי לכת צליינים תיירותיים במרחב הקדוש, גב' קרן לויזון, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מושב ב'.2. ← חינוך לטבע – חינוך מדעי, חינוך סביבתי ומדע אזרחי נפגשים בגולן
יו"ר: דר' ורד נאור

› גינת בר - עונן לתהליכים חינוכיים בבית הספר,
דר' מרסדס אדרי, מכון שמיר למחקר
› כשטבע וכיתה נפגשים, מר איתן שמשוביץ, אולפנת קצרין
› חקר מגוון ביולוגי בבתי גידול לחים בדרום הגולן בעזרת מדע אזרחי בבית הספר, מר אלאור לוי, מועצה איזורית גולן
› הקורונה לא עוצרת את החקר: חקר תלמידים מקוון של חיות הבר באמצעות מצלמות בשידור חי, דר' מוטי צ'רטר, מכון שמיר למחקר ואוניברסיטת חיפה

16:00 – 16:15 | **הפסקה**

16:15 – 18:00 | **מושב ג'**

מושב ג'.1. ← רפורמות, שינויים וחדשנות בחינוך - חקרי מקרה גליליים
יו"ר: פרופ' יובל דרור

› המאפיינים הפדגוגיים החדשניים בכיתות היסוד ב'בית ספר יער' במועצה האזורית מרום הגליל,
גב' טליה מרציאנו, גב' שני רוסו, המכללה האקדמית תל-חי
› מהוראה מותאמת לפדגוגיה מוטת עתיד - התפתחות התפיסה הפדגוגית בבית הספר היסודי משגב,
גב' עדי חיים, גב' אורלי וצר-עזריה, המכללה האקדמית תל-חי
› בית הספר החרדי 'גנזי המלך' בצפת - המעבר למעמד ממלכתי-חרדי (ממ"ח), מר יוסי אלימלך, מר דוד ביטון, המכללה האקדמית תל-חי

מושב ג'.2. ← החיפוש אחרי איכות חיים ורווחה אישית: מחקרים מהגליל
יו"ר: דר' יונתן קסלר

› שביעות רצון מהחיים בקרב בוגרים צעירים: התפקיד של אינטליגנציה רגשית ואינטליגנציה רוחנית, דר' עפרה ולטר, המכללה האקדמית תל-חי,
פרופ' מוריס אליאס, אוניברסיטת רטגרס
› מה יכול לתרום לסטודנטים בהתמודדות עם נגיף הקורונה? התרומה של הון אנושי, חמלה, רוחניות לתפיסת הרווחה האישית,
דר' עפרה ולטר, המכללה האקדמית תל-חי,
דר' בתאל חזן-לירן, המכללה האקדמית תל-חי
› תרומתה של תכנית התערבות המבוססת על 'מעגל ההפנמה' להתמודדות עם אלימות מילולית ולשיפור איכות חייהם של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית המתגוררים במסגרות דיור חוץ ביתיות,
דר' נירית קרני, המכללה האקדמית תל-חי,
דר' רן נוימן, המכללה האקדמית צפת

18:00 – 18:30 | **הפסקה**

18:30 – 20:00 | **מושב מסכם** יתקיים בקמפוס וישודר בזום

חלוקת פרס לעבודת מאסטר מצטיינת ע"ש יהבי שגיב ז"ל

הוליווד בגליל
יו"ר: פרופ' אביבה חלמיש, האוניברסיטה הפתוחה
אודיטוריום זרנגין

› קירק דאגלס בחניתה ואקרית: שואה, קיבוץ ונכבה בסרט ההוליוודי 'עושה הלהטים' (1953), דר' גיורא גודמן, המכללה האקדמית כנרת
› אקסודוס וכלא עכו: מקומו של הסרט במאבק על הזיכרון הקולקטיבי הישראלי, פרופ' אמיר גולדשטיין, המכללה האקדמית תל-חי

מושב א'1 | אתרים תת-קרקעיים נסתרים באתרים ארכאולוגיים גלויים

חפירה בצל קורונה: דיווח ראשוני על חפירות תל אבו שושה / גבע פיליפי

ד"ר אבנר אקר, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר אילן

באוגוסט 2020 בין גלי קורונה יצאה משלחת מהמכון לארכיאולוגיה באוניברסיטת בר אילן לחפור בתל אבו שושה המזוהה עם גבע פיליפי המכונה גם גבע פרשים. במשך העונה נחפרו שלושה שטחים בהיקף התל. בהרצאה אציג את פרשת עונת חפירות זו ואת תוצאותיה הראשוניות הכוללות רצף ארכיטקטוני מהתקופה הרומית לשלהי העת העתיקה, ביצורים רומיים ופרופיל קרמי של האתר.

מערכת המסתור בגבע פרשים (משמר העמק) מערכת מסתור יהודית (?) ביישוב נכרי (!)

ינון שבטיאל, המכללה האקדמית צפת

זאב ספראי, אוניברסיטת בר אילן

במסגרת סקרים וחפירות שנעשו בשנים 1983 – 1984, באזור משמר העמק ובתל אבו שושה, גילו פרופ' זאב ספראי ומיכה לין מערכת מסתור. לאור זיהויים של השניים ועימם מספר חוקרים נוספים את תל אבו שושה כיישוב גבע פרשים שמוזכר על ידי יוסף בן מתתיהו, הציעו אותם חוקרים שמדובר בעיר פוליס נכרית. מאחר שעד כה התגלו מערכות מסתור, הן בארץ יהודה והן בגליל, רק באתרים שזוהו מעל לכל ספק כיישובים יהודים, עולה השאלה אם מערכת המסתור בתל אבו שושה, היא ממצא ראשון מסוגו של התקנת מערכת מסתור נכרית ביישוב נכרי, או מערכת מסתור יהודית ביישוב נכרי. בהרצאה יידונו הסוגיות שלעיל וכן הצעות לפתרונן.

חפירות בית שערים, סיכום העונות הראשונות של חשיפת העיר ועולמה התת קרקעי

רונה אביסף, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

פרופ' עדי ארליך, מכון זינמן אוניברסיטת חיפה

בית שערים מפורסמת בכך שרבי יהודה הנשיא, חותם המשנה, חי ונקבר בה ובית הקברות המפואר שלה אף זכה בתואר אתר מורשת עולמי. בשנת 2014 חודשה החפירה בשטחה של העיר במטרה להכיר טוב יותר את אופיה, צורתה, שלבי הישוב בה ואת תושביה. ההרצאה תסקור את הממצאים העיקריים שנחשפו בדגש על המתקנים התת קרקעיים.

"נתכנסו רבותינו לאושה" – האם מצאנו את מקום מושב הסנהדרין?

יאיר עמיצור, רשות העתיקות

אתר העתיקות חורבת אושה מזוהה כיישוב היהודי אושה, המוזכר במשנה ובתלמוד כתחנה הראשונה של נדודי הסנהדרין בגליל לאחר כשלון מרד בר כוכבא וחורבן היישוב היהודי ביהודה בשנת 135 לסה"נ. בתקופה זו, המתוארת כאחת הקשות בתולדות העם היהודי, חכמי אושה סייעו בשיקום העם בפן הרוחני והגשמי, והבטיחו את המשכיותה של היהדות וקהילות היהודים בגליל ובגולה., ובכך הותירו את חותמם על היהדות עד היום. על פי מקורות חז"ל, הסנהדרין ישבה באושה במשך כ-15 שנים. פועלה המרכזי של הסנהדרין באושה היה בתקנת תקנות המחזקות את הקהילה ואת אחראיות המנהיגים ובני הקהילה כלפי החלשים והעניים בקהילה, ביסוד עולם התורה וההלכה ובהרמת המורל של שארית הפליטה היהודית שנמלטה לגליל. במקורות מוזכרות תעשיות שונות שהיו ביישוב, ביניהם הכנת מחצלות ותעשיית זכוכית. על פי הממצאים בשטח נראה כי היישוב אכן נוסד במאה הב' לסה"נ והמשיך להתקיים עד המאה הח' לסה"נ, התקופה האסלאמית הקדומה, כאשר ננטשה.

במרוצת השנתיים האחרונות התנהלה חפירה ארכיאולוגית באתר במסגרת פרויקט 'שביל הסנהדרין'. החפירה מתמקדת בראש הגבעה, שם נחשפים מבני ציבור ותעשיה המתוארכים לתקופה הרומית והביזנטית, ובהם חצרות, מערכת מים, גת מורכבת, בתי בד, מקוואות טהרה, עדויות נרחבות לייצור כלי זכוכית וכלי ברזל.

בהרצאה, נציג את הממצאים והסוגיות העולות מהחפירה הנוכחית, וננסה לעמוד על זהות תושבי אושה בעת העתיקה, במה עסקו ומה היה אופיו של הישוב.

מסקר לתכנון – תוכנית-אב לשטחים פתוחים (בהדגמה על מועצה אזורית הגלבוע)

איתי אושינסקי[1], רותם אלינסון[1], אורי שפירא[2], לירז כברה-לייקין[2], אמיר פרלברג[2] ואורי רמון[2]

[1]ליגמ – פרוייקטים סביבתיים; [2]מכון דש"א, אוניברסיטת תל אביב

מועצה אזורית הגלבוע משתרעת על שלש חטיבות נוף שונות: הרי הגלבוע, עמק חרוד ורמות הבזלת של הגליל התחתון. נערכו בשטחה שלושה סקרי טבע ונוף, ששימשו כרקע להכנת תוכנית-אב לשטחים פתוחים, ומתייחסת לכל שטח המועצה.

תוכנית-אב לשטחים פתוחים נועדה להנחות ולהתוות מדיניות מועצתית לתכנון השטחים הפתוחים (שאינם מבונים/שלא חלות עליהם תוכניות בינוי). התוכנית מספקת כלים תכנוניים ליצירת איזון בין תוכניות פיתוח תשתיות בשטחים הפתוחים, לשמירה על ערכי הטבע ועל השטחים החקלאיים, וכלים ניהוליים המאגדים את דרכי ההתקשרות בין המועצה לתושבים, ליישובים ולכלל הגורמים המשפיעים על השטחים הפתוחים.

התוכנית מסווגת את השטחים הפתוחים שבמרחב המועצה על-פי ערכיהם ותפקודיהם השונים, שמקבלים הנחיות שונות במסמכיה, באופן שמעצים את ייחודיותה. חלוקה זו נעשית במתודולוגיה שלבית, הכוללת ניתוח השטח על-ידי צוות התכנון בהתבסס על המידע הקיים:

1. אבחנה בין שימושי הקרקע השונים (בנויים, חקלאיים, טבעיים, מוגנים) – קיימים ומתוכננים
2. סיווג השטחים על-פי ערכיותם, כפי שהוגדרה בסקר ערכי טבע, נוף ומורשת.
3. התוויית המסדרונות האקולוגיים ו-"צווארי הבקבוק" שבתוכם, לשמירה על קישוריות למעבר בע"ח.
4. סימון צרכים ניקוזיים, חקלאיים, שטחים רגישים לנגר עילי ולסחף קרקעות.
5. העצמת רכיבים ייחודיים למועצה, כגון גופי-מים, מכלולי נוף, מבואות למועצה וכדומה.

ההתבססות על ממצאי סקרי ערכי טבע, נוף ומורשת שקודמים לתכנון הינה חיונית. המידע המקיף שמתקבל, תורם לתכנון מושכל מבוסס נתונים, שיכול להוביל לאיזון מיטבי בין הפיתוח להגנה על המערכות האקולוגיות והמגוון הביולוגי הייחודי לאזור, ולהעצים את טיפוח האזורים שלהם ערכיות נופית-טיילית גבוהה, כמתחייב מעקרונות פיתוח בר-קיימא, שהולכים ומוטמעים במערכות התכנון הלאומיות.

דילמות בהתוויית מסדרונות אקולוגיים במחוז צפון

לירז כברה-לייקין[1], אמיר פרלברג[1], דותן רותם[2] ואורי רמון[1]

[1]מכון דש"א, אוניברסיטת תל אביב; [2]חטיבת המדע, רשות הטבע והגנים

המסדרונות האקולוגיים בישראל הוגדרו על ידי רשות הטבע והגנים ומופו על בסיס שטחים פתוחים (חקלאיים וטבעיים) שאינם מוגנים סטטוטורית. אזורים אלו נועדו לאפשר תנועת בעלי-חיים ויחידות הפצה של צמחים בין השטחים המוגנים (שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות קק"ל). המטרה הייתה לייצר כלי תכנוני עבור גופי התכנון, כך שתכניות הפיתוח ישמרו ככל הניתן על המרחבים בתחום המסדרונות האקולוגיים, ויכוונו את הפיתוח אל השטחים שמחוץ להם. מפת המסדרונות הארציים עודכנה בהמשך, והתוויתם דוייקה ברמה האזורית, ככל שהם הוטמעו בתכניות-אב ובתכניות מתאר ארציות ומחוזיות. תהליך זה נמשך גם כיום.

עבודה זו, שבוצעה ע"י מכון דש"א במימון רט"ג, נועדה לפרט ולדייק במחוז צפון את מפת המסדרונות הארצית שפורסמה ע"י רט"ג ב-2015. תהליך המיפוי התבסס על סקרי טבע ונוף של מכון דש"א, תצפיות במיני דגל דוגמת צבי ישראלי ולוטרה כמדד לעבירות המסדרון, שיחות עם אקולוגים מרחביים של רט"ג, וכן על שכבות ממ"ג סטטוטוריות כמו נחלים, כבישים, שטחים מבונים, תכניות פיתוח עתידיות ועוד.

עבודה זו כללה: דיוק של מסדרונות ארציים, למשל במישור חוף הגליל המערבי, שמהווה חוליה במסדרון אורך ארצי לאורך מישור החוף, ומקוטע מאוד בגלל תהליכי פיתוח מואצים; איתור של מסדרונות אזוריים נוספים, למשל המסדרונות לאורך ערוצי הנחלים בחבל תענך, החשובים לשמירה של רצף בתי-גידול לחים בין העמקים חרוד ויזרעאל; איתור של מעברים אקולוגיים חיוניים ("צווארי בקבוק") שבהם מתאפשר מעבר בין שטחים מבונים דרך רצועה צרה, וכן מעברים אקולוגיים חוצי תשתיות (כבישים ומסילות רכבת). דוגמה לכך הוא «צוואר הבקבוק" שמתנקז למעבר צר בחציית כביש 85 בין עכו לג'דיידה-מכר, שנוצר בעקבות תכניות לפיתוח העיר עכו ממערב, והתווית חלקו הצפוני של כביש 6 ממזרח, ושהשמירה עליו קריטית לקישוריות בין מישור חוף הגליל למישור חוף עכו.

מפת המסדרונות במחוז צפון מהווה כיום רקע לתכניות-אב לשטחים פתוחים ולתכניות כוללניות שמקודמות בשנים האחרונות במספר מועצות אזוריות בגליל, וכן בתסקירי השפעה על הסביבה בתכניות בינוי ותשתיות מפורטות. חלקים ממנה אף הוטמעו בפרק השטחים הפתוחים של התכנית האסטרטגית «ישראל 2040" של מינהל התכנון, שמטרתו להרחיב את ההגנות על שטחים פתוחים ערכיים שחסרים הגנה סטטוטורית מספקת, ובפרט על המסדרונות האקולוגיים.

אתגרים בפיתוח מרעה עיזים בגליל

לירון אמדור[1], אורית גינצבורג[2], אמיר פרלברג[1] ואורי רמון[1]

[1]מכון דש"א, אוניברסיטת תל אביב

[2]תחום מרעה ושטחים פתוחים, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

הגליל מאופיין בצמחיית חורש וביישובים רבים הסמוכים לחורשים, ולפיכך חשופים לסכנת שריפות. אחד הכלים לצמצום סכנת שריפות ושמירה על מגוון ביולוגי ונופי, הינו רעיה, ובפרט רעיית עיזים. עיזים מתאימות לממשק חורשים מכיוון שהן ניזונות מצומח מעוצה ולא רק עשבוני, ויכולות לנוע בטופוגרפיה קשה. כתוצאה מתנאים כלכליים, חברתיים, תכנוניים ומוסדיים, ישנם בגליל אזורים שבהם קיים מחסור מתמשך ברעיית עיזים נדרשת.

המחקר, שאותו הובילה רשות המרעה במשרד החקלאות במימון הקרן לשמירה על שטחים פתוחים ברמ"י, נועד לעצב כלי מדיניות שיאפשרו לקדם רעיית עיזים באמצעות: פיתוח שיטה לזיהוי השטחים הנדרשים לרעיית עיזים; תחשיבים כלכליים ואומדן העלות הנדרשת לתשלום עבור שירותי רעייה. המחקר נערך כחקר מקרה באזור משגב שבגליל התחתון.

תאי השטח הנדרשים לרעיית עיזים הינם בעיקר: אזורי חייץ סביב יישובים ולאורך דרכים – שמטרתם לאפשר את פעילות כוחות הכבאות וההצלה במקרה חירום; ואזורים בשטחים הפתוחים שבהם יש רצון למתן את הצימוח לטובת הקטנת הביומסה הצמחית, שמירה על בתי-גידול ומגוון נופי. האזורים מופו בממ"ג, חושבו גדלי השטחים, ונגזר גודל העדרים הנדרשים לממשק ביישובי משגב.

התשלום לשירותי רעייה חושב כפיצוי על ההפסד הכלכלי שנגרם למגדל. נמצא כי בממשק של ייצור בשר בלבד התשלום הנדרש לרעייה, בנוסף לתמיכה הממשלתית הקיימת, הינו 170 ₪ לדונם/שנה, ובממשק של ייצור חלב ובשר התמרוץ הנדרש הינו 52 ₪ לדונם/שנה. זאת, בהשוואה לעלות תחזוקת השטח באמצעות גיזום שהינה 200-400 ₪/דונם/שנה (תלוי באופי הצמחייה והטופוגרפיה). גודל השטח הממוצע הנדרש לרעייה באזור חייץ סביב יישוב כפרי במשגב הינו כ-400 דונם, גודל העדר הנדרש הינו כ-80 ראש, ועלות התשלום ליישוב הינה בין 70-20 אלף ₪ לשנה.

המלצות המחקר הן, בין היתר, כי נדרש לתמרץ גם עדרים קטנים יחסית, ולפעול להסרת חסמים לייצור חלב במרעה, המקטין משמעותית את התקציב הנדרש לאיזון כלכלי של הרעייה.

המלצות העבודה הוצגו לרשויות המקומיות, לרשות כבאות והצלה, למינהל התכנון, לרמ"י, לרט"ג, לקק"ל ולארגוני חקלאים – במטרה לגבש פתרון מושכל, מוסכם ומתואם, שיתרום להגנה על היישובים מפני שריפות ולקידום ענף חקלאי שהינו חלק בלתי נפרד ממורשת הגליל וצביונו.

הטמעת עקרונות אקולוגיים בגידול אבוקדו במטעי מילופרי – מה כבר קרה ומה צריך עדיין לקרות?

אביב אבישר, מכון דש"א, אוניברסיטת תל אביב

עם אימוץ הקונספט של מסדרונות אקולוגיים המחברים בין עוגנים טבעיים באמצעות שטחים חקלאיים, ברור שנדרש שיתוף-פעולה הדוק יותר בין קובעי מדיניות לחקלאים – בתחומים של טבע וחקלאות. משאבים רבים מושקעים במחקר ובפרוייקטים שמטרתם לעמוד על הדרך היעילה ביותר לשפר תפקוד של שטחים מעובדים כמועילים לקיומם של מערכות אקולוגיות, בעלי-חיים וצמחים. באימוץ שיטות אגרו-אקולוגיות על-ידי חקלאים, טמון פוטנציאל חיובי הן לחקלאי והן לסביבה, אך הדרך ליישום רחב ומעמיק יותר עוברת דרך שינוי תפיסות ושיטות עבודה מקובלות – והינה תהליך מורכב ומאתגר, במציאות של צורך בהגדלת אספקת מזון וקשיים כלכליים וחברתיים.

תאגיד מילופרי מהווה שותפות של כ-25 יישובים בגליל המערבי, שמנהלת כ-30,000 דונם, בעיקר של מטעי אבוקדו. שטח ההשפעה של פעילותה מוערך בכ-300,000 דונם, שמצויים ברובם במערכת אקולוגית נדירה (עמקים אלוביאליים באקלים ים-תיכוני) שפחות מ-6% ממנה זכה להגנה סטטוטורית. כ-75% מהתוצרת החקלאית של התאגיד מיוצאת, בעיקר לאיחוד האירופי, וכפופה לפיכך לתקנית איכות שכוללת, בין השאר, גם דרישות הולכות וגדלות לניהול אקולוגי של המטעים.

מאז שנת 2018 מכון דש"א מוביל פרוייקט של מגוון ביולוגי בעסקים (בניהול ומימון של החברה להגנת הטבע, רט"ג, המשרד להגנת הסביבה, מוא"ז מטה אשר ותאגיד מילואות). הפרוייקט כלל ביצוע פיילוטים שונים שמטרתם לסייע בגיבוש הנחיות אקולוגיות ושילובן בפרוטוקולי הגידול. נשתלו צמחים צופניים, בוצע ניסוי בגידולי כיסוי מגוונים, שוקמה בריכת חורף טבעית כחלק מפתרון בעיות ניקוז, והוקמו גני מקלט לצמחים בסכנת הכחדה בשולי השטחים החקלאיים. התוצר של הפרוייקט היה תיקון להוראות גידול אבוקדו, באופן שמטמיע היבטים אקולוגיים בשלבי הגידול השונים. השלב השני של ההטמעה כלל יצירת מדרג חשיבות לקישוריות אקולוגית בין המטעים, מיפוי משארי שדה, הכנת תכנית שיקום מפורטת, ויצירת הוראות גידול מפורטות לכל חלקה וחלקה.

לכאורה, תנאי הפתיחה בפרויקט אופטימליים: חקלאים מאוגדים בצורה מסודרת, תחת תאגיד נחוש ובעל חשיבה ארוכת-טווח. קיימת מוטיבציה חזקה לביצוע שינוי שמקורה בהנחיות האיחוד האירופי, ומימון חיצוני לליווי אקולוגי שמקורו בארגונים הירוקים. מה נוכל ללמוד מתהליך הטמעת השינוי במילופרי? ומה עדיין אפשר לשפר? על כך בהרצאה.

"כי מלבד האויר והמרחץ מה יש לנו פה?" - התיירות בטבריה היהודית בתקופת המנדט

גיל הרן, דר' אסף זלצר, החוג ללימודי ישראל אוניברסיטה חיפה

החל מסוף המאה ה- 19 וביתר שאת בראשית המאה ה- 20 החלה להתפתח בארץ ישראל התיירות המודרנית. מחקרים רבים עסקו בסיבות להתפתחותה, במאפייניה ובהשפעתה על הנוף העירוני (בירושלים ובתל אביב). מהמחקר הזה נעדר כמעט לחלוטין הדיון על העיר טבריה ובהשפעת התיירות על הפיתוח העירוני.

טבריה נודעה כאחת מארבעת עיר הקדוש ומגוון קברי הקדושים שבקרבתה היוו יעד לעליה לרגל. קרבתה לכנרת שנתקדשה למאמינים הנוצריים הפכו את העיר גם למקום לפעילות נוצרית ואלו בחסותן של המעצמות היו הראשונים שיצאו אל מחוץ לחומות העיר. אולם הגורם המשמעותי לפיתוחה (האפשרי) של התיירות בעיר התבסס על התנאים הטבעיים הייחודיים שלה (אגם הכינרת, מזג האוויר בחורף) והמעיינות החמים בקרבתה. כבר הרצל זיהה את הגורמים הללו כמשמעותיים ובספרו האוטופי אלטנוילנד הפליג בתיאור זרם התיירים שפקד את העיר ומלונות הפאר שהוקמו בה. אך כל זה לא קרה והשאלות הם: מה כן קרה ולמה.

בהרצאה נתאר את הדרמה הגדולה שהתרחשה בטבריה בתקופת המנדט בכל הקשור לפיתוח התיירות. בחינת גורמי המשיכה הראשוניים והמשניים בעיר על רקע מאפייני האוכלוסייה והשלטון המקומי יאפשרו לדון בפיתוח התיירות בעיר. ההרצאה תתמקד בפעילות הקהילה היהודית בעיר (שהייתה לרוב בכל תקופת המנדט) והיא תכלול התייחסות לפיתוח מוקדי המשיכה (חמי טבריה, חופי הרחצה) ותשתית האירוח (המלונות גודלם ופריסתם במרחב).

פעולות רבות נעשו בעיר בתחום התיירות בתקופה. אבל ההצלחה המסוימת לא יכולה להסתיר את הפוטנציאל שלא מומש. בהרצאה נצביע על הסיבות להתפתחות המוגבלת ונחשוף כיצד מחקר על פיתוח תיירות יכול להוות בבואה להכרת מאפייניה של עיר.

תפקיד חומת טבריה - מבט היסטורי ועכשווי[1]

דר' שלי-אן פלג, החוג ללימודי ישראל

מערכות הביצורים שנבנו בעבר היו מבנים צבאיים שנועדו להגנה. מערכות אלו מנעו מעבר וחדירה של כוחות עוינים והגנו על הערים מפני פגיעות פיזיות. בישראל נותרו מערכות ביצורים שלמות בעכו ובירושלים, והן מהוות נקודות ציון המבדילות בין החלק ההיסטורי והעתיק של העיר לבין האזורים החדשים שהתפתחו אחריהן. יוצאת דופן בנוף הארץ ישראלי היא החומה שהקיפה את העיר טבריה. חומה זו היא 'נוכחת' אך בו זמנית 'נעלמת'. המבקר בטבריה אינו יכול שלא לעבור על פניה אך גם להתעלם מהשרידים המונומנטאליים של הביצורים אשר נבנו באבני בזלת שחורים והם מזדקרים בעיר ובחוף הכנרת.

שרידי הביצורים משווים לעיר צביון מיוחד. השרידים שנותרו עומדים על תילם כוללים בעיקר את המגדלים העגולים ששולבו בחומה הדרומית וחלק מן הקירות. חלק מהשרידים השתמרו כיוון שהם שולבו במבני ציבור היסטוריים. המצודה המרשימה מצפון לאזור העתיק נותרה ברובה עומדת על תילה והיא משקיפה על העיר התחתית ברוב הדר.

השרידים הללו שמפוזרים ברחבי טבריה העתיקה מקנים לעיר תחושה אוריינטאלית אקזוטית. במבט היסטורי, אפשר להבין שביצורי טבריה איבדו את תפקידם ההגנתי קרוב מאד לזמן בנייתם. הבקיעים והפרצות שנפערו בהם לאורך השנים שוקמו רק באופן חלקי. יחד עם זאת, יש להם עוצמה ונוכחות בעיר.

בהרצאה המבוססת על מחקר מקיף על תפקידים העכשווי של חומות בערים היסטוריות אדון בחשיבותן של החומות הללו בעיר, במאמצים שהושקעו בבנייתן, שיקומן, הריסתן ובשימורן כמצע לדיון על תפקידם הנוכחי.

---

[1] המאמר מבוסס על מחקר שעוסק בתפקידם העכשווי של החומות בערים ההיסטוריות בישראל. המחקר מבקש להציע כי מערכות ביצורים שנותרו בשלמותם מהוות אמצעי להגן על המורשת הבנויה שנותרה במקומות הללו. המחקר נעשה כחלק מפרויקט בינלאומי בחסות מכון הגטי: Getty-Sponsored workshop series Mediterranean Palimpsest.

מוועד יהודי טבריה לוועד הקהילה העברית בטבריה – בין המשכיות למשבר

דר' אסתי ינקלביץ, החוג ללימודי ישראל אוניברסיטת חיפה

«אין ועד עיר, אין מועצת הקהילה, ואין דעת קהל מאוחדת- וטבריה הלא היא עיר ואם בישראל!"
דואר היום, כ"ג אייר תרפ"ו

טבריה הייתה עיר מעורבת בעלת רוב יהודי. עם תום מלחמת העולם הראשונה והמעבר לשלטון הבריטי ביקשה ההנהגה היהודית לארגן את גופי המנהל לגוף מאורגן ומחייב, שיפעל על פי חוק וייצור את התשתית השלטונית של היישוב היהודי. ועד העיר ליהודי טבריה שהוקם במסגרת זו נקלע עד מהרה למאבקים עם ההנהגה הדתית בעיר וחדל לפעול. במהלך שנות העשרים נעשו ניסיונות לחדש את פעילותו, אך זה נותר מוגבל ביכולתו וסמכויותיו ולא הצליח לאגד תחתיו את כלל הקהילה.

עם אישור חוק הקהילות בשנת 1928 והתקנות לסידורה של 'כנסת ישראל', נקבעה המסגרת הכללית להתארגנות פוליטית ודתית של תושבי ארץ ישראל. אחד ההישגים המרכזיים בתקנות 'כנסת ישראל' היה ההכרה בקיומה של קהילה אחת בלבד, ובשנת 1932 הוחל בארגון ועד הקהילה היהודית בטבריה.

חולשותיו הארגוניות והכלכליות של הוועד גרמו לכך שבפועל היה זה גוף שריכז תחתיו רק חלק מהקהילה היהודית בעיר. עיקר תחומי פעילותו היו חינוך, בריאות, ביטחון סעד ותרבות, לצד תחומים אלה פעל הוועד הקהילה ביקש הוועד לקדם את נושא התיירות בעיר כגורם משיכה וכבסיס כלכלי לתושבי העיר. הציבור החרדי, ובמיוחד 'אגודת ישראל' איים כל העת על חוסנו וכשר פעולתו של הוועד. לצד הקשיים, שנבעו ממבנה הקהילה היהודית בטבריה, נאלצה הנהגת הוועד להתמודד עם השיטפון הקשה שפקד את העיר באביב 1934 ועם המצב הביטחוני המעורער במהלך המרד הערבי. אירועים אלה גבו מחיר בנפש וברכוש והובילו לגל העזיבה של המשפחות המבוססות. המחסור הכלכלי וקושי בגביית מסים, מנעו מוועד הקהילה את האפשרות לבסס את המבנה הארגוני של הקהילה היהודית בטבריה על יסודות איתנים לקראת האתגרים שעמדו בפניה עם קום המדינה.

בהרצאה יוצג תהליך התהוותו ותחומי פעולתו של ועד הקהילה היהודית בטבריה מהניסיונות הראשונים ועד גיבושו כגוף המייצג של הקהילה העברית בטבריה.

הגליל העליון בתקופה הפרסית: קולוניה פניקית קרוב לבית?

דר' חיה כץ, מכון כנרת לאכיאולוגיה גלילית, האקדמית כנרת

לאורך שנים רבות חקר התקופה הפרסית «נפל בין הכסאות" שכן מן העבר האחד חוקרי תקופת המקרא ראו בתקופה זו את ראשיתה של התקופה הקלאסית ומן העבר השני הקלאסיקאיים קבעו את כיבושי אלכסנדר מוקדון בשנת 332 לפנה"ס כראשית העידן ההלניסטי. בעשור האחרון ניתן להצביע על חידושים רבים בחקר התקופה הן בפן ההיסטורי, הן בפן הארכיאולוגי ואולם שאלות רבות הקשורות במעמדו הגאו-פוליטי של הגליל העליון נותרו עדיין ללא מענה. לאורך השנים התקבלה ההנחה כי במעבר משלטון אשור לשלטון בבל ולאחר מכן לשלטון האימפריה האחמנית לא חלו שינויים משמעותיים בגבולות הממלכות והפחוות באזור הגליל העליון, וכי באזור זה התקיים רצף יישובי – מנהלי שחל מסוף המאה השמינית ועד לסוף המאה הרביעית לפנה"ס.

במרכז ההרצאה תעמודנה אפוא שתי שאלות עיקריות:

1. מי היו תושבי האזור? והאם ניתן לעמוד על שינויים בהרכב אוכלוסיית הגליל העליון בפרק הזמן שבין הכיבוש האשורי ועד לכיבוש המוקדוני?
2. מה היתה המסגרת הפוליטית אליה השתייך הגליל העליון? האם במעבר בין השלטון האשורי, לבבלי ולאחר מכן לאחמני חלו שינויים במעמד המדיני של האזור? יתר על כן, האם האזור כולו נכלל תחת מסגרת מדינית אחת או שנחלק בין מספר ישויות?

בכדי לענות על שאלות אלו אבחן את מעמדו של הגליל העליון לאור גישת «המשך הארוך" החל מסוף המאה השמינית לפנה"ס לאחר כיבוש האזור על ידי תגלת פלאסר השלישי ועד לסוף התקופה הפרסית בסוף המאה הרביעית לפנה"ס. על ידי כך יהיה ניתן לשחזר במידה רבה יותר של ודאות את מעמדו של הגליל העליון בתקופה הפרסית וזאת תוך התייחסות לשאלה עד כמה המציאות שהתקיימה בתקופה זו אכן משקפת תהליכים של המשכיות או שינוי.

'חיים וייצמן – האב המייסד' – ערב לכבוד הביוגרפיה על המנהיג הציוני ונשיא המדינה הראשון, שנכתבה על-ידי מוטי גולני ויהודה ריינהרץ

פרופ' מוטי גולן

סקר מפת שומרה: מסקנות עיקריות בתום מחקר רב שנים

דר' דינה שלם, מרדכי אביעם,
מכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית, האקדמית כנרת ורשות העתיקות

אחרי שנים רבות של עבודת שדה, מחקר וכתיבה יוצא לאור סקר מפת שומרה (מפה מס' 3). בהרצאה זו נציג את המסקנות העיקריות של המחקר וכן כמה היבטים המאפיינים אזור זה. תולדות ההתיישבות בשטח הנסקר מתאפיינות בעליות וירידות במספר היישובים, בעיקר כתוצאה ישירה של הנתונים הגיאוגרפיים שהם מהקשים בארץ הנושבת וגם כחלק ממגמות כלליות. הנתונים הגיאוגרפיים אף הביאו להקמתן של טחנות קמח לאורך ערוצו העמוק של נחל כזיב, לחציבת ובניית מאגרי מים רבים (יחסית לאזורים אחרים בארץ) ולגידול אינטנסיבי של עצי זית, כפי שמעידים שרידים רבים של בתי הבד. הצמחייה הסבוכה שמאפיינת אזור זה מגנה עד ימינו על חורבות מרשימות של כפרים ששרידיהם נותרו במעבה החורש, כפי שיתואר בהרצאה השנייה שעוסקת במפת שומרה.

הכפרים הסמויים מהעין

דר' דינה שלם, מרדכי אביעם,
מכון כנרת לארכיאולוגיה גלילית, האקדמית כנרת ורשות העתיקות

אחת התופעות הארכיאולוגיות המעניינות של הגליל העליון המערבי, מתרכז בתחום מפת שומרה. המדובר בכפרים קטנים שעיקר הבנייה בהם היא מהתקופה הביזנטית ובחלקם שלב מאוחר מהתקופה הממלוכית, אשר מאז נעזבו, עלה החורש הים תיכוני וכיסה אותם בשמיכה ירוקה וצפופה של אלונים מצויים, ער אציל וקטלבים שביניהם צומח סבך של מטפסים דוקרניים. הסקר באתרים אלו נעשה ברובו, בשלבים הראשונים של המחקר, בזחילה בשבילי חזירים תוך כדי תיעוד השרידים.

סביר להניח שהתמוטטות המבנים שהיו בבנייה אינטנסיבית, באבני גזית מהתקופה הביזנטית, יצרו גלי אבנים גדולים ואלו חזרו לשימוש בתקופה הממלוכית. מפולות אלו, ריחוקם של האתרים מכפרים מודרנים וכיסויים בחורש שמרו על השרידים באופן יוצא מהכלל.

כך, נשמרו בחורבת צונם שליד אבן מנחם מאגר מים על הקשתות שבו, שתמכו לוחות אבן גדולים כגג, כנסיות קטנות בחורבות מע'ר ומג'דל, שעמודיהן עדיין עומדים באתרם, בתי בד מרשימים וארונות קבורה.

הסקר הארכיאולוגי חקר את משמעותם המדעית, אך לא ניתן להתעלם מעוצמתם הנופית, השילוב שבין ארכיאולוגיה לטבע.

מ'וועד גוש יישובי הגליל העליון' למועצה האזורית הגליל העליון

עופר בהרל

ועד גוש יישובי הגליל העליון' הוקם בשנות השלושים של המאה הקודמת והיה הארגון שייצג את היישובים והמתיישבים באזור מול השלטון המרכזי ובפני המוסדות הציוניים, תיאם ביניהם, וראה בתחילה את תפקידו ומטרותיו כמי שיפעל להרחבת המפעל ההתיישבותי בגליל העליון וביסוס המשקים. 'ועד הגוש' בלט כגוף אזורי בעצמאותו ובהיקף הרחב של תחומי פעולתו.

בהרצאה אציג את פעולות הוועד כגורם אפקטיבי בהתפתחות האזור בשנות הארבעים, עד קום המדינה, ואתמקד בשלב המעבר המכונן בין יישוב למדינה, במלחמת העצמאות, ובהתמודדות עם שגרת החיים בימי המלחמה. אפרט על פעולותיו של 'ועד הגוש' בהקשר של יציאת תושביו הערבים של האזור מהשטח במהלך המלחמה, שחלקם גורשו וחלקם נטשו את כפריהם, החלטותיו ומהלכיו של הוועד למניעת שובם ולהפיכת המצב לקבוע, ואתאר את ההשתלטות של היישובים היהודים על המרחב, שהיה למהפך מרחיק לכת בדמוגרפיה ובגאוגרפיה האזורית.

לעובדת הפיכת עמק החולה בתוך זמן קצר לאחד האזורים בישראל שלא נותר בו מיעוט ערבי (למעט בני שבט אל-היב תושבי הכפר טובא-זנגריה, שבדרום עמק חולה) הייתה השפעה רבה על עיצוב המרחב, שכן בעקבותיו זכו קיבוצי האזור בשטחי קרקע רבים, מקרקעות הכפרים הערבים הנטושים - אדמות להן קיוו שנים רבות בתקופת המחסור בקרקעות בימי המנדט. זאת, יחד עם העובדה שבאזור התקיים גוף שכונן מידה רבה של אוטונומיה בקבלת החלטות וביצוען, והיווה גורם דומיננטי בעיצוב המרחב, הוא 'ועד הגוש', היו הרקע והבסיס להקמתה של המועצה האזורית הגליל העליון בשנת 1950.

תופעת קברי צדיקים - מקרו ומיקרו, מקרה מבחן: קבר שמעיהו אבטליון בגוש חלב

חיים שלזינגר

מקרו: זיכרון קולקטיבי וגעגוע לאומי: מיתוס, אגדה, אמת היסטורית, פוליטיקה לאומית, ומה שביניהם. שלושת התנאים להבניית זיכרון וליצירת מיתוס: גרעין היסטורי, הנצחה והמשכיות. 'עליה לרגל' כתופעה כלל אנושית ורב תרבותית. רקע ליצירת קברי צדיקים ומקומות קדושים בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל: תרבות לאומית- ציונית מול תרבות לאומית- מסורתית.

מיקרו: גוש חלב- 'מחוז זיכרון יהודי', שמקיים את שלושת התנאים ליצירת מיתוס.

גרעין היסטורי: תיאורים במשנה, אצל יוספוס- יוחנן מגוש חלב. אזכור גוש חלב, אצל נוסעים וחוקרים שמגיעים למחוז הגעגוע ושומרים על רצף זיכרון: 1060, ישראל בן נתן (סהלון), 1170 רבי בנימין מטודלה, 1322 רבי אשתורי הפרחי, 1333 רבי יצחק חילו, 1880 ויקטור גרן, 1888 הקרן לחקר ארץ ישראל. כל אלו הכניסו את גוש חלב לפנתאון הזיכרון הקולקטיבי היהודי.

הנצחה: על גרעין היסטורי מונחת ההנצחה. שרידים ארכאולוגים, ביניהם: שרידי בית כנסת עתיק, יתכן שאף שניים, וכן שיפולי הגבעה המערבית בישוב, שהינה בית קברות יהודי גדול, המכיל מערות קבורה, סרקופגים וקברים ישנים.

המשכיות: תופעת «סוכני זיכרון" או «סוכני קדושים", מתווכים המעצבים את הזיכרון הקולקטיבי.

קבר שמעיה ואבטליון כמקרה מבחן: מי היו הזוג שמעיה ואבטליון? האם יתכן שחיו בגוש חלב? מי ציין את הקבר, מתי ומדוע?

נספח - האר"י בספר הגלגולים של רבי חיים ויטאל: כתב חידה עתיק במבחן המציאות והאמונה.

"ועתה אכתוב מקום קברות הצדיקים כפי אשר קבלתי ממורי זלה"ה (זכרונו לחיי העולם הבא) וכבר הודעתיך כי הוא היה רואה ומסתכל בנשמות הצדיקי' (הצדיקים) בכל מקום ובכל זמן ומב"ש (ומבשעת) בהיותו על קבריהם ששם נפשותיהם עומדות כנודע גם מרחוק עיניו יביטו בנפש הצדיק העומד על הקבר שלו ועי"ז (ועל ידי זה) היה יודע קבר כל צדיק וצדיק והיה מדבר עמהם ולומד מהם כמה סתרי תורה וכבר ניסיתי כמה נסיונות וחקרתי בתכלית החקירות ומצאתי דבריו כינים ואמתיים ואין להאריך בזה עתם כי הם דברים נוראים ונפלאים ולא יכלם ספר".

אומנויות הסלע בדולמני הגליל והגולן - תגליות חדשות

אורי ברגר וגונן שרון

בדרום הלבאנט מצויים שדות דולמנים רבים, הכוללים אלפי מבני קבורה מגליתיים, בשטחיהן של ירדן, סוריה, לבנון וישראל. בצפונה של ארץ ישראל, בגולן ובגליל העליון, מוכרים למעלה מ- 5000 דולמנים. מבני קבורה מגליתיים אלה, המתוארכים לראשית תקופת הברונזה באזורנו, הם ייצוגה האדריכלי והיחיד כמעט, של בני תרבות קדומה, אשר מעט ידוע עליה ואשר עדיין לא נחקרה לעומקה.

שלא כמו באירופה ובאזורים אחרים בעולם, לעתים נדירות דווח על אומנות סלע בדולמנים ברחבי הלבאנט, זאת על אף יותר מ- 150 שנות מחקר ועשרות חפירות ארכיאולוגיות בדולמנים וסקרים ממוקדים לתופעה מגליתית זו. בשנת 2012, תגלית מקרית של אלמנטים עיטוריים החקוקים בתקרת תא הקבורה המרכזי של דולמן ענק וייחודי במבנהו, בלב שדה הדולמנים סביב קיבוץ שמיר, שינתה את תמונת המחקר. הדולמן, מגלית רב תאי המוקף טומולוס גדול, נבנה תוך שימוש בלמעלה מ -400 טונות של אבני בזלת וסלעים ענקיים, היווה עדות לקיומה של חברה היררכית בתקופת הברונזה הביניימית ואפשר הבנה רחבה יותר למורכבותה של תרבות בנאים ומהנדסים קדומה ולא מוכרת.

מאז ממצא זה, התגלו עדויות נוספות לקיומה של אמנות סלע בדולמני הגליל העליון והגולן. אחת מתגליות אלה, אותרה באזור שמורת המשושים, שם באחד הדולמנים אותרו על קירות הסלע ייצוגים פיגורטיביים של מגוון חיות מקרינות כמו גם סימבולים גיאומטריים מופשטים. התגליות האחרונות של אמנות הסלע בדולמנים פותחות צוהר חדש אל עולמה של ציביליזציית בוני הדולמנים המסתורית באזורנו.

'אהבה וקוץ בה' – הממד המגדרי ביחסי יהודים וערבים בארץ ישראל המנדטורית: קשרים רומנטיים בין נשים יהודיות וגברים ערבים

עידית לב

יחסים רומנטיים וקשרי נישואין אקסוגמיים (חוץ-קהילתיים) נתפסו בתרבות היהודית ככישלון במשך כל שנות תולדותיו של העם היהודי בנכר ובארצו. בתקופת המנדט לכשל הדתי והחברתי התווסף ממד לאומי, ובחברה היישובית נתפסו הקשרים בין נשים יהודיות לגברים ערבים כאיום לאומי שהיה בו כדי לסכן את זהותו של היישוב, ואפילו את קיומו. הפער בין ממדי הקשרים ששקפו תופעה חברתית שולית, לבין התגובות שעוררו, יכול להעיד על תחושות הסלידה והחרדה שליוו אותם, ועל הצורך שחשו המוסדות השלטוניים והדתיים והציבור כולו, להוקיע ולמגר אותם. סיפורם של המעורבים בם הודר מן הזכרון הקולקטיבי, על אף שהיה להם חלק מוחשי וסימבולי במערכת היחסים בין יהודים לערבים בתקופת המנדט.

הקשרים הרומנטיים בין נשים יהודיות לגברים ערבים היו חלק בלתי נמנע ממארג חברתי-תרבותי היברידי שהתקיים ביישוב, והם נרקמו בזירות מפגש רבות ובנסיבות שונות, בין נשים לגברים בעלי מאפיינים מגוונים. התופעה לא התרחשה רק ב'חצר האחורית' של הערים המעורבות המרכזיות, או במרחבם האפלולי של עסקי השעשועים והזנות שפרחו ביישוב באותה תקופה. היא גם לא נבעה ממניעים של שוליות אתנית ומעמדית בלבד, אלא התקיימה גם במרחבים שנתפסו כ'מהוגנים' ו'לגיטימיים' ונוצרה גם מסיבות פרוזאיות כהתאהבות ספונטנית וטבעית, ומרצון..

משלהי התקופה העות'מאנית ועד תום תקופת המנדט בארץ ביססו אנשי היישוב מערכת יחסים מורכבת עם ערביי ארץ ישראל והיא כללה יחסי שכנות, שיתופי פעולה ועימותים הדדיים. כשהלך והסלים הסכסוך הלאומי ונהיה לעימות אלים ומתמשך, מרקם היחסים בין יהודים לערבים נסדק, ומגמת ההיפרדות בין הלאומים הואצה. עם זאת, הקשרים בין נשים יהודיות לגברים ערבים המשיכו להיווצר. הם זכו להוקעה גורפת, והתגובות כלפיהם היו לעיתים קיצוניות באלימותן. מניעים דתיים, לאומיים, וגישות שמרניות היו הגורם להתנגדות, ואליהם נוספה גם מגמת ההיבדלות שדחתה את רעיון הנורמליזציה ביחסים בין הלאומים. האפשרות שהקשרים בין הנשים היהודיות לגברים הערבים הם גם טבעיים וולונטריים לא התקבלה על הדעת. גופים שונים ביישוב פעלו יחדיו כדי להניא את הנשים מקשריהן עם גברים ערבים ולהפריד ביניהם, לעיתים ברמיסה גסה של זכות הפרט ובאמצעים קיצוניים ביותר, כולל מעצרים, ביזוי פומבי, ואפילו משפטי שדה ורצח. למאבק בתופעה גויס הדימוי השלילי של החברה הערבית 'הנחשלת', המתירה מנהגים כ'רצח על כבוד המשפחה', אלימות במשפחה או ריבוי נשים, ובעיקר גוייס למאבק הדמורלי דימויו של הגבר הערבי, שבתהליך תודעתי של דה-הומניזציה ודמוניזציה נתפס כ'אחר האויב', הזר התאותן חסר המעצורים, ה 'ארכי נבל'.

ההיבט המגדרי ביחסי יהודים ערבים שלא זכה עד כה למחקר מקיף, אם בכלל, נבחן על ידי הקשרים בין נשים יהודיות לגברים ערבים באמצעות הסיפור ההיסטורי 'מלמטה', זה החושף את חיי היום יום של המעורבים ואת קורותיהם. המסקנה העולה היא כי הקשרים הרומנטיים הללו התקבעו בתודעה הציבורית כמפגש חוצה גבולות שאין לו מקום, לא בחברה ולא במשפחה. הם הפכו סמן גבול בין הקהילות השונות, ושיקפו את תהום האיבה שנפערה. הם הוצאו מן הפרטי בבחינת «מה שהכי פרטי הכי לא שלי...» והפכו לפנים של הסכסוך הלאומי ולתצוגה הפומבית שלו. הקשרים הרומנטיים בין נשים יהודיות לגברים ערבים הם פרק אלום ששב ומבצבץ מבעד לחרכיו של מסך ההדרה ההיסטורי והופך רלוונטי גם כיום.

מושב א'2 | ניטור המערכת האקולוגית של אגמון החולה: הידרובימיה, צמחיה, אצות, עגורים

ניטור ארוך טווח בפרויקט החולה - בחינה רב שנתית (2008 - 2018)

עידן ברנע[2,1], דפנה עמר[3] ודידי קפלן[4]

[1] החברה להגנת הטבע

[2] מיגל - מכון למחקר מדעי בגליל

[3] רשות המים

[4] המכללה האקדמית תל-חי

עוד בשנת 1994, במקביל לפרויקט שיקום אדמות החולה והצפת גוף המים (האגמון), החל הניטור בשטח פרויקט החולה כחלק ממערכת מחקרים רחבה בתחומי הקרקע, המים, החקלאות, האקולוגיה והתיירות, במימון של רשות המים, קרן LIFE וקק"ל.

רשות המים, קק"ל וחקלאי אמנת הכבול (ע"י החברה לחקלאות גליל עליון) ממשיכים לממן ולהפעיל את מערכת הניטור באמצעות מיגל (מכון למחקר מדעי בגליל). בצוות הניטור שפעל בעשור האחרון חוקרים וסוקרים רבים, עצמאיים ומגופים שונים: מיגל, מו"פ צפון, החברה לחקלאות ג"ע, מים בגליל, מילודע-מיגל, רשות הטבע והגנים, החברה להגנת הטבע, המעבדה לחקר הכנרת (חיא"ל) והאוניברסיטה העברית.

הניטור במתכונתו הנוכחית נערך לפי שנה הידרולוגית (1 באוקטובר עד ה- 30 בספטמבר) בכל שטח פרויקט החולה, הכולל את גוף המים (1100 דונם), שטחי התיירות (5000 דונם), שטחי החקלאות (28,000 דונם) והתעלות (כ-90 ק"מ). תוכנית הניטור ערוכה כך שתכלול את כלל מרכיבי המערכת האקולוגית (ביוטיים וא-ביוטיים). הדוח המסכם עשור של ניטור (2018-2008_HulaMonitoring) מציג את עיקרי הממצאים בתחומי הניטור השונים בבחינה רב שנתית. ניטור המרכיבים האביוטיים, המהווים את הבסיס לכלל המערכת, כולל את התנאים המטאורולוגיים וההידרולוגיים בשטחי הפרויקט ואת ההידרו-כימיה של גוף המים והתעלות. המרכיבים הביוטיים ערוכים על פי חלוקה טקסונומית וכוללים את הפיטופלנקטון, חסרי החוליות האקווטיים, הצמחייה (יבשתית ומימית), הדגים, העופות והיונקים הגדולים.

מסיכום התוצאות ניתן להבחין כי בתחומים מסוימים ישנן מגמות ברורות, הנובעות הן מתהליכים טבעיים והן מפעולות ממשק. מאידך, בתחומים אחרים ניכרת הדינאמיות הרבה המאפיינת בתי גידול «צעירים" אקולוגית. כך ניתן לראות, למשל, את מגמת הפחיתה במשקעים, אולם מפלס מי התהום הרדודים בכבול נשמר יציב בזכות ממשק מותאם. מאידך, בצומח ישנה אומנם יציבות בהרכב המינים ברוב השטחים, אך ישנם הבדלים ניכרים בשפע היחסי שלהם בשנים השונות, בעיקר בחלקת העגורים ובגוף המים. יתר על כן, תוצאות הניטור סייעו במהלך השנים בקבלת החלטות ממשק. כך, לדוגמא, התבסס ממשק בחודשי החורף, כאשר ריכוז הזרחן במוצא האגמון נמוך, על-פיו מוזרמים המים אל הכנרת על מנת להגדיל את תרומת החנקן, בהתאם לצרכים האקולוגים באגם.

יתרונה של מערכת הניטור הרב-תחומית וארוכת הטווח הוא בתיעוד השינויים בבתי הגידול החדשים שנוצרו לאחר שיקום אדמות הכבול ובבחינת קשרי הגומלין בין כלל הגורמים הביוטיים והאביוטיים ומתן המלצות וכלי ניהול לממשק, תוך התאמתו למגוון השימושים ולתנאים המשתנים.

השפעה של העגור האפור על המצב הטרופי של אגמון החולה

איגי (מיכאל) ליטאור, המכללה האקדמית תל-חי

האכלת העגורים ממערב לאגמון החולה הפכה לאטרקציה תיירותית מיוחדת במינה אבל כתוצאה מממשק זה עלה מספר העגורים החורפים בעמק החולה ממספר אלפים בתחילת שנות ה- 90 לעשרות אלפים בשנים האחרונות.

העגורים נוטים ללון בלילה באגמון החולה שמעניק להם הגנה מפני טורפים. בזמן הלינה יש הוספה משמעותית של לשלשת עגורים למי האגמון. הלשלשת מכילה עשרות מג"ל של זרחן וחנקן.

אנליזה של Kendall-Theil Trend Analysis עם ממצאי ניטור רב שנתי מהכניסות והיציאות של אגמון החולה הראו עליה של ממוצעים חודשיים מ- 180 מיקרו-ליטר ב- 2010 ל- 260 מיקרו-ליטר בשנת 2014.

האם העגורים יגרמו להעתרה באגמון החולה? ניתוח משוואות מבניות בדגש על הביוגאובימיה של זרחן

שחר רגב[1,2,3,4], איגי ליטאור[1,2], אסף חן[2]

[1] המכללה האקדמית תל-חי

[2] מיגל - מכון למחקר מדעי בגליל

[3] הפקולטה להנדסה אזרחית וסביבתית – הטכניון

[4] המעבדה לחקר הכנרת

שפע נוטריינטים במי אגם עלול לגרום לפריחת פיטופלנקטון ולאי יציבות של המערכת האקולוגית, תהליך הנקרא הַעֲתָרָה (Eutrophication). מאז הקמת אגמון החולה, מספר העגורים (Grus grus) החורפים עלה דרמטית. העגורים לנים במי האגמון הרדוד וכך מייבאים זרחן לאגמון בהפרשותיהם. הגידול במספר העגורים הביא לגידול בתיירות לאגמון מחד ומאידך מעלה את החשש לתהליך העתרה. השערות המחקר: (1) הזרחן הוא נוטריינט מגביל לפיטופלנקטון באגמון. (2) קרקעית האגמון מהווה מאגר גדול של זרחן אולם נמצאת ברוויה ביחס לזרחן. (3) לשלשת העגורים מהווה מקור משמעותי של זרחן הגורם לפריחת פיטופלנקטון. כדי לבחון את השערות המחקר יושמה מערכת משוואות מבניות (Structural Equation Modeling - SEM).

מערך נתונים הידרו-כימיים, ריכוז כלורופיל וספירת עגורים המכיל 415 מדידות דו-שבועיות בין השנים 2002-2019 נבנה מנתוני ניטור פרויקט החולה. נתוני כלורופיל וטמפרטורה הושלמו מדימות לווין Landsat. ניתוח SEM בוצע בשתי סקאלות זמן: (1) מודל המבוסס על הנתונים הדו-שבועיים (מודל 415) ו-(2) שני מודלים המבוססים על הנתונים החציוניים בכל שנה במטרה להתעלם מהשונות העונתית, סך-הכל 17 שנים (מודלים 17a,b).

ריכוז כלורופיל מושפע, על-פי מודל 415, מתהליכים עונתיים ולא מזמינות הזרחן והחנקן. לעומת זאת, על-פי מודלים 17a,b עליה בכמות העגורים מגדילה את ריכוז הזרחן וזה תורם לעליה בריכוז הפיטופלנקטון. המודלים תומכים בהשערה שהקרקעית נמצאת ברוויה ביחס לספיחת זרחן. חוסר היכולת של מודל 415 להראות קשר סיבתי בין הזרחן לבין כמות העגורים, לעומת קשר זה שמתגלה במודלים 17a,b, מצביע על האפשרות שזרחן הנכנס לאגמון בחורף בלשלשת העגורים, שוקע ונספח לקרקעית ומשתחרר כאשר טמפרטורת המים עולה. כדי לאשש השערה זו מומלץ לנטר מדדים הקשורים לשחרור וספיחת זרחן מהקרקעית. ריכוז הזרחן הכללי היוצא מהאגמון גבוה מזה הנכנס בקצב עולה, דבר העלול להגדיל את מופעי פריחת הפיטופלנקטון. למרות מגבלותיו של SEM במחקר זה, המודלים תקפים סטטיסטית, תומכים בחלק מהשערות המחקר ומבליטים שאלות לגבי השערות סיבתיות שלא נתמכו. חישה מרחוק היא כלי אטרקטיבי, זמין וזול למדידת טמפרטורת פני המים וריכוז הכלורופיל בעבר ובהווה.

שימוש בבלים של חישה מרחוק לצורך הערכת מספר העגורים החורפים בעמק החולה

אסף חן[1], מוטי צ'רטר[2,3]

[1] מיגל - מכון למחקר מדעי בגליל

[2] אוניברסיטת חיפה

[3] מכון שמיר למחקר

מאז תחילת שנות האלפיים מספר העגורים האפורים(Grus grus) המבלים את עונת החורף בעמק החולה עולה מידי שנה, בין היתר עקב פרויקט האכלת העגורים המתבצע באגמון החולה. ההשפעה של העגורים על הסביבה הטבעית והחקלאית בעמק החולה מהווה שאלה פתוחה, והיא נחקרת במספר מישורים. כיום, אין דרך מדויקת להערכת כמות העגורים החורפים באזור עמק החולה.

במחקר זה פותחה שיטה דיגיטלית מדויקת להערכת מספר העגורים בעמק החולה באמצעות כלים של חישה מרחוק, בעזרת צילום תרמי של אזורי הלינה של העגורים. העגורים, כהגנה מטורפים, ישנים בתוך המים, לכן הם מתקבצים באגמון החולה לשנת הלילה. הצילום התבצע בשעות הלילה בעזרת מצלמה תרמית המותקנת על גבי רב-להב (רחפן). פותח אלגוריתם לסנכרון בין תמונות המצלמה התרמית לנתוני המיקום GPS של הרחפן לצורך עיגון התמונות והדבקתן לכדי מפה רציפה (מוזאיקה). פותח אלגוריתם לזיהוי העגורים וסיווגם וסינון רעשי רקע, המתבסס על גודל עגור אופייני, צורתו המעוגלת, מאפייני טמפ' העגור (טמפ' משתנה ממרכז הגוף כלפי חוץ), מאפייני טמפ' הרקע (טמפ' אחידה) והבדלי טמפ' בין העגור לסביבתו (מים, קרקע).

מתווה הצילום התרמי שנמצא היעיל ביותר הוא בגובה 100 מ' מעל פני הקרקע ובמהירות של 15 מ'/שניה. בגובה זה הרזולוציה המרחבית של התמונה היא 6.9 ס"מ וישנם כ-32 פיקסלים טהורים לזיהוי עגור. אלגוריתם לסנכרון מצלמה תרמית ורחפן הוכתר בהצלחה ובעזרתו התמונות עוגנו והופקו מפות תצרף (מוזאיקות) של מרחב האגמון. האלגוריתם לזיהוי וסיווג עגורים בעל רמת דיוק כוללת של 91.4% ורמת אמינות של 99.68%.

מושב ב'1 | לצאת ממגדל השמש: שינויים בקהילת הדרוזים של הגולן בעקבות למלחמת האזרחים בסוריה

החברה הערבית והקהילה הדרוזית בגולן: מגמות חדשות לאור "האביב הערבי"

יוסרי ח'יזראן

ההתקוממויות העממיות שפרצו בעולם הערבי הפיחו תקוות גדולות בקרב החוגים הפוליטיים, האינטלקטואליים והעממיים של החברה הערבית בישראל, אולם התקוות ועימן הציפיות לדמוקרטיזציה הלכו ודעכו ככל שהלך הגל המהפכני והתפשט. האכזבה העמוקה מהמרחב הערבי המתפרק האיצה את המגמות הפרגמטיות בציבור הערבי ובמקביל העמיקה את המשבר בזהותו. מעמדה האיתן של ישראל ועוצמתה הצבאית מול חולשתן של מדינות ערב הסובבות והתפוררות ריבונותן חיזקו את ההשקפה כי במצב הקיים, המוצא היחיד לאזרחים הערבים הוא השלמה עם הסטטוס קוו ועם אזרחותם במדינה.

ואולם אין בכך כדי לפתור את הבעייתיות הכרוכה בקיומו של מיעוט לאומי במדינת לאום. הפרגמטיות אינה משקפת הכרה והסכמה עם המסד האידאולוגי הציוני. היא מעידה על הפנמת המציאות אך לא על הפנמת הציונות. המיעוט הערבי שמפגין בדפוסי פעולתו ובשיח הפוליטי-העממי פרגמטיות מפליאה, אינו מתנער מזהותו הלאומית או מעמדותיו היסודיות כלפי הנרטיב הציוני, אלא הוא חותר להעצים את שיח האזרחות מתוך שיקולים תועלתניים לאחר שהשיח הלאומי לא הוביל לשיפור מעמדו או לשינוי מהותי ביחסיו עם המדינה וקבוצת הרוב היהודית. הוא מנסה להפיק את מרב התועלת הנגזרת מזהותו האזרחית. היותן של ההתקוממויות העממיות תנועות מחאה אזרחיות השפיעה במידה מסוימת על החברה הערבית בישראל, שהחלה להתמקד בתביעה למימוש מלא של אזרחותה. לפיכך, העצמת השיח האזרחי והגברת הנכונות לקבל את המציאות ולהשתלב בהוויה הישראלית אינה מנותקת מהאפקט האנארכיסטי של «האביב הערבי».

המגמות המתפתחות בקרב הקהילה הדרוזית בגולן מתכתבות עם התמורות העוברות על החברה הערבית בישראל. מאז פרוץ ההתקוממות בסוריה מפגינה קהילה זו נכונות גוברת להשתלב בהוויה הישראלית, וזאת בשלושה ממדים מרכזיים: עלייה במספר המתאזרחים, עלייה במספרי הסטודנטים במוסדות האקדמיים ושיח פוליטי חדש המתמקד באינטרסים הלוקאליים והעדפתם על השיח הלאומי. ההלם והאכזבה מממדי ההרס וההרג שהולידה ההתקוממות בסוריה, דחפו קהילה זו, ובעיקר את צעיריה, להשתחרר מהווית ההססנות המלווה אותה מאז 1967 ולהתחיל בפעולות להפנמת המציאות הקיימת. במובנים אלה, ניתן להצביע על ההתקוממויות של «האביב הערבי» כנקודת מפנה בעיצוב מגמות חדשות הן בחברה הערבית בישראל והן בקרב הדרוזים של הגולן.

חוויותיהן של נשים דרוזיות הלומדות בחו"ל

עביר איוב, ג'והאר סלמאן

ההרצאה תתבסס על מחקר שנערך בקרב נשים דרוזיות, שבעשורים האחרונים פרצו את מגבלת התרבות והדת הדרוזית ובחרו לצאת וללמוד בחו"ל, בעיקר בסוריה וברוסיה, הרחק מחיק המשפחה ומהתרבות המוכרת. בחירתן אינה בחירה של מה בכך, אלא עומדת בניגוד למגבלות המגדריות המוטלות עליהן בתוך חברה כפרית-פטריארכלית, בה מבחינה תרבותית ודתית, האישה מצופה להתמקד בבית פנימה ולא בקריירה או בלימודים. בחירתן נחשבת כהפרת «החוזה החברתי" וכבגידה בערכי הצניעות והטוהר, שכן נשים אינן מצופות לבחור בחיים עצמאים, בחופש ביטוי ובאחריות אישית.

למרות האומץ שכרוך בהחלטה זו ועל אף שהתופעה הולכת ומתרחבת, לא נערכו כמעט מחקרים בנושא. מטרת המחקר הנוכחי להשלים פער זה, תוך הניסיון לענות על שאלות המחקר הבאות: 1) מהם הגורמים שהניעו את הנשים הללו לחצות גבולות כדי להגיע וללמוד בארץ זרה?; 2) מהן החוויות המתלוות למעבר ללימודים בחו"ל, במיוחד בהיבט של בניית עצמאות ואחריות אישית?; 3) מהם האתגרים וההיבטים החיוביים הקשורים למעבר שלהן?.

בהרצאה יוצגו הממצאים שעלו מראיונות עם עשר נשים דרוזיות מרמת הגולן, בטווחי גילאים שבין 23 ל-56, בחלוקה לשלוש תקופות כרונולוגיות: התקופה שלפני יציאתן ללימודים בחו"ל, שזיכתה אותן ואת משפחתן התומכת לא פעם בהתנגדות עזה מאוד, לעתים עד כדי חרם, מצד אנשי הדת והקהילה שלהן; תקופת הלימודים עצמה בארץ זרה, על ההלם התרבותי, הניתוק מהמשפחה וקשיי ההסתגלות שנלוו לכך; ולבסוף, יוצגו החוויות המסכמות שלהן במבט לאחור על הלימודים ועל ההשלכות שלהם לחייהן במגוון היבטים.

בסיפוריהן יובלטו שני ממדים עיקריים: 1) ההבדלים בין הנשים שיצאו ללמוד לפני כשלושה עשורים, בתקופה שבה הן היו הראשונות לעשות כן וגם לא הייתה טכנולוגיה דיגיטלית שאיפשרה על שמירת קשר יומיומי עם המשפחה, לעומת נשים שיצאו ללמוד בשנים האחרונות, בהן התופעה מעט יותר רווחת ותנאי הטכנולוגיה שונים; 2) המסגרת שבה הן מציגות את החלטתן לא רק כהחלטה אישית, אלא גם ככזו שפרצה דרך לנשים אחרות לשבור שתיקה, חוסר תנועה ואת הדרישות לצייתנות בחברה הדרוזית.

פרגמטיזם לנוכח מגבלות: שילובם של הדרוזים תושבי הגולן במוסדות אקדמיים ישראלים

יסמין ברזלי שחם, מכון שמיר, המכללה האקדמית תל-חי
אור לונטל, מכללת אוהלו
ענת קדרון, מכללת אוהלו

האזרחים הדרוזים של הגולן מהווים מקרה מיוחד של אוכלוסיית מיעוט. מיקומם המבודד, הסמוך לקו הגבול הצפוני המפריד בין שתי מדינות אויבות, היבנה אותם כשייכים/לא שייכים לכל אחת מהן: מחד סוריה, מולדתם עד 1967, שעד פרוץ מלחמת האזרחים היוותה עבורם בית שני שבו ביקרו לצרכים כלכליים, לימודיים, דתיים ומשפחתיים. מאידך ישראל שכבשה את הגולן בשנת 1967 ומתפקידה לספק להם מעטפת שירותים אזרחיים. לנוכח ההוויה המפוצלת הזו התאפיינה קהילה זו עד לאחרונה בהשתלבות מועטה בלבד בחברה הישראלית. ואולם, מאז פרוץ המלחמה בסוריה ניכר כי היא עוברת שינויים מהירים.

המסגרת למחקר זה היא תופעת ההשתלבות הגוברת של בני הקהילה במוסדות האקדמיים הישראלים, שמהווה באחד מן הביטויים לשינוי בגישה כלפי ישראל. דרך התמקדות בה אנו מבקשים לבחון את תפיסותיהם ועמדותיהם הנוכחיות של בני הקהילה, שכמעט ולא נחקרה עד כה, וזאת ביחס לישראל, לסוריה, לערכי התרבות המערבית ולתרבות המסורתית.

המחקר, שנערך בגישה האיכותנית, מבוסס על ראיונות חצי מובנים עם 21 דרוזים ו-9 דרוזים תושבי הגולן שבחרו ללמוד בישראל במוסדות הסמוכים - תל-חי ואוהלו. הראיונות נערכו בערבית על ידי מראיינים בני הקהילה, אשר ביקשו מן המרואיינים לתאר את מכלול השיקולים שהובילו לבחירת הלימודים בישראל ואת חווית הלמידה.

בתיאורים שסיפקו המרואיינים משתקפות האפשרויות והמגבלות, הדילמות, הדינמיקות הפנים קהילתיות והפנים משפחתיות, שינויי הדורות כמו גם הנורמות הנוגעות לתפקידי המשפחה, מעמד האישה, הדת, המנהיגות המקומית, והיחס לישראל.

דברי המרואיינים מדגישים את מרכזיותם של השיקולים הפרקטיים בבחירת מסלול לימודי שמחד נתפס כאמצעי לשיפור חברתי וכלכלי ולהבטחת עצמאות אישית, ומאידך נערך במסגרת מגבלות מכבידות שמטילות הנורמות הדתיות והמסורתיות והחיים כמיעוט במדינה יהודית. ישראל מוצגת בעיקר כמקום משכנן של הקהילה ושל המשפחה, ולפיכך כמקום הנוח, המוכר והמגן, אך גם כמקום מקשה, מאתגר ואף מפלה.

סקירת הסוגיות המרכזיות בשמירת טבע וסביבה בגליל ובגולן

לירון שפירא, החברה להגנת הטבע, אגף שימור סביבה וטבע

במחוז הצפון כארבעה מיליון דונם. מתוכם כ-2 מיליון דונם חקלאי, כ- 950 אלף דונם שמורות (מוכרזות, מאושרות ומוצעות) וכחצי מיליון דונם יערות קק"ל. המחוז משופע בערכי טבע חשובים ויחודיים ברמה ארצית: חטיבות הנוף השונות של הגליל והגולן, החורש הים תיכוני, הכינרת, מקורות הירדן ועמק החולה, הגלבוע ועמק המעיינות, העמקים החקלאיים, רצועת החוף אכזיב-בצת ועוד. יחד עם זאת, בצפון קיים לחץ לפיתוח תשתיות וישובים בנוסף לאתגרים רבים ומגוונים בשמירת הטבע והשטחים הפתוחים.

הסוגיות העיקריות בגליל:

פעילות צהל: עיקר האתגר נובע מפעילות צהל בתחום הכשרה ופריצת צירים, מכשולים ועוד.

"חזית הים": תכנית שמטרתה תכנון מפורט לכל רצועת החוף הייחודית בשטח שיפוט מועצה אזורית מטה אשר, מראש הנקרה ועד עכו.

טורבינות רוח: מיזמים אלו מקודמים באופן אינטנסיבי מזה כשש שנים וכיום ברור יותר מתמיד כי קיים פוטנציאל קשה ומוכח לפגיעה בבעלי כנף. בנוסף, הטורבינות מהוות מוקד למאבקים קשים בתוך הישובים ובקהילות הסמוכות.

שמורות טבע: בשנים האחרונות קודמו והורחבו שמורות רבות בצפון ובמיוחד עקב הפיתוח המואץ יש חשיבות עליונה לקידום והרחבת שמורות באזורים ערכיים.

סוגיית המים במעלה הכינרת בהיבט שמירת טבע: בעקבות שינויי האקלים ופחיתת המשקעים באגן הכינרת, הגיעה סוגיית השימוש והחלוקה בין כלל צרכני המים (חקלאות, טבע ותיירות) לצומת דרכים קריטית המחייבת פתרונות.

הסוגיות עיקריות ברמת הגולן:

שמורת החרמון: השמורה מעוכבת מזה שנים רבות ובנוסף, פעילות צה"ל פוגעת בשמורה אם מפריצת צירים ואם משריפות כתוצאה מאימונים.

אנרגיות מתחדשות: המדינה הפכה בפועל את מרכז וצפון הגולן לחבל ארץ רווי תשתיות: כ-70% מטורבינות הרוח בישראל, שדות סולאריים ורווי מתח.

הכפלת האוכלוסייה: מועצה אזורית גולן שמה יעד של הכפלת האוכלוסייה בתוך עשור עד לכ-30 אלף נפש. למהלך כזה יהיו השלכות רבות על השטחים הפתוחים והחקלאיים, בינוי, תשתיות, תחבורה, תעסוקה, מקורות המים ועוד...

נשרים: למרות המאמצים והמשאבים הרבים, אוכלוסיית הנשרים בגולן עומדת על סף הכחדה, בעיקר עקב הרעלות בשטחי המרעה ויש חשש כבד כי חוות הטורבינות ינחיתו את מכת המוות האחרונה לנשרים.

חסמים הידרו-ביולוגים במערכת הירדן העליונה

יפעת ארצי, רשות הטבע והגנים, מחוז צפון

שיקום נחלים כולל לרוב השבת מים לטבע, אך מעט תשומת לב ניתנה למידת הקישוריות בו.

«נחל זורם חופשי" מתקיים במערכות נחל אשר אינן מושפעות מקיטוע ע"י פעילות האדם, ומתאפשר בהן מעבר חופשי של חומרים, מינים ואנרגיה. השפעת הקיטוע על הנחל היא פיזית, בשל שינוי משטר סחף, מבנה הגדה, מהירות זרימה וטמפ' מים, וביולוגית -עיכוב, הגבלה או חסימה מוחלטת של מעבר דגים ובעלי חיים אקווטיים אחרים בנחל. המשמעות האקולוגית של קיטוע נחל היא נרחבת: צמצום ההטרוגניות הפיזית והביולוגית בחלק הנחל הקטוע, עד כדי הכחדת מינים.

באביב 2018 בוצע סקר למיפוי מתקנים מלאכותיים, המהווים חסמים הידרו-ביולוגים, בכל נתיבי המים במערכת הירדן העליונה, ממקורות הירדן ועד הכינרת. בסקר נמצאו 262 מתקנים המהווים חסמים הידרו-ביולוגים, רובם משמשים למעבר כבישים ודרכים חקלאיות מעל נתיבי מים, להטיית מים ולמדידה (תחנות הידרומטריות).

החסמים אופיינו מבחינת מידת החסימה, וניתנו ציונים בקריטריונים אקולוגיים על מנת לדרג את מידת ההשפעה של כל אחד מהחסמים על הקישוריות במערכת הנחל. בנוסף נכללו שיקולים לוגיסטיים, ונבחרו כ- 30 חסמים החשובים ביותר לטיפול.

תוכנית לטיפול בחסמים, המבוססת על תוצאות הסקר, כוללת הסרת כל החסמים בירדן ההררי ובתעלת הירדן העליון, חידוש קישוריות בנתיב מים במרכז עמק החולה (הירדן המשוחזר), טיפול במתקנים חוסמים בתחום שמורת החולה ובתעלת הביטחון (האוספת את מי מעיינות הדופן המזרחיים), וכן חידוש הקישוריות בנחל דן, ע"י הטיית פלג לייש לנחל חרמון.

יישום תוכנית זו תשפר משמעותית את הקישוריות בין נתיבי המים, וצפויה לתרום, יחד עם השבת מים לנחלים, לשיקום אוכלוסיות ייחודיות של דגים וחסרי חוליות במערכת הירדן העליונה.

ספירות צבאים בצפון ישראל: מה למדנו עד כה?

עמית דולב, חוה גולדשטיין, יפתח סיני, רועי פדרמן, אלון רייכמן ובן רוזנברג

רשות הטבע והגנים, מחוז צפון

ניטור אוכלוסיות צבאים במחוז צפון מבוצע מראשית שנות ה- 80 של המאה ה- 20, כאמצעי להערכת מצב האוכלוסיות ולהכוונת פעילויות ממשק. ניטור זה נעשה במספר שיטות עיקריות: א. ספירה כוללת של אוכלוסייה של צבאים בתשעה אזורים במחוז צפון, כאשר באחד האזורים מבוצעת ספירה כוללת מהאוויר; ב. ספירה דמוגרפית שנועדה להעריך את גיוס הצעירים לאוכלוסייה.

בעשור האחרון ניכרת מגמה של גידול בחלק מאוכלוסיות הצבאים במחוז צפון ויציבות באזורים אחרים, כאשר היקף אוכלוסיית הצבאים בשנה זו באזורי הספירה השונים עומד על מעל 3,000 צבאים, והוא דומה לשנים הקודמות. בנוסף קיימות אוכלוסיות צבאים נוספות במחוז (בעיקר בצפון הגולן ומורדות הגולן המערביים אל עבר עמק החולה), שאינן נדגמות בספירה הכללית. סך הצבאים שנספרו ב- 11 אזורי ספירה כוללנית במחוז ב- 2020 ועומד על 3,043 פרטים. להלן פירוט התוצאות והמגמות באוכלוסיות הצבאים באזורים השונים במחוז צפון: דרום הגולן - 322 צבאים, מגמת יציבות בשנים האחרונות תוך שונות בין אזורי משנה; מרכז גולן - 330 צבאים בספירה אווירית; מורדות הרי נפתלי - 95 צבאים, מגמת עליה במשך שני עשורים; גליל עליון מזרחי 97 צבאים, ספירה משנים אחרונות; נחל עמוד - 69 צבאים. יציבות יחסית במשך שני עשורים; נחל ארבל - 184 צבאים, ספירה משנים אחרונות; רכס אדמית - 277 צבאים, ספירה משנים אחרונות; הר יבנאל - 175 צבאים; ספירה משנים אחרונות; רמות יששכר - 783 צבאים, יציבות בעשור האחרון; גלבוע - 666 צבאים, מגמת עליה במשך שני עשורים; דרום כרמל - 53 פרטים, יציבות בעשור האחרון.

השלמת מידע מראשית שנות ה-70 בגולן ובגליל, מצביע על שינויים חדים בעלייה וירידה באוכלוסיות צבאים, כמו גם שינויים בפעילות טורפים באותה עת. לעומת זאת, נצפית באופן כללי מגמת התייצבות בשנים האחרונות, שבהן משולבות פעולות נרחבות כנגד צייד לא חוקי וצמצום אוכלוסיות טורפים בעזרת צמצום מקורות מזון זמין.

סוגיית חיבור אזור מעלה הכינרת למערכת המים הארצית בעידן של שינוי אקלים

עידן ברנע, החברה להגנת הטבע

אגן ההיקוות של הכינרת כולל מספר גבוהה של נחלי איתן, נחלים עונתיים, מעיינות, בריכות חורף וביצות. המערכות האקולוגיות המימיות במעלה הכנרת הן מהעשירות והמגוונות בישראל ומוערכות כבעלות ערכיות אקולוגית גבוהה. בתוך כך, מקורות המים הטבעיים באגן מספקים שפע ומגוון שירותי מערכת אקולוגית לתועלות השונות.

בעקבות שינויי האקלים, בעשורים האחרונים ניתן להבחין במגמה רב שנתית של פחיתה במשקעים בצפון הארץ וירידה בשפיעת המעיינות במעלה הכינרת בכלל ובאגן הירדן העליון בפרט. כל אלו גורמים לפחיתה בכמות המים הטבעיים במעלה הכינרת בנוסף לעלייה בצריכת המים בגליל העליון וברמת הגולן ולעליה משמעותית בצריכת המים בלבנון. על בסיס תרחישי אקלים שונים ועפ"י הערכת רשות המים, במצב הנתון ללא התערבות ממשקית, צפוי באזור זה מחסור במים הולך וגדל אשר עשוי להגיע בשנת 2050 לכ- 40 מיליון מ"ק (קרוב למחצית מצריכת המים לחקלאות באזור כיום).

בהתאם להחלטת הממשלה 3866 (2018) להתמודדות עם תקופות בצורת במשק המים בעשור הקרוב, הונחתה רשות המים להציע תוכנית לחיבור האזורים המנותקים למפעל המים הארצי. כיום עומדות על הפרק שתיים מתוך שלוש החלופות המרכזיות שנבחנו לחיבור אזור מעלה הכינרת, כאשר בשתיהן תוכנית איגום מים אזורית, אך ההבדל המהותי ביניהן הוא שאלת החיבור למקור המים החיצוני? הכינרת או קו ישיר מהמערכת הארצית.

בטווח הזמן הארוך ההישענות על הכינרת כמקור המים הנוסף הנדרש לאזור לא תיתן את המענה המלא למצבי המחסור הצפויים. בנוסף, אספקת מי כינרת אשר מליחותם גבוהה (~300 מגכ"ל) בהשוואה למי מקורות הירדן (~20 מגכ"ל), עלולה לפגוע במקורות המים, בשטחים החקלאיים ובמערכות האקולוגיות המימיות הייחודיות של עמק החולה.

לכן, על בסיס שלל ההיבטים הסביבתיים, חלופת החיבור הישיר למעלה הכינרת היא החלופה הנכונה לא רק עבור חיזוק ובריאות הכינרת והמערכות האקולוגיות המימיות במעלה האגן, אלא גם עבור המשך קיום החקלאות הענפה באזור. חלופה זו תספק את המענה הטוב ביותר הן לטווח המיידי והן לטווח הארוך לכלל צרכני המים, תצמצם את התחרות בין הטבע לחקלאות ותאפשר שחרור משמעותי של מים לטבע עוד בימינו ולטובת הדורות הבאים.

מושב ג'1 | מרכז מחקר החולה (HCR) בשיתוף המכללה האקדמית תל-חי וקק"ל

מערך תיעוד וניתוח התנהגות בעלי חיים מעופפים בעזרת מב"ם, אקוסטיקה ולמידת מכונה

יובל וורבר[1], ניר ספיר[1], דייויד טרופין[1], יוסי יובל[2], עוז ניצקי[2]

[1] החוג לביולוגיה אבולוציונית וסביבתית והמכון לאבולוציה, אוניברסיטת חיפה

[2] בית הספר לזואולוגיה, אוניברסיטת תל אביב

בעלי חיים אווריים יכולים לנוע בבית הגידול האווירי באופן כמעט בלתי מוגבל, אך מדידה של תנועה זו מהווה אתגר משמעותי למחקר של תנועות אלה. על מנת לתעד תנועה כזו יש הכרח בשימוש באמצעי חישה מרחוק. מחקר זה מתאר מערך ניסויי שבוצע במוקד מחקרים אגמון החולה הכולל שילוב טכנולוגיות איסוף, עיבוד וניתוח מידע מתקדמות על מנת לחקור את האקולוגיה של ההתנהגות והתנועה בתווך האווירי. מערך הניסוי כולל מכ"ם ציפורים אנכי Birdscam MR1 הקולט ומעבד החזרי מכ"ם מבעלי חיים הנעים באוויר מגובה של ~50 מטר ועד קילומטר וחצי מעל פני הקרקע ובזווית כיסוי רחבה מעל המכ"ם של 45 מעלות.

המכ"ם מספק תיאור פרטני של כל אובייקט שעובר בטווח זה, אומדני גודל, כיווניות, גובה, מהירות, תדירויות נפוץ כנפיים וסיווג גס לקבוצות טקסונומיות. בנוסף למכ"ם, מערך הניסוי כולל סדרה אנכית של מקלטי Wildlife Acoustics SM4 שנתלו מבלון Aerostat בעל יכולת הרמה של כ-10 ק"ג לגובה רב. המערך האקוסטי מוקם כך שיאפשר איסוף מידע אקוסטי בכיסוי מלא מגובה הקרקע ועד כ-500 מטר מעל פני הקרקע בסמיכות למכ"ם, במטרה לתעד פעילות עטלפים בנפח האווירי של הניסוי. לאחר הצלבה בין פלט המכ"ם למידע האקוסטי נבנה מסווג מבוסס למידת מכונה המאפשר זיהוי של אובייקטים על ידי המכ"ם, כולל חרקים, עטלפים ומספר קבוצות של ציפורים.

בשלב הבא נבנה מסווג לזיהוי מינים ספציפיים של עטלפים. דבר זה מאפשר ניטור אוטומטי של בעלי חיים מעופפים מעל עמק החולה ובחינה של השפעות סביבתיות שונות על התנהגות ותנועה של עטלפים, חרקים וציפורים בנפח האווירי. בשלב הבא של המחקר, אנו נשתמש במערך הניסויי לבחינה של אמצעי הרחקה של בעלי חיים מעופפים באמצעות הפרעה קולית ווויזואלית, דבר העשוי לסייע במניעת היפגעות של בעליי חיים אוויריים מתשתיות המוצבות בבית בגידול האווירי, כגון מגדלי תקשורת וטורבינות רוח.

העשב הפולש שלשי רגלני - ביולוגיה והדברה

יעקב גולדווסר[1], און רבינוביץ[2], ז'קלין נאסר[3], ייבגני סמירנוב[3], גיא אכדרי[3], חנן אייזנברג[3]

[1] מרכז חקלאי העמק

[2] מו"פ צפון

[3] מנהל המחקר החקלאי, מרכז מחקר נוה יער

העשב הפולש שלשי רגלני ((Trianthema portulacastrum הוא עשב חד-שנתי ממשפחת החיעדיים, שמקורו בארצות אמריקה הטרופית ממנה פלש לשאר אזורי אמריקה, אפריקה המשוונית, אסיה, תת היבשת ההודית ואוסטרליה. בשנים האחרונות אנחנו עדים להתפשטותו המהירה של העשב בשדות ושולי שדות באזורים רבים בארץ. מטרת מחקר זה היא ללמוד את הביולוגיה של עשב פולש זה ולפתח אמצעים להדברתו. בתחילה ערכנו מעקב ומיפוי של אוכלוסיות השלישי הרגלני בשדות של עמק החולה, בחנו את שלבי ההתפתחות של הצמח והתנאים לנביטתו, הצצתו והתפתחותו, ובהמשך אספנו פירות והפקנו זרעים להמשך המחקר. צמח השלשי הרגלני בעל אופי צימוח שרוע, נובט עם עליית הטמפרטורות באביב, מגיע מהר לבשלות ומפזר זרעים קטנים ורבים הנובטים לאורך עונת הקיץ והסתיו.

בניסויי נביטה שנערכו באגר בצלחות פטרי בחדרי גידול מבוקרים בטמפרטורת קבועות נמצא כי אחוזי הנביטה גדלים עם העליה בטמפרטורה כאשר בטמפ' 15 מ"צ אין נביטה, ב-20 מ"צ 4% נביטה, ב-25 מ"צ 16% נביטה, וב-30 מ"צ 44% נביטה. בניסויים בחדרי גידול מבוקרים במשטר טמפרטורות יום/לילה של 20/10, 25/15, 30/20, ו- 35/25 מ"צ עם וללא חשיפה לאור בזמן טמפרטורות היום, נמצא כי קצב ושיעורי הנביטה גדלו עם העליה בטמפרטורות כך שלאחר 17 יום במשטר 35/25 הנביטה הייתה 95% ובמשטר 20/10 20% נביטה. לא היתה השפעה של האור על נביטת הזרעים. בניסוי עציצים לבחינת הצצת השלשי הרגלני מעומקי קרקע שונים נמצא כי ההצצה מתחילה 6 יל"ז מעומק 1 ס"מ, ועם הירידה לעומק יש ירידה בקצב ובהצצה הסופית כך שב-6 ס"מ עומק אין הצצה כלל.

סריקה ראשונית של רגישות השלישי הרגלני לקוטלי עשבים במתן קדם-הצצה הראתה שבמינונים המומלצים של התכשירים פומסאפן (פלקס 25 ג'/ל'), טרבוטרין (טרבוטרקס 500 ג'/ל'), רייסר (פלורוכלורידון 250 ג'/ל'), פרונטייר (דימתנאמיד 720 ג'/ל'), סולפוסולפורון (מוניטור 75%) ובאלאנס סמארט (סייפרוסולפאמיד 240 ג'/ל'+ איזוקסאפלוטול 240 ג'/ל') מושגת הדברה מלאה. בניסויי אחר-הצצה התכשירים ספלונאציל (היט 70%), פורמהסולפורון+איזוקסהדיפן אתיל (אקיפ 22.5 ג'/ל'), וטמבוטריאון+איזוקסהדיפן אתיל (לאודיס 44+22 ג'/ל') הדבירו לחלוטין את השלישי הרגלני. בהמשך יערכו ניסויים בעציצים לבחינת יעילות קוטלי העשבים המצטיינים לאורך זמן, משטרי הדברה שיכללו שילוב של הרבצידים קדם ואחר הצצה, ולבסוף יערכו ניסויי שדה בעמק החולה לבחינת קוטלי העשבים המצטיינים בגידולים שונים.

קומפלקס תתי המינים של השלדג לבן החזה, חלון לתהליכים אבולוציוניים

רימון לוין[1], יזהר לבנר[2], דנה קליין[1], וירל גושי[3], רובין ויגאן[3], פראנק רינהרט[4], יוני וורטמן[5]

[1] מוקד מחקרים החולה, החוג לביוטכנולוגיה, המכללה האקדמית תל-חי

[2] המעבדה לעיבוד אותות, החוג למדעי המחשב המכללה האקדמית תל-חי

[3] המכון ההודי למדע, חינוך ומחקר (IISER), טירופטי, מנגלאם, הודו

[4] המחלקה לביולוגיה, האוניברסיטה הלאומית של סינגפור, סינגפור

[5] מוקד מחקרים החולה, החוג למדעי החי, המכללה האקדמית תל-חי

מחקר תהליכי ההתמיינות מהווה אתגר מתודולוגי לחוקרים כיוון שהוא דורש מעקב אחר שינויים הדרגתיים אשר מתרחשים לאורך פרקי זמן ארוכים (מסדר גודל של עשרות אלפי שנים). לעיתים ניתן לזהות מינים אשר בהם החלו תהליכי התמיינות ניכרים והם מהווים חלון בזמן לתהליכי ספציאציה. מין כזה הוא השלדג לבן-חזה (Halcyon smyrnensis), אשר מחד כמעט אינו נחקר ומנגד מורכב ממספר תתי מינים השונים זה מזה בצבע, בגודל ובשירה. במחקר זה, בעזרת הקלטות בשטח אשר נאספו מישראל, הודו וסינגפור, ומדידת פוחלצים במוזיאון הטבע הלאומי בטרינג, אנגליה, השווינו את מורפולוגית ושירת תתי המינים לאורך תחום התפוצה.

מצאנו כי קיימים הבדלים מובהקים בין תתי המינים. הבדלים אשר אינם מראים דגם קבוע. לדוגמה תת המין מדרום הודו הינו קטן באופן מובהק מיתר תתי המינים ואילו תת המין מאיי אנדמן הינו מהגדולים שבהם ובעל גוון חום בהיר במיוחד. תת המין המצוי בישראל בעל גוון כחול ירקרק, השונה בנוצות הגב מיתר תתי המינים בצבעו. בנוסף, החלוקה המסורתית לתתי המינים אינה מסבירה את כלל ההבדלים, בולט באופן מיוחד ההבדל בין מזרח למערב תת המין הסיני. ככל הנראה, כוחות שונים משמרים את ההבדלים הללו בין תתי המינים ויתכן ואנו עדים לתחילת תהליך התמיינות והפרדות של חלק מהאוכלוסיות למינים נפרדים.

כוחות שונים כגון התאמות אקלימיות (כלל ברגמן), התאמות לאיים, שינויים בתחום התפוצה ובירירה זוויגית פועלים יחד ומשמרים את ההבדלים הללו. לאור כל אלו, קומפלקס תתי המינים של השלדג לבן-החזה מהווה מודל מחקר ייחודי וחלון לתהליכים אבולוציוניים מורכבים.

נוצות, קרקע, מים ומה שביניהם, נוצות השלדג לבן החזה כביו-אינדיקטור

אייל חיים[1], דנה קליין[2], עדי זרקה[3], ענת לוי[4], יזהר לבנר[5], יוני וורטמן[6], אורן רייכמן[7,3]

[1] החוג למדעי הסביבה, המכללה האקדמית תל-חי

[2] מוקד מחקרים החולה, החוג לביוטכנולוגיה, המכללה האקדמית תל-חי

[3] המעבדה להידרו-גיאוכימיה, מיגל

[4] מוקד המחקרים בחולה, המכללה האקדמית תל-חי

[5] המעבדה לעיבוד אותות, החוג למדעי המחשב המכללה האקדמית תל-חי

[6] מוקד מחקרים החולה, החוג למדעי החי, המכללה האקדמית תל-חי

[7] מוקד מחקרים החולה, החוג למדעי הסביבה, המכללה האקדמית תל-חי

נוצות ציפורים נחקרו כביו-אינדיקטורים סביבתיים אפשריים עבור מתכות כבדות בסביבה, ככלל נמצא שמינים הנמצאים ברמה טרופית גבוהה יותר מראים ריכוזי מתכות גבוהים יותר. השלדג לבן החזה הוא דוגמא לעוף יציב ברמה טרופית גבוהה הניזון מטרף מגוון הכולל יונקים, עופות חרקים ודוחיים, ולכן יכול לשמש כביו-אינדיקטור עבור יסודות שונים בסביבת מחייתו. מטרת העבודה הייתה בחינת השפעת בתי גידול שונים על רמות המתכות בנוצות שנאספו משלדגים לבני-חזה, השוואת הריכוזים בנוצות אל דגימות של מים וקרקע מאזורי הדיגום והאם יש שונות בריכוזים בתוך אוכלוסיות השלדגים משטחי הדיגום.

העבודה בחנה ריכוזי יסודות שונים בנוצות באזור שטחי הייבוש והחקלאות באגמון החולה (עמק החולה) ובאזור הדיגום בנחל הנעמן שבסביבתו נמצאו זיהומים אנתרופוגניים של מתכות שונות. במסגרת העבודה נמצא כי קיימים הבדלים משמעותיים בתכולת חלק מהיסודות בין האזורים שנבדקו ובין פרטים השייכים לזוויגים שונים. נמצא כי רמות המגנזיום שהתקבלו בנוצות מאזור הנעמן גבוהות באופן מובהק בהשוואה לאלו שהתקבלו בעמק החולה ורמות הגופרית גבוהות יותר באופן מובהק בעמק החולה לעומת אזור הנעמן, בשאר המתכות לא נראו הבדלים מובהקים בין האזורים. נמצא שבנוצות מעמק החולה לנקבות יש רמות מגנזיום גבוהות באופן מובהק ביחס לזכרים.

תכולת הגופרית בנוצות הייתה הגבוהה ביותר ובעלת מקדם ההשתנות הנמוך ביותר, בנוסף נמצא מתאם מעריכי בינוני בין כמות הגופרית בנוצה למשקלה. הקורלציה שנמצאה בין קלציום לגופרית בנוצות מחזקת את ההשערה כי נוצות של שלדג לבן-חזה יכולות לייצג את סביבת מחייתו.

תוכנית החלוקה - מהם המנגנונים התורמים לחלוקה מרחבית בין מושבות שכנות של עטלפי פירות?

עמנואל לוריא, רן נתן, האוניברסיטה העברית בירושלים

חלוקה מרחבית של אזורי שיחור מזון בין מושבות שכנות הינה תופעה נפוצה בעולם החי, אשר נחקרה בעיקר בעופות מים. גורמים מגוונים יכולים להסביר מדוע מושבות שכנות חופפות מעט מאד בשטח מחייתן, על אף קרבה פיזית ביניהן וכוללים - תחרות, ספציאליזציה תזונתית, זיכרון מרחבי, העברת מידע ואף «מסורת שיחור מזון" של כל מושבה. עם זאת, טרם בוצעו מחקרים המראים תופעה זו במינים אחרים, ואשר בודקים את תרומתם היחסית של כל אחד מהמנגנונים השונים לתבנית החלוקה המרחבית בין מושבות של חיות בר. בנוסף, כלל המחקרים עד כה התייחסו לחלוקה המרחבית כסטטית ובכך התעלמו מהתלות האינהרנטית של תבנית זו בתנאי הסביבה וזמינות המשאבים, בעיקר בשל כמות נתוני תנועה בלתי מספקת (כמות ומשך מעקב). במחקר זה אנו בוחנים את השפעתן של תחרות וזיכרון מרחבי על תבנית החלוקה המרחבית הנצפית באוכלוסיית בר של עטלף הפירות המצוי (Rousettus aegyptiacus) בעמק החולה. לשם כך, עקבנו אחר תנועתם של כ 130 פרטים בעונות שונות, בעזרת מערכת ATLAS המאפשרת מעקב בתדירות גבוהה (0.125 Hz). על בסיס תבניות הביקורים בעצי פרי ואינטראקציות בין עטלפים ממושדרים, בנינו מודלים הכוללים תחרות וזיכרון מרחבי ובחנו אותם אל מול תבנית החלוקה הנצפית. כיוון שתנועה של עטלפים ותדירות האינטראקציות ביניהם תלוייה בפיזור וזמינות עצי הפירות, אספנו נתונים על מיקומם של >1300 עצי פרי, ועבור חלקם גם את תזמון וקצב הבשלתם, כדי לאמוד כיצד משתנה תבנית החלוקה המרחבית תחת תנאי זמינות משאבים שונים. הבנת המנגנונים התורמים לשונות בחלוקה מרחבית בחיות בר תורמת להבנה של האקולוגיה והאבולוציה של תבניות שיחור מזון, קוגניציה וחברתיות באוכלוסיות בר ולזיהוי המנגנונים התורמים ליציבותן של אוכלוסיות בר תחת תנאי סביבה משתנים.

האופי של היישוב הגולן בתקופה הממלוכית בהשוואה לתקופה הרומית-ביזנטית

דר' מיכאל אזבנד, המכללה האקדמית תל-חי

לפי סקרי הגולן בשני פרקי זמן היו מספר רב במיוחד של אתרים: בתקופה הרומית – ביזנטית ובתקופה הממלוכית. בהצאה זו נבחון את אופיו של היישוב הממלוכי בגולן. נציג עדויות ארכיאולוגיות מחפירות סקרים ובבורות סקר. נציע הערכה של גודל היישוב ושרידי הבניין ביחס לתקופה הרומית – ביזנטית. למעלה ממחצית האתרים בעלי נוכחות ממלוכית אותרו באתרי התיישבות רומאים ו / או ביזנטיים. הנתונים מצביעים על כך שהנוכחות מהתקופה הממלוכית, אף שנמצאה באתרים רבים, הייתה קטנה משמעותית בהשוואה לאתרי ההתיישבות מהתקופה הרומית – ביזנטית.

חפירות מתחם המערה בשמורת הטבע נחל חרמון – בניאס

רון לביא, פרופ' עדי ארליך, אוניברסיטת חיפה

בשנה האחרונה חודשו החפירות באתר מתחם המערה בשמורת הטבע נחל חרמון, ביזמת רשות הטבע והגנים ובביצוע מכון זינמן לארכיאולוגיה באוניברסיטת חיפה, בניהולם של פרופ' עדי ארליך ורון לביא. מתחם המערה הוא חלק ממתחם מקודש אשר נחשף בחפירות רשות העתיקות בין השנים 1988 – 1995.

בחפירות המחודשות נתגלו שרידים מימי הקמת העיר קיסריה פיליפי (המאה הא' לספה"נ) ועד ימי הביניים. שרידים אלו כוללים אמת מים, מתחם מקודש מהתקופה הרומית, וכנסיה שהוקמה על חורבות המתחם המקודש. כן נמצאו בחפירה עדויות לרעידת אדמה שפגעה באתר, והממצאים גם מאפשרים לשחזר את מקום נביעת המעיינות בתקופות הקדומות.

בהרצאה נציג את הממצאים הראשוניים מהחפירה, ואת משמעותם להבנת ההיסטוריה של אתר המקדשים והעיר בניאס, וכן את ההקשרים ההיסטוריים והמשמעות של הממצא לעידוד התיירות באתר.

תרומתו של השלד של התינוק ממערת עמוד (עמוד 7) להבנת ההבדלים בנשימה בין האדם המודרני והניאנדרטל

דר' אלה בין, פרופסור יואל רק, דר' אלון ברש, ביה"ס לרפואה בצפת, אוניברסיטת בר אילן

לאחרונה, עם השחזור התלת מימדי של שלד הניאנדרטל הבוגר ממערת כברה, התבהר כי דגם הנשימה של הניאנדרטלים היה שונה במקצת מזה המוכר לנו באדם המודרני. צורת בית החזה מושפעת באופן ישיר ממורפולוגית הצלעות והחוליות הגביות. הבדלים מורפולוגיים בצורת מבנים אלה עשויים להעיד על הבדלים בדגם הנשימה. על בסיס זה הודגם כי בעוד האדם המודרני משתמש לצורך השאיפה גם בתנועת הסרעפת וגם בהרחבת בית החזה והרמת הצלעות, הרי שהניאדרטל השתמש ככל הנראה בעיקר בתנועת הסרעפת לצורך נשימה. נכון להיום, עדיין לא ידוע באיזה שלב בהתפתחות הפרט מופיע ההבדל בדגם הנשימה בין הניאנדרטלים והאדם המודרני. האם דגם הנשימה של הניאנדרטל הצעיר היה שונה מזה של ההומו ספיאנס הצעיר או שההבדל בדגם הנשימה מופיע רק בבגרות?

בתחילת שנות ה 90 של המאה העשרים נמצא במערת עמוד שלד של תינוק ניאנדרטל כבן 10 חודשים (עמוד 7) שחי בגליל לפני כ 55,000 שנה. שלד זה כולל בין היתר חלק מן החוליות הגביות ואת שלושת הצלעות העליונות של בית החזה. על מנת לבדוק האם דגם הנשימה של הניאנדרטל הצעיר היה שונה מזה של אדם מודרני צעיר השווינו את מורפולוגית הצלעות והחוליות הגביות של התינוק מעמוד לזו של ילדים מודרניים ולניאנדרטלים צעירים נוספים. בהתאמה לממצא אצל הניאנדרטלים הבוגרים, תוצאות המחקר מעידות כי הצלעות והחוליות של הניאנדרטלים הצעירים שונות בצורתן מאלה של ההומו ספיאנס הצעיר. לדוגמא, הצלע הראשונה של הניאנדרטלים הצעירים פחות קמורה מזו של הומו ספיאנס צעירים. הבדלים אלה מעידים שהבדלים בדגם הנשימה בין ניאנדרטלים להומו ספיאנס היו קיימים כבר בפרטים צעירים.

חיפוש אחרי האתר האבוד – הניסיונות לאתר מחדש את האתר האשלי במעיין ברוך

פרופ' גונן שרון, המכללה האקדמית תל-חי

האתר האשלי במעיין ברוך הוא אחד האתרים העשירים והחשובים בלבנט מן התקופה הפליאוליתית הקדומה. האתר ידוע כבר מראשית המאה העשרים מדיווחים של חוקרים ונוסעים שתיעדו נוכחות של אבני יד (גרזני אבן גדולים המסותתים על שני פניהם) בשטח שבין נחל חצבני לנחל עיון הידוע בשם חמארה. עיקר הידע על האתר נובע מעבודתו של אמנון אסף, חבר קיבוץ מעיין ברוך, שבמשך כמה עשורים, מאז שעבד בסיקול השדות בחמארה, כחבר בהכשרת הפלמ"ח לקיבוץ כפר גלעדי אסף בשקדנות ממצאים פרהיסטוריים מפני השטח באזור זה. במהלך השנים נאספו מהאתר כשש אלפי אבני יד, נתזי צור ועצמות פילים שמיצבו את מעיין ברוך כאתר מפתח בחקר התרבות האשלית בלבנט. עם זאת, האתר מעולם לא נחפר בחפירה ארכיאולוגית וכל הממצאים כמעט מקורם בפני השטח שהופרעו בעיבוד חקלאי אינטנסיבי במהלך השנים. כתוצאה מכך הקונטקסט הארכיאולוגי של הממצאים אינו ברור, עובדה המגבילה מאוד את המידע שניתן להפיק מהם.

במהלך 2020 יצאנו בסקרים שמטרתם לנסות ולאתר אזור בו השתמרה השכבה הארכיאולוגית והיא ראויה לחפירה שיטתית ומודרנית. בהרצאה נתאר את תוצאות הסקר וחפירות הבדיקה ונצייר תמונה של עתיד המחקר באתר חשוב זה.

מושב חגיגי | מייבוש החולה ועד ימי קורנה: 70 שנות תמורה ביחס לסביבה בישראל – ערב לכבוד ספרה של מיה דואני 'האגם הנעלם'

תמורות בסוגיית השמירה על הטבע בישראל

פרופ' ערן פייטלסון, האוניברסיטה העברית

ההיסטוריה הסביבתית נמצאת בפרטים – מהחולה למקרים נוספים

דר' אסף זלצר, החוג ללימודי ישראל אוניברסיטת חיפה

המביט על עמק החולה מרכס רמים אינו יכול להישאר אדיש למרכיבים השונים של הנוף. יהיו בוודאי כאלו שאת עינייהם תתפוס הפעילות האנושית ואחרים בוודאי יתפעלו מהיצירות של הטבע. אך נדמה כי כולם לא יוכלו להישאר אדישים למקווי המים הגדולים המצוים בליבו של העמק שנראים מגובה רב דומים. שני האתרים נראים טבעיים ומשתלבים בצורה טובה עם הצומח והתשתיות. סביב שניהם ניתן לזהות פעילות חקלאית וגם אנושית - תיירותית. אבל אסור לנו שהדמיון הרב הזה יבלבל אותנו. מי שלומד את הפרטים על כל אחד ממקווי המים הללו (כמו שעשתה מיה דואני עבורנו) יחשף לשוני הגדול ביניהם ולעובדה כי כל אחד מהם מספר יותר מסיפור אחד על היחס המשתנה של האדם אל הסביבה במדינת ישראל.

ברוח ספרה החשוב והמרתק של דואני אציג בהרצאתי מספר דוגמאות לסכנות הטמונות בראיה שטחית של הנוף ובהכללות לא מבוססות. בהתייחס לתכליתו של המחקר בהיסטוריה סביבתית אציג דוגמאות מקומיות בהם חקר הפרטים חשף תרבות סביבתית בלתי מוכרת, אולי גם מפתיעה. בנוסף לבחינת תכניות ומעשים גדולים שאולי מוכרים – כמו תכנית שרון והפעילות להגנת פרחי הבר אציג את המקרים של נחל הירקון ונחל אילון. מהמקרים הללו ומתוך קריאה להמשך מחקר בהיסטוריה סביבתית מקומית אטען כי היחס של האדם אל הסביבה היה תמיד מגוון. גם בתקופות שבהם לכאורה הסביבה לא היתה «Issue «, הופיעו גישות אחרות. הדרך לחשוף אותן ולצייר תמונה יותר מורכבת של הגישות הסביבתיות מצוייה איפוא בזיהוי הפרטים. לפעמים הפרטים יהיו גילויים וקלים להשגה ולפעמים יהיה קצת יותר מורכב לאתר את המקורות המתאימים. אבל כפי שדואני למדה אותנו רק ממחקר ממוקד בפרטים נוכל לייצר תמונה יותר מדויקת של היחס של האדם אל הסביבה לאורך ההיסטוריה.

האגם הנעלם והקולות הנאלמים - טבע, נשים, ילידים

דר' עדנה גורני

ייבוש החולה הוא אחד הסמלים המרכזיים בתפישה הציונית של כיבוש השממה והפרחתה. המהפכה הציונית הייתה מושתתת על תפישה פטריארכלית שגרסה יצירת גבר יהודי חדש שיעבוד את האדמה ויגן עליה ובכוח עמלו ונחישותו ייצור נוף חדש. הרצון לשנות את הנוף נבע ממספר גורמים וביניהם השפעת הנופים האירופיים והרצון להתקשר לנוף ולהטביע בו חותם בלתי הפיך. במקרה של נופי החולה למשל, הגיאוגרף יהודה קרמון ראה בנופי המים והביצה שיקוף של מוות ופיגור וראה בפלסטינים את האחראים להידרדרות הארץ. היהודים לעומת זאת הם אלה שלא יכנעו לתנאי הטבע אלא יעצבו אותו לפי צרכיהם, ייבשו את החולה ויביאו לאזור כולו חיים וקידמה.

התפישה הגברית הזאת יוצרת הפרדה דיכוטומית-היררכית בין תרבות לטבע, שמקבילה להפרדה בין גברים לנשים ובין יהודים וערבים. מהשיח הציוני של פיתוח השממה וכיבושה נעדרו באופן ברור קולותיהם של הנשים ושל הפלסטינים ואף קולה של ה"שממה" עצמה.

בכותרת ספרה של מיה האגם הנעלם מופיע עמק החולה «כסמל להשתנות היחס לסביבה במדינת ישראל". אני מציעה שהיחס לסביבה מצריך שינוי עומק נוסף - אנו חלק ממנה, לא אדוניה. עלינו להתייחס לטבע כאל שותף פעיל לא כאל אובייקט. עלינו ללמוד ענווה ולהתאמץ להאזין דווקא לקולות הנאלמים.

מלכות הגליל - הסוד בגידול מלכות דבורים

גב' נגה ראובן, מכוורת פרחי הגליל

למלכה משמעות מאוד גדולה בכוורת: היא הנקבה היחידה הפורייה שמסוגלת להעמיד צאצאים. המלכה נושאת בגופה, באיבר מיוחד (ספרמטקה או שק אוגר זרע), במשך כל חייה את תאי הזרע מהזכרים שהזדווגה איתם ולכן היא הנושאת את המטען הגנטי שלה וגם של הזכרים. לאיכות המלכה חשיבות עליונה בגידול דבורים מסחרי.

במדינת ישראל נהוג להחליף את המלכות מדי שנה. אנחנו מדינה חמה והמלכה מטילה כמעט 10 חודשים בשנה. בשנה השנייה מתמעטת מאוד כמות הזרע בספרמטקה ואיכות ההטלה של המלכה יורדת והדבורים נוטות להחליף אותה. כשאנחנו מגדלים מלכות אנחנו למעשה «רותמים" את הדבורים לגדל מלכות כפי שהן מגדלות בטבע. אי אפשר לאלץ דבורים לגדל מלכה אבל ניתן לייצר סביבה מתאימה שבה לדבורים יש את האינסטינקט ותנאי המחייה הדרושים (אבקת פרחים, מקור צוף, טמפ' מתאימה).

התקשורת בין המלכה לפועלות, המלכה והזכרים, והפועלות בינן לבין עצמן היא ע"י פרומונים –

חומרי תקשורת כימיים. פרומון המלכה- המלכה מפרישה שני סוגים של פרומונים, פרומון המופרש מהלסת, נמרח על גוף המלכה ומועבר אל שאר הדבורים המלקקות אותה תוך כדי טיפול בה ומשם מועבר אל שאר דבורי הכוורת, ההורמון מדכא את פעילות שחלותיהן של הפועלות ומונע מהן להטיל ביצים. פורמון זה גם מושך את הדבורים לטפל במלכה וגם מופרש במעוף הכלולות למשיכת הזכרים. פרומון נוסף דוחק בפועלות לצאת לליקוט.

הוצאת המלכה מהכוורת גורמת להעדר פרומון המלכה ותוך מספר שעות הדבורים מרגישות בהעדר המלכה ומתחילות לבנות תאי מלכה חדשים - מלכונים. אנחנו מבחינים בשתי סיטואציות שונות שבהן הדבורים בונות תאי מלכות: באביב כאשר הטבע בשיא פריחתו, והכוורת מצויה בשיא פעילותה הדבורים בונות מלכונים במטרה להתרבות: כל כוורת מייצרת מספר נחילים שעוזבים את הכוורת ומחפשים לעצמם בית חדש. אלה מלכוני התנחלות. בנוסף, כוורת שמאבדת את המלכה עקב תאונה, מחלה, הזדקנות תבנה לעצמה מלכוני חירום.

בהרצאה אסקור את התהליך כולו ונתייחס לצד הגנטי ולמשמעות ההתערבות בחיי הדבורים.

חיסון חברתי- איך הדבורים קוטעות את שרשרת ההדבקה

מוקי נגרי, מכון שמיר

אפשר לדמות מושבה של חרקים חברתיים ליצור חי אחד- «סופר אורגניזם"- המורכב מהרבה פרטים שפועלים בתיאום להצלחת המושבה כולה. בגופם של בעלי חיים קיימת מערכת חיסון שתפקידה למנוע הדבקה והתפשטות של פתוגנים, כמו נגיפים או חיידקים. לפעמים, התגובה החיסונית גורמת להקרבה של תאים ולסיכון של מערכות בגוף- כדי לבלום את המחלה. מושבות החרקים החברתיים הן גן-עדן להתפתחות של מזיקים ופתוגנים. כדי להלחם בהם, במשובות אלו התפתחו מנגנונים של חיסון חברתי, בנוסף למערכת החיסון של כל פרט. המנגנונים האלו כוללים איסוף של חומרים אנטיביוטיים טבעיים לחיטוי המושבה, ניקוי הדדי, פינוי מהיר של מתים ועוד. במלחמה הזאת, פרטים עשויים להיות מוקרבים, ואפילו להקריב את עצמם, כדי להציל את המושבה.

נזקי ריסוסים לכוורות בגליל והערכת מקורות הנזקה

אהד אפיק, שה"מ, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

ענף המכוורת הוא ענף קטן להפקת דבש, אולם חשיבותו העיקרית היום היא אספקת שירותי האבקה למגוון רחב של גידולים חקלאיים, שבחלקם לא יוכלו להתקיים ללא הדבורים. כוורות בכל רחבי הארץ, ובפרט בגליל, מוצבות במהלך השנה בשטחים חקלאיים לצורכי האבקה ואגירת דבש, וכן בשל מחסור בשטחים פתוחים. ההצבה בשטחים אלה חושפת את הכוורות לריסוסים הרעילים לעתים לדבורים, וכתוצאה מכך, נפגעות מדי שנה מאות כוורות, וחלקן אף מושמדות לחלוטין. מדיווחי דבוראים על תמותת דבורים פתאומית מתעורר החשד שמדובר בהרעלה כתוצאה מריסוס חומרי הדברה, ובחלק מהמקרים נשלחת דגימת דבורים לבדיקת מעבדה לזיהוי שאריות חומרי הדברה. מאז שנת 2016 נערכו מעל 30 בדיקות, כמחציתן מכוורות שנפגעו באזור הגליל. את גורמי הנזק ניתן לסווג בהתאם לסוג התכשיר ולגידול המרוסס. מבחינת התכשירים שנמצאו כבעייתיים במיוחד לכוורות בגליל נראה שעיקר הנזק נגרם כתוצאה מריסוס תכשירים מקבוצת הניאוניקוטינואידים, ובראשם החומר אימידקלופריד ('קונפידור'). חומר נוסף החשוד כגורם נזק משמעותי הוא הקלותיאנידין ('קלאץ') - אחד החומרים הרעילים ביותר לדבורים, הנמצא היום בשימוש. עד כה בכל המקרים שבהם עלה חשד להיפגעות כוורות מריסוס בקלותיאנידין, לא נמצא החומר בבדיקה, אך גם לא נמצא אף חומר אחר שיכול להסביר את תמותת הדבורים. בבדיקות שנערכו נמצאו שאריות של כ-15 חומרים נוספים, שהשכיחים בהם היו קוטלי העשבים אוקסיפלורפן ('גול') ודיורון, וכן אמיטרז המשמש לטיפול בכוורות כנגד אקריות. הגידולים המהווים בעיה לדבורים מבחינת הריסוסים הם התירס הפורח בקיץ ומטעים המרוססים בקלאץ', בעיקר מטעי שקד לקראת סיום הפריחה ומטעי אגס לאחר סיום הפריחה, אולם כאמור מדובר בחשד שטרם אומת. מנגד, חשוב להדגיש שזרחנים אורגניים, שבעבר היוו גורמי נזק משמעותי, כמעט שלא נמצאו בשנים האחרונות.

הכרת התכשירים, הגידולים והעונות, המעורבים באירועי הנזק העיקריים לכוורות, תאפשר לנו לנסות ולצמצם את ממדי התופעה, אולם הדבר מחייב שיתוף פעולה של הדבוראים עם החקלאים, כאשר הראשונים ירחיקו את הכוורות ממוקדי הריסוסים, והאחרונים יקפידו על ריסוס התכשירים בהתאם להוראות המופיעות בתווית.

אין כמו בבית? ההשפעות הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות של יציאה החוצה מהסביבה הביתית המקורה לסביבות עירוניות, ניסוי שדה על נשים משתי קבוצות אתניות

דיאנא סעדי[1], יצחק שנל[2], עמנואל תירוש[3], אקצ'ביר פאסאגאן[4] וקרן אגאי-שי[5]

[1] ביה"ס ללימודי הסביבה ומדעי כדור הארץ ע"ש פורטר

[2] החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם, אוניברסיטת תל אביב

[3] הפקולטה לרפואה, טכניון

[4] אוניברסיטת פופיו פאברא, ברצלונה, ספרד

[5] הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת בר אילן

רקע: לימודי שדה חקרו את מגוון ההשפעות של ביקורים בסביבות עירוניות חיצוניות שונות על תגובות פסיכולוגיות, קוגניטיביות ופיזיולוגיות קצרות טווח. לעומת זאת, להשפעת הסביבה המיידית על היכולת להתמודד עם שגרת חיים יומיומית בסביבה עירונית קיימות פחות הוכחות. סקירה ספרותית עכשווית הציעה שההשפעות המועילות של מרחבים ירוקים עשויות להשתנות בהתאם לאתניות. אתניות עשויה להשפיע על תגובות לאתגרים סביבתיים כתוצאה של מחסור, הבדלים באורחי החיים או הבדלים פסיכולוגיים המקושרים למוצא אתני. מטרת מחקר זה היא להעריך את התגובות הפסיכולוגיות, הקוגניטיביות והפיזיולוגיות קצרות הטווח לביקורים בסביבות עירוניות שונות, על בסיס האתניות של משתתפות המחקר. המחקר מדד תגובות לחשיפה למגוון אתגרים סביבתיים עירוניים (רעש, זיהום אוויר ועומס חום), שנבחנו בארבע סביבות יומיומיות (בבית, בשכונת המגורים, במרכז העיר ובפארק) בקרב משתתפות המחקר. המחקר התמקד הערכת השפעת עזיבת הבית וביקור בסביבות עירוניות חיצוניות על רמות הלחץ, עבור אימהות מוסלמיות ויהודיות בהתאמה.

שיטות: משתתפות המחקר, נשים בריאות בגילאי 20-35 (N=72, 48 מוסלמיות, 24 יהודיות), לאחר שהחלו את הניסוי בבתיהן, ביקרו בכל אתר פעם אחת. משתתפות המחקר נמדדו בשש סביבות עירוניות שונות בנוסף לבתיהן: שני פארקים עירוניים, שתי שכונות מגורים ושני מרכזי ערים – בשתי ערים קטנות הסמוכות זו לזו בצפון ישראל. הסביבות העירוניות שונות במאפיינים האתניים שלהן: האחת היא עיר בעלת רוב ערבי והשנייה עיר בעלת רוב יהודי.

תוצאות: תוצאות המחקר הצביעו על תגובות פסיכולוגיות, פיזיולוגיות וקוגניטיביות משופרות אצל כל משתתפות המחקר. השפעות הסביבות העירוניות האחרות היו שונות בין המשתתפות היהודיות והמוסלמיות, כשהמתווכים תרמו לכך באופן חלקי.

מסקנות: ביקורים בסביבות עירוניות ירוקות מקושרים לשינויים מועילים במצבי רוח קצרי טווח,HRV ותוצאות קוגניטיביות כוללות. ניתן להסביר זאת במידת מה ע"י ההקלה בלחץ נפשי, שיקום הקשב, והפחתת החשיפה לרעש שביקורים אלו מספקים. יש לעודד אימהות צעירות לבקר בפארקים כאמצעי לשיפור רווחתן הפסיכו-פיזיולוגית.

The importance of social nuisances in affecting risk to health among Jewish and Muslim mothers in Israel

Saadi Diana [1], Tirosh Emanuel[3] Schnell Izhak[2]

[1] Porter School of the Environmental and Earth Sciences, the Faculty of Exact Sciences, Tel Aviv University

[2] Department of Geography and Human Environment, Tel Aviv University

[3] Bnei Zion Medical Center, the Rappaport Family Faculty of Medicine, The Technion, Israel Institute of Technology

We calculate the effects of selected social and physical environmental nuisances on the autonomic nervous system balance among Jewish and Muslim mothers. Seventy-two Jewish and Muslim young healthy mothers from an Arab and Jewish neighboring city were tested in seven urban environments. Three social mediators (social discomfort, participation in household's decision-making and freedom of movement) and three physical mediators (thermal load, carbon monoxide and noise) were considered. Mean differences between Jewish and Muslim heart rate variability (HRV) and the effects of the mediating variables were calculated by ANOVA and stepwise multiple regressions.

The results suggest that HRV was predominantly affected by social discomfort. Jewish and Muslim mothers experienced similar levels of social discomfort albeit; their responses differed by type of environment. Jewish mothers experienced stronger social discomfort in outdoor environments while Muslim mothers felt stronger social discomfort at home. Crossing ethnic boundaries was associated with increase in risk to health in both groups. Social discomfort played a stronger role in predicting risk to health in inter-ethnic environments.

In conclusion, the study shows that social discomfort is a predominant environmental factor in predicting risk to health as reflected in the ANS balance across ethnicities.

גישה חדשה להבנת ההשתלבות מול ההתבדלות של קבוצות מיעוט במרחב החברתי: שלוש קהילות של האוכלוסייה ערבים בערים מעורבות בישראל

אחמד בכר דיאב ויצחק שנל, החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם, אוניברסיטת תל אביב

המאמר מציע מודל חדשני להבנת סגנון החיים המרחבי של מיעוטים בחברה. המאמר מנתח השתלבות והתבדלות במרחב חיי היומיום כהיבטים של סגנון חיים מרחבי. המודל מציע למקד את הדיון במקורות של גיוס משאבי הון מהקבוצה או מקבוצות אחרות, כאשר הניתוח מתייחס למרחב המגורים והפעילות, למשאבי הון חברתי, תרבותי, כלכלי ורגשי. האפשרות של צמיחת סגנון חיים אינדיבידואלי בעידן הגלובליזציה מעורר צורך להתחיל את המחקר ביחיד ולאגד יחידים בעלי מאפיינים דומים של שימוש במרחב חיי היומיום, כבעלי סגנון חיים מרחבי דומה.

המחקר הנוכחי מציע נוסחה לחישוב התבדלות והשתלבות במרחב החברתי, הכוללת שלושה היבטים: היקף ההשתלבות/התבדלות; עומק ההשתלבות/ההתבדלות והגורמים העיקריים המעצבים את ההשתלבות/התבדלות. נמצא כי שלוש קהילות של ערבים בערים מעורבות: נוצרים בחיפה, מוסלמים בחיפה ונוצרים בנצרת עילית, הצביעו על שונות באופי סגנון החיים המרחבי. הערבים מחיפה משתלבים באופן רחב ועמוק יותר מתושבי נצרת עילית, בעיקר הנוצרים מחיפה. הנוצרים מחיפה משתלבים יותר מהמוסלמים מחיפה אך הבדלים אלה הם קטנים. נצרת עילית מדירה את הערבים באופן משמעותי יותר מאשר חיפה, בה יש לערבים לגיטימציה ציבורית לחיים משותפים עם יהודים, ונוצרה שם מסורת של דו קיום.

שאלת המחקר: כיצד ניתן לאפיין את סגנון החיים החברתי-מרחבי של הערבים בישראל?

מטרת המחקר: לגבש מתודה שיטתית לבחינת סגנון חיים מרחבי ולהדגים אותה על מדגמים של האוכלוסייה הערבית-מוסלמית, ערבית-נוצרית בישראל.

שיטות המחקר:

- המחקר מתבסס על מדגם של 204 תושבים ערבים בגילאי 60-20 מחיפה ומנצרת עילית.
- מדגם שכבות על פי שני קריטריונים: הקריטריון הראשון המדגם חולק לתושבים נוצרים ומוסלמים בעיר מעורבת ותיקה חיפה. הקריטריון השני הבחנו בין נוצרים תושבי חיפה כעיר מעורבת ותיקה לבין הנוצרים בנצרת עילית, כעיר מעורבת חדשה.
- המחקר נשען על שאלונים קצרים המתייחסים לאינדקסים השונים של המודל. לכל ממד של צורת הון וההתנהגות המרחבית נוסחו 3-4 שאלות ואליהן נוספו שאלות על המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של המרואיינים.
- איסוף מידע באמצעות GPS: כל אחד מ 204 הנבדקים קיבל אוגר GPS לאיסוף נתוני תנועה במשך שבוע

מטרד הרעש ממפעלים ובתי מלאכה באזורי מגורים ביישובים ערביים

נועמאן גנאים, המחלקה לגאוגרפיה וסביבה, אוניברסיטת בר-אילן

ביישובים הערביים בישראל התפתחו בשנים האחרונות פעילויות תעשייה ומלאכה בצורה ספונטנית בשכונות המגורים המהוות מקור הולך וגובר של מטרדים סביבתיים, ומרכזי בהם הוא מטרד הרעש. התפרושת המרחבית, הדפוסים, המאפיינים והעוצמות של מטרדי רעש הנובעים מפעילויות אלה נבחנו בשכונות מגורים ביישובים ערביים , בגוש ביקורת בו אין פעילות, ובאזור התעשייה המוסדר.

בוצע מיפוי ומיון של בתי המלאכה ביישוב, ניטור של מטרד הרעש וסקר שאלונים, במטרה לבחון את רמת המודעות של התושבים ושל בעלי בתי מלאכה ומפעלים למטרד זה. מספר פעילויות התעשייה והמלאכה באזור המגורים הוא פי חמישה ממספרן באזור התעשייה, והן אינן שונות מהותית בתחומן הענפי. הפעילויות השכיחות ביותר הן: שירותי רכב, מפעלי עץ וריהוט, מתכת ופלסטיק וזכוכית, תעשיית מזון ותעשיית בניין. קיימת מחזוריות של רמות הרעש בימים השונים במשך השבוע, כאשר הרמות הגבוהות התקבלו בזמן הפעילות במשך שעות היום, והערכים הגבוהים ביותר נמדדו במפעלים באזור התעשייה המוסדר, מפעל השימורים ומוסך פחחות רכב, כאשר חלק ממטרדי הרעש בשכונות המגורים הוא מעל התקן הסביבתי הרצוי.

בתי מלאכה בשכונות המגורים נתפסים על ידי התושבים כגורם מרכזי ביצירת מטרדי רעש, כאשר תגובות התושבים לעוצמת המטרד ולנזקיו ותלונותיהם מושפעות ממשתנים כמו גיל, השכלה הכנסה ומין. לעומתם בעלי בתי המלאכה והמפעלים מתייחסים אל פעילויותיהם כמייצרות מטרד מוגבל או שכלל לא מייצרות מטרדים. על הרשויות המקומיות להיערך בהתאם למניעת מטרדי רעש ומטרדים נוספים הן בתוכניות המתאר והן באכיפה רחבה של התקנות הסביבתיות נגד מטרדי רעש.

צפרות וציפורים בישראל – ברכה או תקלה?

יוסי לשם, בית הספר לזואולוגיה, הפקולטה למדעי החיים, אוניברסיטת תל אביב

ישראל נמצאת בצומת של 3 יבשות מה שהביא לכך, שכ-500 מיליון ציפורים חולפות פעמיים בשנה בשמי ישראל. ובית גידול ייחודי. לכאורה, מהוות הציפורים בעיה לא פשוטה ליישוב האדם: השקנאים, הקורמורנים, האנפות ועופות מים אחרים ניזונים מפרי עמלם של מגדלי הדגים, העגורים מהווים איום לחקלאות בעמק החולה בחודשי החורף.. תאונות אוויריות של מפגשי ציפורים עם מטוסים אזרחיים ומטוסי חיל האוויר. גרמו נזקים ברכוש ובנפש. הפסקות חשמל נגרמו מפגיעת ציפורים בקווי מתח, וככל הנראה ציפורים נודדות נושאות גם מקור למחלות ומזיקים שונים.

עם זאת, מנתונים שנאספו ברחבי העולם עולה, כי רבה התועלת של הציפורים לאדם בהיבטים רב תחומיים: כ 100 מיליון חובבי ציפורים פועלים בעולם, וחלקם המשמעותי מסייר ברחבי הגלובוס, רוכש ציוד לתצפית, לצילום וביגוד, המגלגל בשנה מיליארדי דולרים. חוקרים באוניברסיטת חיפה מציינים, שמיזם העגורים באגמון-חולה מכניס לתושבי הגליל מעל 100 מיליון שקלים בשנה. בעקבות זאת מימנה ממשלת ישראל רשת של מוקדי צפרות ברחבי המדינה כדי לקדם את תיירות הצפרות. הציפורים תורמות חלק משמעותי ביותר בהדברה ביולוגית . מיזם התנשמות מהווה פרויקט דגל בנושא.

ציפורים נודדות, דורסים וציפורי שיר ניזונים ממכרסמים וחרקים, ובכך חוסכים שימוש בחומרי הדברה. הציפורים מהוות כלי חינוכי יוצא דופן לקשר של התלמידים אל נוף מולדתם. הציפורים מהוות פלטפורמה לשיתופי פעולה אזוריים ובינלאומיים כדוגמת מיזם התנשמות ועוד, תחת הכותרת «הציפורים הנודדות אינן יודעות גבולות", ומקדמות הבנה בין עמים וקידום תהליך השלום. הציפורים מהוות תשתית מחקר לתעופה, לפיתוח אלמנטים צבאיים, והבנה בנושאים למחקר בסיסי כמו למשל הנווט. לציפורים יש גם ערך למורשת שלנו ולקשר עם המקורות. הציפורים מהוות אינדיקטור יוצא דופן למצב הסביבה ובריאותה, כשהכחדת מיני דגל כמו הנשר למשל, מתריעה על הצורך לשיפור תנאי הסביבה.

לציפורים יש גם ערך גבוה במיוחד לנשמה, ולא בכדי מוכר הביטוי «ציפור הנפש", והציפורים מופיעות באופן בולט באלפי שירים, בספרות, בציור ובאמנות בכלל. המסקנה היא, שיש למצוא את שביל הזהב בשימור הציפורים ובית גידולן, תוך מציאת דו קיום עם הגורמים הניזוקים מהציפורים ושיתוף פעולה עמם

עגורים בעמק החולה (1988-2020):ברכה או תקלה?

דר' דן אלון, מנהל המרכז הישראלי לצפרות אגף שימור סביבה וטבע

פרוייקט החולה לשיקום אדמות הכבול הביא להקמתו של את אגמון – חולה (כיום 820 דונם ועומק ממוצע של 20 ס"מ). «פרוייקט החולה" שינה את אופי החקלאות וגם את נוף העמק: שילוב נופי של תעלות מים וגוף מים גדול במרכזו. אוכלוסיית העגורים באירופה, עברה גם היא שינוי. העגורים שהיה להם נתיב נדידה קבוע צפון לדרום החלו, לקנן ולחרוף בצפון מרכז אירופה במקום במערב אפריקה. מאות אלפי עגורים חורפים מאז בספרד, צרפת ואפילו בגרמניה. ובמקביל חלה עלייה בגודל אוכלוסיית העגורים באירופה כולה. בנדידתם, העגורים חולפים בישראל מאז ומתמיד. זהו ציר נדידה מזרחי שכולל את העגורים שמקננים במזרח פינלנד ברוסיה וככל הנראה גם בשבדיה שנהגו בעבר, ככל הנראה, לנדוד לאתיופיה.

מומחים מעריכים שכ- 200,000 עגורים נודדים בציר המזרחי וכ- 100-150 אלף מהם חולפים דרך ישראל, ומרביתם חורפים מדרום לישראל. עגורים חרפו בישראל במספרים קטנים גם בעבר. בשנת 1988 וחורפים סמוכים נוספים ,נספרו כ – 1100 עגורים בשנה. בחורף של שנת 1993 כבר נספרו בעמק החולה אלפי עגורים ובדצמבר של חורף - 1996-97 - 21000 ,ומאז מספרם עולה בהתמדה.השיא היה בחורף 2019\20 – כ- 55000 עגורים. כבר בהתחלה החלו תלונות של חקלאים על נזקים. ב1999 החל לפעול צוות משותף של כל בעלי העניין בכדי לתת מענה לבעיה.

הצוות גיבש תוכנית ממשק שעל בסיסה מנוהל פרוייקט העגורים. העגורים משמשים טריגר משמעותי לשינוי האופי התיירותי של עמק החולה והיה להם תפקיד בהחלטה שלא לפתח לינה במרכז עמק החולה אלא להתרכז בהקמת פארק טבע שצפרות בכלל ועגורים בפרט הם מרכיב מרכזי בו. לצערי, ממשק העגורים בעמק החולה במשך העשור האחרון לא נותן מענה הולם לקונפליקט בין עגורים לחקלאים. כל המרכיבים של הקונפליקט הזה בעמק לא מצליחים בתקופה האחרונה לשנות ולעדכן את הממשק כך שיענה על הצרכים. כמות העגורים הגדולה מקשה מאד על כל הגורמים. העלויות הכרוכות בכך עלו מאד.

העגורים, שהיה להם תפקיד מרכזי בהתהוות אופיו המיוחד של עמק החולה בשני העשורים האחרונים מהווים גורם תיירותי חשוב לתושבי באזור אבל יש בהם משום נטל על החקלאות וכרגע לא נראה שהשותפים המרכזיים בו מצליחים למצוא לכך פתרון.

תפעול פרויקט העגורים

עפר ברנע, מנכ"ל החברה לחקלאות גליל עליון

הופעת אלפי עגורים בעמק החולה החלה במחצית שנות התשעים עם הצפתו מחדש של אגמון-חולה שינוי ממשק גידולי השדה בעמק תוך מעבר מגידול נרחב של כותנה למגוון גידולים למאכל בעיקר בוטנים ותירס וגידולי תעשיה אחרים. התופעה של נוכחות העגורים בחודשי החורף והנזקים שהם גורמים לגידולים החקלאיים החריפה ואבדה היכולת להתמודד איתה. שהיית העגורים היא נכס תיירותי ומהווה גורם משיכה למבקרים, תיירים וחובבי טבע כאחד. השאיפה היא לקיים ממשק סדור שיאפשר את נוכחותם בעמק מבלי לגרום נזקים לחקלאות באיזון נכון עם הטבע והתיירות. מספרם של העגורים בעמק החולה עולה משנה לשנה ויחד עם זה עולה גם הסכנה לגרימת נזקים לגידולים חקלאיים.
כדי למנוע נזקים לחקלאות אנחנו פועלים לצמצום מספר העגורים השוהים במהלך החורף. החל מבואם של העגורים הראשונים מטרידים אותם מכל שטח חקלאי בעמק. לקראת סוף עונת הנדידה, באמצע דצמבר, מתחילים להאכיל את העגורים בגרעיני תירס בחלקה קבועה המיועדת לכך, כדי להרחיק אותם משדות החקלאים. עלות של ממשק כזה היא כ - 5-7 מיליון ש"ח כל שנה. אם ימשיך לעלות מספר העגורים גם העלות של הממשק תעלה, צריך יהיה לקנות יותר תירס ולהשקיע יותר משאבים בשמירה על השטחים החקלאים. כבר כיום ברור כי על פי כמות העגורים השוהים בעמק כמעט ואין יכולת התמודדות ללא כיסוי מתאים של העלויות. הפרוייקט מנוהל ע"י צוות משותף שחברים בו נציגים של החקלאים, החברה לחקלאות ג"ע, המועצה האזורית ג"ע, קק"ל, החל"ט, הרט"ג ,מ. החקלאות ותיירות אגמון-חולה. צוות זה מנהל את הממשק המקצועי ואת השמירה על העגורים שהם עוף מוגן על פי חוק. הבעיה העיקרית איתה מתמודדים בכל שנה היא המחסור בתקציב מסודר וקבוע להפעלת הפרוייקט .אנו נמצאים במצב בו ברור כי יש לפעול לצמצום מספר העגורים החורפים בעמק החולה.על הדרך להשיג זאת לא תמיד קיימת הסכמה. כיום קיים איום ממשי על המשך קיומו של ענף גידולי השדה בחורף בעמק החולה.על פתרון הולם של הבעיה הזאת שוקד צוות התפעול של פרוייקט העגורים.

האם נוכחות עגורים בעמק החולה משפיעה על איכות המים באגמון-חולה ובבנרת?

פרופ' משה גופן

מאז ראשית שנות התשעים של המאה הקודמת הפכה נוכחותם העונתית של עגורים, במשך חודשי החורף (נובמבר –מרץ), בעמק החולה לעובדה קיימת הם מגיעים בסוף אוקטובר ועוזבים במהלך חודש מרץ.. נוכחותם מושכת מאות אלפי מבקרים שבאים לצפות בהם לתועלת רווחים של בעלי הקרקע והקרן הקיימת לישראל. אולם שתי בעיות עיקריות יוצרת נוכחותם זאת. האחת –הנזק שהם גורמים לגידולים החקלאיים (ועל כך ידבר עופר ברנע) והשנייה פגיעה אפשרית באיכות המים של אגמון-חולה והכנרת.

אתייחס כאן לבעיית איכות המים. התנועה היומית של העגורים בעמק החולה מביאה אותם להתפרש החל משעות הבוקר המוקדמות ובמשך שעות היום בשטחים החקלאיים ולאסוף שם את מזונם ובלילה הם מתכנסים במטסי ראווה קולניים אל תוך אגמון-חולה שם הם לנים. הלינה באגמון-חולה מעניקה להם שמירה מפגיעה של טורפים.בזמן שהייתם הלילית באגמון-חולה הם מרחיפים משקעי קרקעית על ידי דריכה ותנועה ומטילים את הפרשותיהם לתוך המים.

פעילויות אלה עלולות לגרום לעלייה בתכולת נוטריאנטים במים של אגמון-חולה המתנקזים אל הירדן ואיתו אל הכנרת. על פי בדיקה של בסיס נתונים ארוך טווח (48 שנים בירדן, 18 שנים באגמון-חולה) של תכולת זרחן כללי (TP) (כמייצג) במים היוצאים מתוך אגמון-חולה בדרכם אל הירדן ובמי הירדן עצמם (גשר חורי) בהתאם לחודשי השנה מתברר: לא נמצאו כל שינויים בתנודות ריכוזי TP במי הירדן בהקשר לנוכחות עגורים. במים של אגמון-חולה יש תנודות עונתיות בריכוז TP:בחורף כשהעגורים בעמק הריכוז יורד ובקיץ לאחר שעזבו הריכוז עולה. נמצא ששינויי הריכוז האלה מקורם בגורמים פנימיים של צימוח והתפרקות עונתית של הצמחייה הטבולה באגמון-חולה ואין לו כל קשר לנוכחות העגורים. יתר על כן שינויים שנמצאו בריכוז TP במי הירדן קשורים יותר לשינויי אקלים וללא קשר לנוכחות העגורים.

בירנית בין ספר ופריפריה

ענת קדרון, אודי כרמי, המכללה האקדמית תל-חי

ההבחנה בין המושגים 'ספר' ו'פריפריה' מותחת קו בין דימויים הסימבולי של חבלי ארץ המרוחקים מהמרכז לבין מצבם הכלכלי והחברתי. בעוד שהמונח 'ספר' מגלם ערכים לאומיים, כאזור שקובע את גבולות המדינה ומהווה לה מגן, הרי שהמונח 'פריפריה' מגלם נחשלות כלכלית ותרבותית המהווה נטל על המדינה. המושגים «ספר" ו"פריפריה" הם הציר שסביבו מתקיים הדיון בשאלת יישובה של בירנית. הרצאה זו דנה בניסיונות יישובו של אזור הגבול הצפוני של ישראל מזווית חדשה.

בחקר ההתפתחות היישובית של אזורי הגבול בישראל נהוג לראות את המעבר בין ספר לפריפריה כתהליך המשקף תהליכי שינוי עמוקים בחברה הישראלית. הרצאה זו מבקשת להצביע על מרכיב נוסף שתרם לעיצוב ההתיישבות בגבולות: מאבקם של מוסדות לשמר את מעמדם במעבר מיישוב למדינה. מאבקה של הקק"ל על מעמדה במדינה החדשה, היה מרכיב מרכזי בתהליך קבלת החלטות על יישוב אזורי הגבול.

השימוש במונחי ספר חלוצי והגנה על הגבולות שימר אמנם תפיסה ערכית פרה-מדינתית, אבל היה לו גם שימוש אינסטרומנטלי במאבק הפוליטי במדינה הצעירה. ההרצאה מתמקדת בסיפורה של בירנית, שתוכננה לקום כמרכז כפרי בגבול הצפון, כחלק מתוכנית ההתיישבות בגליל ההררי. ניסיונות ההתיישבות בבירנית וכישלונם המתמשך חורגים מהמקרה הספציפי של בירנית – הם מעידים על השינוי ביחסי הכוחות המוסדיים במעבר מטרום מדינה למדינת ישראל.

"היו נבונים למערכה גדולה ועצומה על מנוחת קדמונים": חלקה של עיר פריפריאלית במאבק הארצי על קברים עתיקים

קרן לוי, המכללה האקדמית תל-חי

הרצאתי תעסוק במאבקים שנערכו בטבריה בשלוש הזדמנויות שונות סביב גילוי קברים עתיקים במהלך פיתוח העיר. נושא הקברים העתיקים עולה חדשות לבקרים כאשר עוסקים בבנייה ופיתוח בארץ, כשהמאבק מתרחש בין גורמים מדעיים, חרדים, ובעלי עניין כמו, תיירנים, קבלנים ו"האיש במקום". טבריה, היא עיר שבה נמצאים קברים רבים, משום שנחשבה למקום שממנו עתידים להיגאל, ולכן הפכה לאתר קבורה מועדף במהלך השנים. היא מהווה איפוא בפוטנציה, כר נרחב למאבקים בנושא זה כל אימת שמשנים דבר מה בפני השטח. למאבקים אלה היבט פוליטי חשוב הבא לידי ביטוי גם בעיצוב נוף המורשת.

ואמנם בשלוש הזדמנויות בולטות הפכה טבריה לזירת קרב עיקרית בנושא זה: הרחבת מלון גני חמת בשנים 1984-1985 סלילת כבישים בתוך העיר (1991, 2004) ובניית המלון הסקוטי (ראשית שנות ה-2000). מאבקים אלה נשזרו בתוך «מורשת הקרב החרדית" והפכו לסמל במאבקים על גילוי קברים במקומות אחרים. בהרצאתי אעסוק בקבוצות השונות שנטלו חלק פעיל במאבק זה, באינטרסים השונים של כל קבוצה, ובאופן שבו הקברים, על אף היותם נסתרים ובתוך האדמה, הוטבעו בנוף המורשת הגלויה שמעל פני הקרקע. המאבק מציף את המתח בין שני היבטים מנוגדים בהתייחסות לעיר הפריפריאלית: הפיתוח העירוני שמטרתו חיזוק כלכלי ודמוגרפי מקומי, לעומת הפיתוח של העיר כעיר-מורשת, שההון התרבותי שלו מתבסס על היותו מרכז סימבולי אזורי – וארצי.

ספורט בפריפריה: גאווה, חינוך וערכים

דר' אור לונטל, המכללה האקדמית תל-חי

השתתפות בספורט וצפייה בו מהווים חלק משמעותי מתרבות הפנאי בעולם המערבי. אך משמעותו של הספורט והשלכותיו משתנות בהתאם למקום בו הוא מבוצע. בשל הייחודיות של אזורים פריפריאליים מבחינה דמוגרפית, חברתית, כלכלית וגיאוגרפית, הספורט ממלא צרכים מגוונים עבור האוכלוסייה המקומית. הרצאה זאת מציגה שלוש נקודות מבט על התרומה הייחודית של הספורט המקצועני והחצי מקצועני בפריפריה, תוך התמקדות במקרה הפרטני של אצבע הגליל. ההיבט הראשון הוא של יצירת תחושת גאווה מקומית בהפעלתן של קבוצות עילית. הפועל גלילי עליון בכדורסל ועירוני קרית שמונה בכדורגל. השני הוא שימוש בפופולאריות של קבוצת הכדורגל של קרית שמונה לקידום היבטים חינוכיים באמצעות שיתוף פעולה בין בית הספר לכדורגל ובין מורים מקומיים. והשלישי הוא פיתוח תרבות ספורט בקהילה על ידי הפעלת מערך חוגים ופעילויות ספורט ברמה האזורית והישובית.

ללא מרחב וזמן, סטודנטים לומדים מרחוק
מקרה המבחן במכללת אוהלו להכשרת מורים בפריפריה הצפונית

דר' יונית ניסים, דר' איתן סימון, המכללה האקדמית תל-חי

מגפת הקורונה טשטשה גבולות של מרחב וזמן , פריפריה ומרכז. מערכות ההשכלה הגבוהה עברו ללמידה מרחוק. תהליך שהניב מחקרים וסקרים שונים. סקר נרחב שבחן את האופן בו התמודדו הסטודנטים בפריפריה עם המעבר ללמידה מרחוק גילה כי 25% מכלל הסטודנטים שוקלים להפסיק לימודיהם. 50% הדגישו כי המוסד האקדמי אינו מקל עליהם והם מתקשים להתמיד בלימודים «מרחוק". מנגד, כ 25% מצאו בלמידה מרחוק יתרון של חיסכון בזמן, ובהוצאות כלכליות. עוד נמצא כי, רוב הסטודנטים בפריפריות החברתיות גילו קושי רב יותר ללמוד מהבית[2].

המחקר הנוכחי מתמקד בתהליכים שאירעו במכללת אוהלו, הממוקמת בפריפריה הצפונית הגיאוגרפית והחברתית. בתוך 48 שעות התרחש מעבר חד, מסגנון ההוראה המסורתי (פרונטלי) להוראת חירום מרחוק (ERT). הלמידה והכשרת הסטודנטים לא נקטעה. היא המשיכה להתנהל ב גמישות והסתגלות לשינוי הדרמטי. תוך הבטחת תקינותם של תהליכי ההכשרה ושמירה על בריאות הסטודנטים והסגל.

זהו מחקר פעולה במתודולוגיה מעורבת (mixed method) המבקש לבחון את התמודדות הסטודנטים עם הוראת חירום מרחוק, באמצעות ניתוח קולם ומנקודת מבטם. שאלות המחקר המרכזיות מבקשות לברר: כיצד חוו הסטודנטים את תהליכי ההוראה מרחוק? האם תחושותיהם באיזו מידה תחושותיהם הושפעו מאופן הערכתם את ההוראה ותפקוד המכללה ? אילו היבטים ייחודים (מצב משפחתי, אוריינות וגישה לטכנולוגיה, מצב סוציו- אקונומי) השפיעו על התמודדותם?

במחקר השתתפו 183 נבדקים, סטודנטים תושבי הפריפריה הצפונית של מדינת ישראל . השערת המחקר גרסה כי, יימצא קשר בין תחושות והתמודדות הסטודנט עם הלמידה מרחוק לבין הערכתו את אופן ההוראה, התנהלות המרצים ותפקוד המכללה. ההשערה אוששה. בנוסף, בניתוח תוכן איכותני עלו מספר קטגוריות : יחס חיובי וראיית היתרונות בלמידה מרחוק (15 היגדים) יחס ביקורתי (88 היגדים) בשל עומס, בעיות במרחב הביתי (ילדים, מטלות, נטל כלכלי) בעיות ריכוז, הרגלי למידה פרונטלית, בעיות ותחושות רגשיות.

לממצאים חשיבות המועצמת בעתות חירום, במכללה הממוקמת בפריפריה הצפונית,

[2] סקר שנערך עבור קרן רוטשילד ע"י מכון גיאוקרטוגרפיה – השפעת משבר הקורונה על תפיסות סטודנטים את ההשכלה הגבוהה, יוני 2020

בעקבות האנטי-כריסטוס בגליל: על משיח ואנטי-משיח בראי הפולמוס היהודי-נוצרי בגליל בשלהי העת העתיקה

דר' חגי דביר, רשות הטבע והגנים

מן המאה ה-4 ואילך מתפתח קרב תודעתי על הגליל, במקביל להפיכתה של הנצרות לדת השלטת, והוא הולך ומתעצם במהלך שלוש המאות הבאות. יחסה של הנצרות לגליל עובר שינוי ממבט תיאולוגי רוחני המתעלם ממרחביו הפיזיים של הגליל, אל גישה פרגמטית הרואה בגליל יעד צלייני ההולך ומתמלא באתרים קדושים. הקרב התודעתי על מרחבי הגליל בא לידי ביטוי במגוון מסורות פולמוסיות יהודיות ונוצריות, המשתמשות בכלים מגוונים של העתקה, השתקה והתעלמות, כתיבתה של היסטוריה-שכנגד ועוד.

לגליל ישנו מקום מרכזי בתהליך הגאולה העתידית, כפי שמעידות מסורות יהודיות ונוצריות הרואות בגליל, אשר בו החלה הגלות מהארץ, את המרחב שבו תתחיל הגאולה. גם דמותו של האנטי-כריסטוס הנוצרי נוכחת במרחב הגלילי. תיאורו של האנטי-כריסטוס מבוסס על הקבלה ניגודית לדמותו של המשיח הנוצרי, הן בדרך לידתו ויצירתו, הן במרחב הגיאוגרפי בו הוא גדל והן במעשיו ובסיפור חייו. יתרה מכך, דמותו של האנטי-כריסטוס הנוצרי בנויה כהקבלה לדמותו של המשיח היהודי, ובכך מבטאת זירה נוספת של המאבק בין היהדות לנצרות במרחב הגלילי.

ממצודה צלבנית למעוז אסלאמי: הסולטאן ביברס, ייסוד צפת ואיסלום הגליל בתקופה הממלוכית

דר' אור אמיר, האוניברסיטה העברית

ב-1266 כבש הסולטאן הממלוכי ביברס את המצודה הצלבנית החזקה בצפת. מיד לאחר מכן יזם הסולטאן שורה של מהלכים שנועדו לבסס את צפת כעיר אסלאמית, בירתו של מחוז מנהלי חדש, ולחזק את נוכחות האסלאם בגליל לאחר למעלה ממאה וחמישים שנות דומיננטיות צלבנית באזור. נראה שעד התקופה הממלוכית הייתה אחיזת האסלאם באזור זה רופפת למדי, והנוצרים היוו אחוז ניכר מהאוכלוסייה, אם לא רובה. לעומת זאת, מפקדי אוכלוסין שנערכו לאחר הכיבוש העות'מאני בראשית המאה ה-16 מצביעים על רוב מוחלט של מוסלמים. בהרצאה זו אבחן את הצעדים בהם נקט ביברס, שהניעו את תהליך איסלום המרחב, באמצעות חיבור שנכתב על ידי מלומד מוסלמי בן העיר צפת שפעל במחצית השנייה של המאה ה-14. חיבור מסוג זה הוא נדיר למדי לגבי עיר פרובינציאלית כצפת ומאפשר לנו הצצה להרכבה של העילית המוסלמית המתגבשת של מחוז זה ולמגמות בולטות בחיי הדת של האוכלוסייה המקומית, כמו פולחן השיח'ים הצופים והעלייה לרגל למקומות קדושים, שחלקם נודעו ככאלו גם בקרב היהודים והנוצרים.

מושב ג'2 | עכו והגליל המערבי במרחב מעורב, 1930-1960
מושב לזכרו של מייק (מיכה) ליבנה

השפעת תנאי הסביבה על יחסה של התנועה הציונית לערים המעורבות: המקרה של עכו

ענת קדרון, המכללה האקדמית תל-חי

בראשית תקופת השלטון המנדטורי התאפיין אזור עכו בתנאים סביבתיים קשים. לדרומה של העיר נמצא מפרץ חיפה ובו דיונות חוליות, וכן אזורי ביצה שפך נחל הנעמן בהם שכנה מלריה. מצפון לעיר, בצמוד לחומות, הייתה ביצת חורף גדולה. ביצות אלו - והאופן בו טופלו על ידי השלטונות, היו אחד הגורמים המרכזיים לכך שהעיר לא התפתחה כערי חוף אחרות ונותרה מאחור מהבחינה הכלכלית והפוליטית-אזורית. בדרום המפרץ הייתה חיפה שהפכה במהלך התקופה לבירה הכלכלית והאסטרטגית של הבריטים בפלשתינה. כתוצאה מכך משכה חיפה התיישבות חדשה, יהודית וערבית והתפתחה מהותית וסמלית להיות העיר המעורבת המובילה בפלשתינה, מעמד סימבולי אותו היא מטפחת עד ימינו.

הרצאה מוצעת זו מבקשת לבחון את ההיבטים הסביבתיים של התפתחות הנרטיבים האידיאולוגיים הציוניים סביב שאלת ההתיישבות בערים הערביות, והמאמץ שהושקע בהפיכתן לערים מעורבות. עכו מציגה מבחינה זו מקרה חקר ייחודי, שכן בניגוד לערים ערביות אחרות בהן הייתה קהילה יהודית שלא התפתחה בתקופת המנדט - בשנות העשרים קלטה עכו אוכלוסייה יהודית מהגרת מאירופה שמנתה, לזמן קצר, כעשירית מאוכלוסיית העיר. קהילה זו ראתה עצמה כקהילה ציונית ואף הקימה בה מוסדות קהילתיים ציוניים והתפקדה לכנסת ישראל. הקהילה פסקה מלהתקיים בשלהי שנות השלושים ובהיסטוריוגרפיה של העיר היא נותרה כעיר ערבית.

לידתה של עירייה מעורבת במדינת ישראל: המקרה של עכו

נדב הייידקר, חוקר עצמאי

עכו היא מקרה מובהק של «עיירת עולים" ישראלית: עיירה ערבית שהפכה לעיר בעלת רוב יהודי בעקבות מלחמת העצמאות. בתום מלחמת העצמאות נותרו בעכו כ-3,500 ערבים וקומץ יהודים. באמצע שנת 1949, בעקבות הגעתם של עולים חדשים לעיר, השתווה מספר היהודים לזה של הערבים. עם זאת, מיקומה הגאוגרפי של העיר, כמו גם מצבה הרעוע בעקבות המלחמה, הביאו לכך שקצב אכלוסה של עכו ביהודים היו איטי באופן יחסי. במובן זה, עכו הייתה העיר המעורבת ה"אותנטית" ביותר בישראל, היחידה בה לא הצליחו היהודים להפוך לרוב מוצק עד ראשית שנות החמישים. שלא במקרה, עכו גם הייתה העיר המעורבת האחרונה בישראל שבה בוטל הממשל הצבאי, ביוני 1951.

המחקר שאותו אציג בהרצאה זו עוסק בהקמתה והתבססותה של עיריית עכו הישראלית, מכיבושה של עכו במאי 1948 ועד לבחירתו של ראש העירייה הישראלי הראשון באוקטובר 1951. סיפורה של עיריית עכו במהלך שלוש שנותיה הראשונות תחת שלטון ישראלי הוא סבך שבו פעלו מספר רב של רשויות וכוחות פוליטיים. המחקר מבקש לברר באיזה אופן התבטא השוויון הדמוגרפי בין היהודים לערבים בייצוג במועצת העירייה, ומי היו הגורמים שניסו למנוע זאת מהם: כיצד בא לידי ביטוי הממשל הצבאי ומה היו נסיבות ביטולו? מה היו יחסיו עם משרד הפנים, הגוף הממשלתי האחראי על העירייה? כיצד נוהלו הבחירות המוניציפליות בעיר, ומה הייתה הזיקה בינן לבין הבחירות לכנסת? מה הייתה השפעתו של השלטון המרכזי במדינה על השלטון המקומי בעכו, והאם היו אלה יחסי גומלין?

Nostra Aetate and its Afterlives: The Neocatechumenal Way in Galilee

Dr. Faydra Shapiro, Tel-Hai College

The Catholic Church's attitude toward the Jews began a dramatic transformation with the Second Vatican Council's promulgation of Nostra Aetate. One of the ways to measure the impact of this new declaration is in intellectual/theological history: by looking at the Catholic views and approaches to Judaism and the Jewish people that have developed in its wake, and in the documents that push the ideas of Nostra Aetate even further.

Another way to measure its impact would be to examine the growth of organizations and institutions dedicated to Jewish-Catholic relations. A third way, as yet remarkably understudied, is to look at lived religion, where we seek to consider the impact of Nostra Aetate on lived Catholic experience. One space for this new Catholic engagement is to be found in the Neocatechumenal Way and its international study and retreat center, Domus Galilaeae. This paper examines the lived religion of one new Catholic community and its interactions with Jews and Judaism in the Jewish state, to assess some of the "on the ground" influence of this revolutionary document from 1965.

בין אל-בצה הפלסטינית לשלומי הישראלית: סיפורו של מקום בין שנות ה-40 לשנות ה-50

לילי אילן, האוניברסיטה העברית

העיירה הפלסטינית אל-בצה הייתה אמידה ומשגשגת וכלכלתה התבססה על חקלאות, מסחר והברחה אל מעבר לגבול הלבנוני הסמוך. חיו בה פלסטינים מעדות ודתות שונות והיא היוותה מרכז כלכלי ותרבותי לסביבתה. תושביה ברחו והוברחו ב-1948 ולאחר מכן לא הותר להם לחזור לבתיהם. על אדמתם ובתוך בתיהם הוקמה עיירת הפיתוח שלומי שמניין תושביה לא עקף את מניין תושבי אל-בצה עד שנות השמונים של המאה העשרים-היא סבלה מבעיות כלכליות וחברתיות קשות משנת הקמתה ב-1949 ועד היום.

המחקר שאותו אציג בהרצאה זו מהווה חלק מעבודת הדוקטורט שאני כותבת על ההיסטוריה החברתית של הגליל המערבי בין 1936-76. בפרק זה שאותו אציג בהרצאה אני עוסקת בגבול הסמוך, הבנייתו, חשיבותו, משמעותו עבור התושבים והדרך בה קיומו הבנה במובנים רבים את התרבות והכלכלה המקומיות של אל-בצה ושלומי בהתאמה. נדון בדרך בה בחינת היחסים של שתי העיירות עם סביבתן ועם השלטונות יחד עם האפשרויות הכלכליות שעמדו בפני תושביהן מדגימים את השינוי הגדול שחל בגבול עצמו ובהשפעות של השינוי הזה על התושבים המקומיים בין שנות הארבעים לשנות החמישים.

מושב חגיגי| גילוי הגליל על-ידי חוקרים ומדענים במאה ה-19 הארובה, לכבוד ספרו של חיים גורן:
The loss of a minute is just so much loss of life: Edward Robinson and Eli Smith in the Holy Land

הגליל במפתו של אדריכום 1590

ריכב (בוני) רובין

כריסטיאן ואן אדריכום (1533 – 1585 Adrichom גם אדריכם, אדריכומיוס) היה כומר קתולי יליד דלפט בהולנד, שנאלץ בעקבות מלחמות הדת לעבור לקלן שבגרמניה, שם פעל עד סוף ימיו. חיבורו הגדול, עליו זכה לשבחים רבים, היה «תיאור ארץ הקודש», שפורסם ב- 1590 רק כחמש שנים לאחר מותו. הספר הוא מעין לכסיקון א-ב של שמות המקומות במקרא שהיה ערוך מ- A ועד Z – על פי נחלות השבטים, מנחלת אשר ועד זבולון ובסדר א-ב בכל נחלה. לצד כל ערך בספר צוינו תמיד גם מראי מקום במקרא ולעיתים קרובות גם במקורות נוספים. את הספר ליוותה גם מפה גדולת ממדים (1010×354 מ»מ) ומפורטת מאד. מפתו של אדריכום שורטטה מבלי שהמחבר ביקר בארץ כלל וכל המידע המוצג בה מבוסס על למדנות מעמיקה ורחבה. בהרצאה אציג את הספר והמפה ואתמקד בעיקר בנופי הגליל ואתריו כפי שתוארו על ידי אדריכום.

ארץ של קודש וחולי: ארץ ישראל, תחלואיה ורופאיה במאה התשע עשרה

פרופ' (אמריטוס) ערן דולב, אוניברסיטת תל-אביב והמכללה האקדמית תל-חי

ארץ הקודש, פלך נידח באימפריה העותמנית, נפתחה אל העולם המודרני בעשור הרביעי של המאה ה-י»ט. האזור שהיה נחשל ביותר, זכה מכאן ואילך להתעניינות גורמים במערב, בתחומים שונים. אחד התחומים שזכה להתייחסות רבה היה תחום המחקר המדעי ובו בלטו נושא חקר ארץ ישראל והמחקר הרפואי.
ההרצאה תתייחס לרופאים ולעשייה הרפואית והמדעית בארץ במאה ה-י»ט והקשר שלה לפעילות הדתית- המיסיונרית באותה עת. יידונו תגליות שונות של המחקר הרפואי באזורנו במאה ה-י»ט והשפעתן על תהליכים ואירועים שהתרחשו בארץ לאחר מכן.

מדוע לא עלה בידי רובינסון וסמית' להגיע לעמק החולה ב-1838?

פרופ' חיים גורן, המכללה האקדמית תל-חי

תכניתם המקורית של צמד החוקרים האמריקאים אדוארד רובינסון ואלי סמית, במסע המחקר פורץ הדרך שלהם באביב 1838, הייתה להמשיך מטבריה ישירות דרך עמק החולה למקורות הירדן, משם לדמשק, לחרבות בעל-בק ולבירות. מסע המחקר בן שלושה חודשים ומחצה עמד בכל מקרה להסתיים בנמלה של הבירה הלבנונית. אלא שבהגיעם לטבריה נסתבר להם שיקשה עליהם להמשיך על פי תכניתם. על כן המשיכו לצפת, מתוך תקווה שמשם יוכלו להצטרף לשיירה שכיוונה דמשק. אלא שגם זה נמנע מהם, ולכן, אחרי תצפית מהר בנית על עמק החולה, מקורות הירדן והחרמון, המשיכו לכיוון צפון-מזרח דרך גוש חלב ודרום הלבנון לצור, ומשם לבירות.

מדוע נמנע מהם לממש את תכניתם המקורית? מה הייתה המציאות האזורית שהכריחה אותם לשנות את המסלול? ובעיקר, מה ‹הרוויח› המחקר של הגליל העליון משינוי זה בתכניתם, מה ראו בצפת של אחרי הרעש, בדרכם אליה וממנה? על שאלות אלו נבקש לענות בהרצאה זו.

מושב ב'1 | שושבינים ישראלים-יהודים וקדושה נוצרית במרחבי הגליל

"הספסלים המכושפים" בבורסי – ממצא ארכיאולוגי ומורשת נוצרית לאגדה אורבנית ושיח שמאני ופסיאודו-מדעי

דר' מריאנה רוח-מדבר שפירא, המכללה האקדמית צפת

איך נוצרת אגדה אורבנית? הכיצד תיאוריות רוחניות-פסיאודו-מדעיות, הנשענות גם על מחקרים מדעיים, מאומצות בידי קהלים שונים? ואיך, לכל השדים והרוחות, דווקא אתר בעל מורשת נוצרית הופך למוקד עליה לרגל ופולחן עבור יהודים ישראלים ניו-אייג'יים וכן תיירים ניו-אייג'יים מחו"ל? כל השאלות האלה צפות מתוך סיפורם של «הספסלים המכושפים" שבגן הלאומי כורסי, על גדת הכינרת הצפון-מזרחית.

נתאר את הפעילות והתיאוריה הניאו-שמאניות והניו-אייג'ית (כלומר, לא-נוצרית) סביב כורסי, המזוהה כנקודה בעלת עוצמה רוחנית יוצאת דופן, שער למימדים אחרים, מוקד אחד בתוך רשת של קווי «אנרגיה" שפרוסה על פני כל האדמה. שיא ה"אנרגיה" שנמדדה במקום (בידי «שושבין הקדושה" העיקרי של האתר) היתה לצד אחד מהספסלים הרבים המותקנים בגן – בין שרידי הכנסיה המרשימים לבין פינת האוכל המוסדרת. למעשה, הערכים שמייצגים הכנסיה מצד אחד והספסלים מצד אחר – כלומר קדושה ואחרות, וכן נוחות פיזית וחירות רוחנית (השמורה לתיירים) – מכוננים את הקרקע הפוריה שעל גביה צומחת ומשגשגת הפעילות הרוחנית-אלטרנטיבית. התיאוריה והפעילות הרוחניים שואבים השראה מהמסורת הנוצרית, מהטבע הסובב, מהממצאים הארכיאולוגיים, ומהדמיון התיאולוגי והפרקטיקות הניו-אייג'יים הגלובליים והמקומיים, ומתיכים את כל אלה יחדיו.

נציג כיצד התנהלות המעטפת הרשמית של הרשויות בגן הלאומי תרמה לשגשוג אותה פעילות. הפלורליזם שהנהיגה הרשות בהתנהלות הפולחן של המבקרים בכורסי והפומבי שנתנה בפירסומיה למסורות ולאמונות השונות ביחס לאתר, הפכו את האתר לאבן שואבת לפעילות רוחנית-אלטרנטיבית.

התיאוריות הניאו-שמאניות בנוגע לכורסי נפוצו במהירות רבה, ומדי שבוע מבקרות במקום קבוצות רוחניות-אלטרנטיביות מהארץ ומהעולם. הטקסים מכוונים לרוב לריפוי דו-כיווני – של המבקרים ושל כדור-הארץ – דרך «אלמנט המים", מכיוון שכורסי מזוהה כ"פורטל המים". עם זאת, בדומה להיותה של כורסי עמדה אחת בשורה של ביקורים צלייניים נוצריים, כך גם עבור הפעילים הרוחניים-אלטרנטיביים, כורסי מהווה בד"כ חלק ממסע רוחני לנקודות עוצמה נוספות בגליל ובגולן (כגון רוג'ם אל-הירי). ובנקודת הצטלבות זו בין המסלול הנוצרי לבין זה הרוחני-אלטרנטיבי, אפשר למצוא על הספסל מודטים משני המסלולים, המבקשים לחוש

קידוש מרחב נוצרי על ידי שושביני קדושה יהודיים – המקרה של אתרי הטבילה בגליל ובעמק הירדן

דר' ליאור חן, רשות הטבע והגנים

בסתיו 1981 נפתח במוצא הירדן מהכנרת אתר הטבילה ירדנית. האתר הוקם בעקבות סגירת אתר הטבילה המסורתי בדרום נהר הירדן לאחר מלחמת ששת הימים. על אף היעדר המסורת, אתר ירדנית הפך במהרה לאתר חובה על מפת המקומות הקדושים לנוצרים בארץ הקודש ומשנות ה-80 של המאה ה-20 מגיעים אליו יותר מחצי מיליון מבקרים מדי שנה. בעולם התיירות מוגדר האתר, על ידי גורמים שונים, כתחליף או כ"ישראבלוף". אולם, בהרצאה זו, העוסקת באתרי טבילה נוספים שהוקמו או שתוכננו לאורך נהר הירדן, בגליל ובעמק הירדן, אראה שירדנית אינו רק תחליף אלא גם אבטיפוס. בהרצאה, המבוססת על עבודת דוקטורט שעסקה בהתהוות המחודשת של אתרי הטבילה לאורך נהר הירדן בעשורים האחרונים, אשאל מי הם הגורמים שהיו אחראים על הניסיון להקמת אתרי הטבילה? מה הוביל אותם לפעול לניצור המרחב ומה היו השיח והפרקטיקה של גורמים אלו במאמציהם?

על מנת לענות על שאלות אלו אשלב בין שתי ספרויות שונות. הראשונה, ספרות העוסקת במקומות קדושים, ובאופן ספציפי יותר ספרות העוסקת בסוכנים האחראים על קידוש המרחב, «שושביני הקדושה" בלשונו של בילו (בילו, 2005, Feldman 2007). השנייה, ספרות העוסקת בקיבוץ ובשינויים שידע הקיבוץ בעשורים האחרונים (בין היתר: רוזוליו 1995, רוזנר וגץ 1996). בעזרת שילוב בין שתי הספרויות, ותוך התבססות על חומרים מראיונות שקיימתי עם «שושביני" האתרים, אטען כי הצלחת ירדנית הובילה לשלל יוזמות מרחביות, דתיות-תיירותיות על ידי קיבוצים וחברי קיבוצים. יוזמות אלו, בדומה לקידושי מרחב אחרים בעבר ובהווה הם מעשה אנושי שאינו מנותק מהקשרים חברתיים רחבים. ככאלו, הן קשורות בתהליכים שעברו הקיבוצים בעשורים האחרונים. ניסיונותיהם של הקיבוצים, שרובם לא זכו להצלחה, ישמשו אותי כדי לדון בסוגית קידוש המרחב במדינת ישראל תוך עיסוק השוואתי בדמיון ובשוני שבין הניסיונות לקידוש נוצרי של המרחב בגליל על ידי גורמים יהודיים לבין קידושי מרחב קודמים במדינת ישראל (בילו 2005, בר 2007, Bilu and Ben-Ari 1992, Luz 2008, Stadler 2015).

בעקבות ישוע בגליל – יזמות ליצירת שבילי לכת צליינים תיירותיים במרחב מקודש

גב' קרן לויזון, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

במרחבי הגליל בין הרכסים והבקעות מצוי מרחב מקודש המזוהה היסטורית ותאולוגית עם ערש הדת הנוצרית. המסורת הנוצרית מתארת שלפני כאלפיים שנים לכפר יהודי גלילי קטן ששמו נצרת הגיע מלאך לבשר בשורה משמחת לעלמה צעירה על כך שתלד את בנה ישוע. מעט נכתב על שלושים השנים הראשונות שהתרחשו בין נופי הגליל ועיצבו את אישיותה של הדמות המרכזית בדת הגדולה ביותר בעולם. פעילותו הציבורית של ישוע נפתחה במעשה דרמטי של עקירה מביתו והוא «עזב את נצרת ובא לגור בכפר נחום ליד הים", כך לפי הברית החדשה. מסע המעבר מהכפר שבהרי הגליל אל «ים-הגליל" (הכנרת) נבחר להיות משוחזר בשביל לכת נושאי בעקבות ישוע בגליל.

תזמון היוזמה המודרנית הראשונה היה לקראת שנת המילניום, שלה ערך דתי וסמלי עמוק עבור המאמינים הנוצרים, ובמדינת ישראל ציפו להגעתם של מיליוני תיירים שיגיעו לחגוג בארץ הקודש. «שביל הבשורה" היה השביל הנושאי הראשון, והראשון שסומן בחסות מדינת ישראל בעבור קהל יעד של תיירים-צליינים. חנוכת השביל התקיימה בעת ביקור האפיפיור בגליל באביב שנת 2000, אולם לאחר חודשים ספורים הופסקה העשייה עקב גורמים שונים, בהם פרוץ האינתיפאדה השנייה.

כעשור שנים מאוחר יותר הבליחו שני מיזמים חדשים של שבילי-לכת שקיבלו את השראתם מאותה יוזמה ראשונית, וסומנו במרחב הגליל, בעקבות מסעו של ישוע מנצרת לכפר-נחום. האחד, ביוזמה פרטית של שני יזמים ליצירת «ג'יזס טרייל", והשני ביזמות ציבורית-ממשלתית, שהביאה לחנוכת «דרך הבשורה". ההרצאה תסקור את דינמיקת הופעתם של השבילים באותו הזמן ובאותו המרחב, תוך בחינת שאלת מהות היצירה, האם הינם מוצר דתי-מודרני הרוכב על מסורת צליינות ארוכת שנים או שמא הרחבה תיירותית של «תרבות השבילים"? ממצאי המחקר יוצרים הזדמנות לבחינת הכוחות המשפיעים על יזמי תיירות דתית הפועלים במסגרת של אילוצים ושאיפות אישיות, במתח מובנה בין דתות שונות, יהודית ונוצרית, ובעשייה מאתגרת מבחינת הסביבה החברתית-פוליטית של מדינת ישראל, במרחב שכמחצית מתושביו מוסלמים. המורכבות ורבדי הנרטיבים כמו נארגים ונשזרים לאורך השבילים באתרים, במפגשים עם הקהילות המקומיות ובנופי-הטבע, ועל כך ועוד בהרצאה שלפנינו.

מושב ב'2 | חינוך לטבע – חינוך מדעי, חינוך סביבתי ומדע אזרחי נפגשים בגולן

גינת בר - עונן לתהליכים חינוכיים בבית הספר

קרן קפלן-מינץ, ורד נאור, מרצי אדרי, מכון שמיר למחקר

תחנת חקר לנוער במכון המחקר שמיר, מהווה בסיס לפעילות מחקרית המותאמת לתלמידים מכל הגילים. הפעילות המדעית מבוצעת הן בחממת המחקר שב קיימות תשתיות מחקר מתקדמות והן במוסדות החינוך ובגינות הקהילתיות בישובי רמת הגולן. במרכז העשייה החינוכית עומד המפגש עם תופעות טבע מגוונות והתנסות בתהליכי חקר בנושאים ביולוגיים הקשרים קשר הדוק לסביבה. מטרת התכנית להעצים בקרב מורים ותלמידים את הסקרנות הטבעית, טיפוח חשיבה מדעית, הבנה של סוגיות סביבתיות, והגברת מעורבות ואכפתיות ביחס לסביבה הטבעית ולשמירת הטבע בגולן.

מתוך מגוון התוכניות המדעיות הפועלות בתחנה, תוכנית גינת מיני בר מהווה מודל לשותפות חינוכית אקדמית-מחקרית. גינת בר הינה גינה שבה גדלים מיני בר מקומיים מתוך מטרה לשלבם בגינון הבית ספרי, ציבורי וביתי. בחממת החקר מתנהל בחמש השנים האחרונות מחקר בוטני שמטרתו לבחון התאמת מינים מקומיים לגידול בגינת הבר. תהליך בחינת ההתאמה מחייב התמודדות קשיים בלשבי שונים של התפתחות הצמח ובחינת התאמתו לתנאי גידול שונים. מתוך אוסף של כ 80 מינים מיני בר מקומיים נבחרו עד כה מספר מינים לגידול ובחינה ראשונית. על בסיס זה נערכות ברמת הגולן פעילויות קהילתיות וחינוכיות במגוון אתרים ועם מגוון קהלי יעד הכוללים ילדי גנים, תלמידי בתי ספר, סטודנטים להכשרת מורים ותושבים בקהילה.

הפעילות החינוכית/מדעית כוללת מספר שלבים המתקיימים באופן מעגלי, ובחלקם באופן מקביל: איתור מיני הבר בבית הגידול הטבעי בשלב הפריחה, איסוף זרעים של מיני בר בבית הגידול הטבעי עם הבשלת הזרעים, חלוקת זרעים לגינות השונות בהתאם לתנאים המקומיים ובהתאם לשאלות המחקריות, הקמת הגינה ומעקב אחר השלבים ההתפתחותיים של המינים השונים. כל אלה מלווים בפעילויות לימודיות הנערכות על ידי המורה או הגננת בליווי צמוד של צוות התכנית. צוות התכנית כולל מומחי תוכן מדעי ופדגוגיים בדגש על הוראת מדעים וחינוך סביבתי.

ההתנסות בפרקטיקות גינוניות מאתגרות שמזמנת גינת הבר, מובילה לתהליכים חקר משמעותיים בקרב הילדים והמורים מחד ומהווה בסיס למגוון רחב של פעילויות אינטרדיסיפלינריות בסביבה חוץ-כתתית מאידך. כמו כן, התהליך מהווה בסיס לבניית שותפיות חינוכיות בתוך ביה"ס ובין בתי הספר באיזור.

גינת בר – כשטבע וביתה נפגשים

איתן שמשוביץ, אולפנת קצרין

האולפנה בקצרין, הוקמה לפני כ-10 שנים על מנת להוות בית חינוך לתלמידות מרחבי הגולן. שערי האולפנה פתוחים עבור כל תלמידות הגולן אשר בוחרות ללמוד בה ללא כל סינון, כך שבאולפנה לומדות כ-200 תלמידות ט' – י"ב מכל גווני הזהות הדתית לאומית. תכנית «מדעים לכל" נלמדת בכיתות ט' – י' והרחבות מדעיות, ביולוגיה, פיזיקה ומדעי הרפואה, נלמדות בכיתות י' – י"ב.

בחמש השנים האחרונות מתקיים שיתוף פעולה הדוק בין צוות מדעים – ביולוגיה באולפנה בקצרין ובין צוות החממה הלימודית במכון שמיר בראשות דר' ורד נאור. מטרת שיתוף הפעולה הוא להעביר את התלמידות תהליך למידה ברמה גבוהה שיתאפיין ברמות חשיבה גבוהות, בעבודת חקר «בידיים" תוך התנסות במכשירי מדידה ובכלים שאינם בנמצא בבית הספר, בניתוח נתונים ובעיקר, התלמידות נחשפות למחקר אותנטי, מחובר לחיים ומקבלות מיומנויות מצוות חוקרים מהשורה הראשונה. מתוך פעילויות אלו אנו מצפים להגביר את רמת העניין, המוטיבציה ללמידה והכנת התלמידות להיותן אזרחיות בעלות מודעות לסביבה ובעלות יכולות לקבל החלטות בחייהן האישיים הקשורים במדע.

לאורך השנים עסקנו במחלות בגפן, קינון נשרים, איכות מים, השרשה של עצי מורשת, גידול של צמחי בר ונושאים נוספים במסגרת עבודות ביוחקר, עבודות גמר ועבודות חקר בשיעורי המדעים. בשנתיים האחרונות, תוך כדי תקופת הקורונה המורכבת, נחשפנו לתחום חדש של פטריות ויחסי הגומלין שלהם עם צמחים עם המיקולוגית דר' דליה לוינסון.

אנחנו מבקשים לצור רצף לימודי שאינו תלוי מקום וזמן. לשבור את המרחב של הכיתה ולהביא את הלימוד אל עולם המחקר ובעיקר אל העולם האמתי בו אנו חיים מתוך הבנה של העולם הזה ואחריות על שמירתו ופיתוחו. בעזרת הידע ובעיקר בסיוע מיומנויות התצפית והחקר אותם אנחנו מבקשים להעניק לתלמידותינו אנו רוצים לנתק את הקשר שבין כיתה ולמידה. התלמידות יקבלו את אותם המיומנויות איתן הם יוכלו לתפוס את העולם שסביבן בכל מקום וזמן בו הם יפגשו אותו. את העולם הזה, את אותו חלק בו שמעניין אותן, הן יוכלו להביא חזרה אל הכיתה, כך שנוצר מעגל למידה העולה בצורה ספירלית.

חקר מגוון ביולוגי בבתי גידול חיים בדרום הגולן בעזרת מדע אזרחי – תצפיטבע

אלאור לוי, יחידה סביבתית, מועצה איזורית גולן

רמת הגולן הינה רמה בזלתית רחבת ידיים המכילה מגוון נישות אקולוגיות שונות. על מנת לשמור על השטח הקימה המועצה האזורית גולן מערכת לניטור המגוון הביולוגי בשם – תצפיטבע. המערכת מאפשרת לתושבים לעלות תמונות של פרט מסוים. בבית ספר שורשים החליטו במסגרת למידת החקר במדעים להשתמש במערכת ככלי להוראת המדעים. אחד היתרונות המרכזיים בשימוש בכלי זה הוא העובדה שהתלמידים מקבלים יכולת אמתית להשפיע על שמירת הטבע באזור, לקחת חלק באקטיביזם סביבתי וביצירת קשר בלתי אמצעי בין חוקרים מקבלי החלטות ותלמידים. יחד עם התלמידים הוחלט להתמקד בבתי גידול לחים מכיוון שיחסית הם בתי גידול מוגדרים עם גבולות ברורים. ומדובר בבית גידול בסכנת הכחדה.

למחקר נבחרו שלושה בתי גידול במרחק קילומטר וחצי אחד מהשני, עם כמות המשקעים והרכב קרקע זהים: שמורת טבע אחו- נוב, בג'וריה - שטח קק"ל וביצות סמך- שטח לא מוגן. התלמידים יצאו ל3 סיורים במהלכם הטמינו מצלמות שביל, ערכו תצפית ציפורים ואספו תצפיות על הצומח. סה"כ נאספו במסגרת הסיורים ומתצפיות קודמות 905 תצפיות מאומתות על למעלה מ350 מיני בעלי חיים וצמחים. לאחר שלב איסוף הנתונים התבצע שלב העיבוד בו הועלו הנתונים על מפה בתכנת CODAP ואקסל, במטרה למצוא קורלציה בין האתרים השונים. מהניתוח עלה כי שלושת בתי הגידול מאופיינים במיני שלד שונים, מה שמצביע על תפקודיות אקולוגית שונה. במדד עושר המינים (שנון ויבר) ונמצא שבג'וריה עושר המינים הגבוה ביותר ואחריו ביצות סמך. במהלך ניתוח הנתונים עלו שאלות שונות,. למשל - מה שונה מבחינת ממשקית בכל אחד המשטחים (שמורה, שטח קק"ל ללא רעיה, שטח מרעה לא מוגן), איזה בקר רועה בכל אחד מהשטחים ועל איזה שטח נכון יותר להגן.

מסקנות המחקר: שלושת בתי הגידול בעלי ערכיות ותפקודיות אקולוגית שונה. לכן יש לשמור על כל אחד מבתי הגידול כבית גידול ייחודי. שימוש במדע אזרחי בפרט ובתלמידים ככלל יכול לשמש כלי תומך לקבלת החלטות. לפי שעה לא נעשה מחקר המשך אך, השימוש בנתונים שנאספו ובתוצאות המחקר משמשות ככלי משמעותי בתכנון השטחים בפתוחים באזור

הקרונה לא עוצרת את החקר: חקר תלמידים מקוון של חיות הבר באמצעות מצלמות בשידור חי

ד"ר מוטי צ'רטר, מכון שמיר למחקר והחוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה, אוניברסיטת חיפה

במטרה לחבר בין חוקרים ומדענים מהאקדמיה לבין תלמידי בתי ספר, פיתחנו פרויקט המשלב תלמידי בתי-ספר כשותפים במחקר מדעי. זהו פרוייקט חקר חדשני ומקוון (באמצעות מחשב או טבלט), העושה שימוש במצלמות בשידור חי, ומאפשר לתלמידים לבצע עבודת חקר במערכת ניסוי על חיות בר. הפרוייקט עוסק בתזונת הצופית הבוהקת (Cinnyris osea). מטרות הפרויקט:

א. לבחון האם יש למורים את היכולת, בתוך מגבלות הזמן העומד לרשותם, לחבר את התלמידים למחקרים אקדמאים והאם התלמידים יכולים לספק מידע מהיימן למחקרים.

ב. לבחון חשיפת הדור הצעיר למחקרים אקדמיים עדכניים בכלל ולכאלו על חיות הבר בפרט.

ג. לחשוף את התלמידים לערכי שמירת הטבע והחשיבות האקולוגית של שמירה על חיות הבר.

ד. לתת לתלמידים את האפשרות ללמוד מהו מדע בדרך חוויתית ולהיות שותפים פעילים בביצוע מחקר מדעי.

לפיכך הועמדה מערכת מצולמת 7/24 המורכבת מארבעה מתקני האכלה לצופיות. כל אחד מהמתקנים מכיל תמיסת מים וסוכר בריכוזים משתנים. בהתבסס על המערכת נערכים ניסויים שונים הבודקים העדפת הצופיות. הצפייה והתצפיות מתבצעות על ידי: 1. צפייה בשידור חי ממצלמה המעבירה שידור ישיר של מערכת הניסוי, 2. צפייה במאגר סרטונים מוקלטים (פלייליסט) הנשמר בערוץ היוטיוב של קבוצת המחקר. בנוסף, התלמידים מקבלים מידע נוסף על הפרויקט,ודף לתרגול ניתוח הממצאים באקסל. כמו כן מתאפשר מסלול תקשורת ישיר של המורה/תלמיד למדענים. הפרוייקט מתאים לגילאי ביס יסודי- תיכון. ה נתונים נוספים (תאריך, שעה ביום, טמפרטורה וגשם), מאפשרים למורה להתאים את השאלות ומורכבות החקר בהתאם לגיל ורמת התלמידים. בנוסף, דו-פרצופיות זוויגית אצל הצופיות מאפשר השוואה על פי הזוויג.

בפרויקט שהחל לפעול מתחילת משבר הקורונה, משתתפים כיום תלמידים מבתי ספר בכל רחבי הארץ. בשלב זה ממצאי הניסוי הזואולוגי מצביעים על מגמות מעניינות מבחינת העדפת התזונה של הצופיות. מעבר לחווית הצפייה בהתנהגות בעלי-חיים בסביבתם הטבעית, התלמידים מתנסים בכל שלבי המחקר המדעי.. בתום ביצוע התצפיות, מתבקשים התלמידים להזין את הממצאים שלהם למערכת כלל ארצית ובכך הם הופכים לחלק חשוב ומשמעותי במחקר פרלימינרי גדול יותר הבוחן את פוטנציאל המדע האזרחי בחקר תצפיתי.

המאפיינים הפדגוגיים החדשניים בביתות היסוד ב'בית ספר יער' במועצה האזורית מרום הגליל

טליה מרציאנו ושני רוסו

המאה ה-21 מתאפיינת בשינויים בתחום החינוך שבו ניכרת מגמה של התרחקות מהכיתה המסורתית והתקרבות אל עבר הגישה הקונסטרוקטיביסטית הכוללת הגדרת המיומנויות והידע הנחוצים במאה ה-21. התאמת מוסדות החינוך למענה על צרכים אלו מתבטאת במרחבי הלמידה, בפרקטיקות הלמידה ובפדגוגיות החינוכיות.

שינוי מרכזי נוסף הבולט בקרב ילדים וילדות היום הינו ההתרחקות מהטבע העלולה להביא לפגיעה ברווחתם ובקיום קשר בר קיימא עם הסביבה. בשל כך מתחזקת התופעה של חיבור מחדש של ילדים לטבע במגוון דרכים, ובהן 'חינוך יער' שהולך ומתעצם בארץ. הוא ייחודי בקיומו בסביבת למידה חדשנית שהינה היער, ובהתבססו על למידה בגישה סוציו-קונסטרוקטיביסטית.

במחקר זה נבחן 'בית יער', בית ספר במועצה האזורית מרום הגליל. חקר המקרה התעמק בכיתה א', ונעשה על ידי ניתוח של תכניות לימודים ומאפייניהן הפדגוגיים. נאספו ונותחו 50 מערכי שיעור אשר בנויים מ 151 משימות לימודיות, שהוערכו מבחינת האיכות פדגוגית של סביבת למידה באמצעות שלושה ממדים: גישות בפסיכולוגיה של הלמידה, מיומנויות חשיבה ועקרונות ופרקטיקות עיצוב.

הממצאים מלמדים על כך שהגישה הקוגניטיבית הינה הבולטת ביותר במערכי השיעור (54%), הגישה הקונסטרוקטיביסטית (32%) והגישה הביהביוריסטית עומדת על 14%, למרות המגמה המוצהרת של התרחקות מהעברה 'מסורתית' של מידע מהמורים לתלמידים. מיומנויות החשיבה הבולטות מקדמות מיומנויות בסיס לתהליך חשיבה וכן מיומנויות איתור, עיבוד וניתוח מידע (46%, 39%, בהתאמה), והן מותאמות לסביבת היער בה מתרחשת הלמידה. רק 9% מהמשימות הלימודיות מקדמות מיומנויות חשיבה יצירתית ופתרון בעיות וקבלת החלטות, דבר המעיד על קשיים ואתגרים שבהטמעת פדגוגיות חדשניות.

המורכבות הקוגניטיבית ברוב המשימות הלימודיות התרכזה ברמות הידע, ההבנה והיישום, הנדרשות בכיתה א'. שכיחות נמוכה יחסית נמצאה במשימות מורכבות יותר- מסוג אנליזה (7%), סינתזה (4%) והערכה (3%). הפרקטיקות הפדגוגיות אשר מביאות לידי ביטוי את ששת עקרונות הפדגוגיה מוטת העתיד מתפלגות כך שעקרון הא-פורמליות הוא הבולט ביותר (28%), בהלימה עם ההזדמנויות שמזמן המרחב הלימודי; עקרון השיתופיות (24%) כולל משימות זוגיות או קבוצתיות; עקרון תכלול הזהות (18%) כולל משימות של רפלקציה אישית; עקרונות התמורתיות והגלוקאליות עומדים על 4% בלבד. בניתוח הממצאים המאכזב משהו יש לקחת בחשבון את הגילאים הצעירים של התלמידים והתלמידות ואת העובדה שמדובר בבית ספר חדש הנמצא בשלבי הקמה והטמעת פדגוגיה חדשנית בסביבת יער.

מהוראה מותאמת לפדגוגיה מוטת עתיד - התפתחות התפיסה הפדגוגית בבית הספר 'יסודי משגב

עדי חיים, אורלי וצר-עזריה

המחקר עוסק בבית הספר (כיום היסודי) 'משגב' שהוקם ב-1982 לילדי המצפים החדשים שבגליל, וב-1994 פוצל ל'יסודי' ו'על יסודי'. המחקר מתבסס על חומרים ראשוניים מארכיון המועצה האזורית משגב, מידעון בית הספר, ראיון עומק חצי מובנה עם דר' אלי מנברג מייסד בית הספר ומנהלו כ-12 שנים (שהשפיע מהותית על עיצובו הפדגוגי והארגוני של המוסד) וספרה של תמי דומאי על ניהול בית הספר אחריו (1994-2002). שדה מחקר זה מוכר לנו כמי שעובדות בבית הספר שנים רבות, משמשות כבעלות תפקידים בצוות הניהול וילדינו מתחנכים בו. מטעמי אתיקה העבודה ניתנה לקריאה לגב' יפה דוידסון שעבדה בבית הספר עוד משנותיו הראשונות ושימשה כסגנית מנהל במשך כ-16 שנים ולגב' לאה שמיר מנהלת בית הספר הנוכחית משנת 2010.

בעבודה בחנו את שאלות המחקר הבאות; להלן תקציר התשובות שעל פי הממצאים:

מה היו היסודות עליהם התבססה התפיסה הפדגוגית בראשית דרכו של ביה"ס?
תפיסת 'ההוראה המותאמת' ההומניסטית, האישית והקהילתית בו בזמן, אומצה על ידי דר' מנברג המייסד, שוכללה על ידי מט"ח ומהווה את אחד מיסודות ביה"ס מראשית דרכו ועד היום.

מה היו התמורות העיקריות בתפיסה הפדגוגית של ביה"ס לאורך השנים וממה נבעו?
גישת ההוראה המותאמת המשיכה להתפתח ולהשתכלל עד שבתחילת שנות האלפיים, הפכה באופן רשמי ואחיד - מתכנון עצמאי של מורה לעבודה בקבוצות - לכלי עבודה בית ספרי מחייב.

מה היו הגורמים שהשפיעו על שימור ושינוי התפיסה הפדגוגית לאורך השנים?
מפגשים שבועיים בצוותי עבודה שונים (תכניים, גילאיים) ו'השתלמויות בית ספריות' פנימיות.

כיצד השתלבה התפיסה החינוכית של ביה"ס «יסודי משגב" בהתמודדות מול רפורמות שונות מטעם משרד החינוך?
בית הספר השכיל להטמיע את הרפורמות הללו ולהנות ממשאביהן: 'התקן הדיפרנציאלי' (2003); 'אופק חדש' (2008); 'למידה משמעותית' (2015; ניהול עצמי, קביעת 25% מת"ל והעצמת מורים).

מהן ההתאמות שנערכו בתפיסה החינוכית בשלוש השנים האחרונות, וכיצד הן מבטאות את התפיסה של 'פדגוגיה מוטת עתיד' של משרד החינוך ומחוז הצפון שלו במיוחד?

בית הספר משתתף בתוכנית 'בתי ספר מובילי פדגוגיה איכותית', שנוסחה מחדש כ'פיתוח מרחבי צמיחה מותאמים לשם טיפוח אדם אוטונומי'. אחד מיעדיו הוגדר כפיתוח, קידום והשבחת תהליכי הוראה מיטביים המביאים לידי ביטוי את עקרונות ההוראה של הפדגוגיה מוטת העתיד.

בית הספר החרדי 'גנזי המלך' בצפת - המעבר למעמד ממלכתי-חרדי (ממ"ח)

יוסי אלימלך, דוד ביטון

ממ"ח, חינוך ממלכתי-חרדי, מהווה חלק ממערכת החינוך בישראל מ-2014. בתהליך זה אפשר משרד החינוך לבתי ספר חרדיים לשנות את מעמדם לרשמי, ועל ידי כך תלמידים בבתי ספר אלה, ילמדו גם לימודי ליבה בנוסף ללימודי קודש. תלמוד תורה «גנזי המלך" בצפת הינו בית ספר יסודי דתי לכיתות גן עד כיתה ח' שהוקם ב-2010, כדי לספק מסגרת לילדים חרדים ממשפחות חוזרות בתשובה שלהן קשיים ייחודיים בין החברה החרדית לישראלית. ארבע שנים לאחר הקמתו בחרו מקימיו, זוג חוזרים בתשובה, לחולל רפורמה ולהצטרף לממ"ח, כדי לקבל את תמיכת משרד החינוך, הכוללת בין היתר תקציבים והשתלמויות מורים. כך יכלו להכליל בתכנית הלימודים גם את ההיבט הרגשי של התלמידים ולחנך לערכים כמו אהבת אדם, אהבת השם שלא מתוך פחד ויראה ולהשתלבות בחברה הישראלית.

פרדיגמת המחקר הייתה איכותנית, תוך התמקדות ב'חקר מקרה' אחד, בית הספר 'גנזי המלך' בצפת. כלי המחקר העיקרי היה ראיונות חצי מובנים עם מנהלת בית ספר, מורים ויועץ בית הספר. בתחילה תוכננו מרואיינים פוטנציאלים ממספר מוסדות חרדיים גליליים שעברו לממ"ח, אך בשל הקורונה וקשייה הסתפקנו בחקר מקרה אחד תוך שמירה על מגבלות האתיקה. כן התווספו מקורות כתובים על החינוך החרדי בכלל ועל הממ"ח ו'גנזי המלך' בצפת בפרט – מאמרים בכתבי עת, עיתונות ארצית ומקומית ואתרי אינטרנט.

הממצאים נותחו על פי התיאוריה המעוגנת בשדה, וכדי לחזק אותם הם הושוו לנעשה בבתי ספר חרדיים 'רגילים'. הדיון בממצאים הסתמך על סקירה תיאורטית היסטורית מקיפה על מדיניות החינוך, שיטות ההוראה-למידה, מבנים ומרחבי למידה, הכשרת המורים, סוגי אוכלוסיית התלמידים וקהילותיהם וגישות ותפיסות בחינוך החרדי.

במחקר נבדקה במיוחד השפעת המעבר לממ"ח על איכות ההוראה והכשרת מורים בחינוך החרדי. מסקנותיו הן קדימות להכשרת מורים, בעיקר גברים אך גם נשים, ותגמולם בשכר הולם לפרנסת משפחות גדולות; בחינת שילוב נכון בין לימודי התורה ללימודי הליבה – והתאמת האחרונים למגזר החרדי; מציאת דרכים לעידוד בתי ספר חרדים נוספים להצטרפות לממ"ח – ומחקר מלווה לכל הרפורמות הללו. 'גנזי המלך' קיבל לאחרונה אישור כבית ספר משלב/מכיל הראשון בחברה החרדית, ונערכים בו עתה להשתלמויות ולשינויים במרחבי הלמידה. גם תמורות אלה ראויות ליישום ולמחקר במוסדות חינוך חרדיים נוספים.

שביעות רצון מהחיים בקרב בוגרים צעירים: התפקיד של אינטליגנציה רגשית ואינטליגנציה רוחנית

דר' עפרה ולטר, המכללה האקדמית תל-חי
פרופ' מוריס אליאס, אוניברסיטת רטגרס

Emerging adulthood has been identified as a crucial stage in development (Arnett, 1998). Wood et al. (2018) defined what makes an adult as taking responsibility, making independent decisions, and reaching financial independence. The successful navigation of the "in-between" years (Arnett, 1998) may be determined by factors that impact personal and social relations, such as emotional intelligence and spiritual intelligence. This also has been implicated in work by Howard Gardner (1983), on the multiple intelligences, and Rachael Kessler (2000), on the increasing importance of spirituality in adolescence. There is evidence to suggest rising numbers of emerging adults suffering from anxiety and depression (LeBlanc Brown Henin, 2020). Also Gustavson, Knudsen, Nesvåg, et al. (2018), in a longitudinal study, found that presence of mental disorders in the twenties boded ill for continued mental problems later in life.

Either anxiety about the future, depressive resignation, or a combination of both is more and more characteristic of emerging adults. While life circumstances around this time of life contain uncertainties, the extent to which they become debilitating, or at least dysfunctional, may depend on individuals' emotional intelligence and spiritual intelligence. This study is designed to take a preliminary look at whether there is a functional relationship among these factors and life satisfaction, toward the goal of suggesting areas of intervention/preventive strengthening against problematic anxiety and depression.

מה יכול לתרום לסטודנטים בהתמודדות עם נגיף הקורונה,? התרומה של הון אנושי, חמלה, רוחניות לתפיסת הרווחה האישית

דר' עפרה ולטר, המכללה האקדמית תל-חי
דר' בתאל חזן-לירן, המכללה האקדמית תל-חי

This research examined the academic and psychological coping of post-secondary students during the early stages of Covid-19. The main goal was to investigate the correlations between self-compassion, spirituality, psychological capital, and subjective well-being and evaluate the mediating role of self-compassion and spirituality in the relationship between psychological capital and subjective well-being. For this purpose, 257 participants (ages 19-59) completed five questionnaires: demographic and academic information, Psychological Capital Questionnaire, Subjective Well-Being Index, Spiritual Intelligence Self-Assessment Inventory, and Self-Compassion Index. Analysis found a strong positive correlation between psychological capital, self-compassion, and subjective well-being. However, spirituality failed to show statistically significant correlations with self-compassion and subjective well-being, with only weak correlations to psychological capital. Self-compassion positively mediated the relationship between psychological capital and subjective well-being, but not spirituality. These findings indicate the role of positive psychological resources of post-secondary students in coping with a difficult situation like Covid-19.

3. The contribution of an intervention program based on The cycle of internalized learning program (CIL) to deal with verbal violence and to improve the quality of life of people with intellectual disabilities living in domestic housing settings.

תרומתה של תכנית התערבות המבוססת על "מעגל ההפנמה" להתמודדות עם אלימות מילולית ולשיפור איכות חייהם של אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית המתגוררים במסגרות דיור חוץ ביתיות

דר' נירית קרני, המכללה האקדמית תל-חי
דר' רן נוימן, המכללה האקדמית צפת

אלימות מילולית מדווחת על ידי אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה), כנחוות בתדירות גבוהה ומגורמים שונים: עמיתיהם במקומות התעסוקה, חבריהם למגורים, ובני משפחתם ואנשים בקהילה. אוכלוסייה זו חווה את התופעה באופן דומה לאוכלוסיות אחרות שבהן נבדקה חשיפתם לאלימות מילולית כלפיהם (רייטר, קרני –וייזר, 2015; Karni-Vizer & Salzer, 2016; Salzer & Karni-Vizer, 2020). במחקר הנוכחי השתתפו 99 אנשים עם מש"ה המתגוררים בדיור מעוני ובקהילה, כשמתוכם 65 משתתפים השתתפו בתכנית התערבות המבוססת על «מעגל ההפנמה" (Reiter, 2008). מטרות המחקר היו לבדוק כיצד תשפיע תוכנית התערבות על: המודעות והדיווח לגבי חווית האלימות המילולית המופנית כלפיהם; על נכונותם של המשתתפים לפנות לקבל עזרה ועל המענה שהם מקבלים; כיצד תשפיע תוכנית ההתערבות על איכות חייהם; מהם התהליכים אותם יעברו משתתפי התוכנית תוכנית ההתערבות בתקשורת הבין אישית בנוגע לאלימות מילולית ולאיכות חיים.

המתודולוגיה בוצעה בשיטה מעורבת: איכותנית– תמלול תכנית ההתערבות וניתוח תכניה, וכמותית - מילוי שאלונים לפני ואחרי הפעלת תכנית ההתערבות. ממצאי המחקר מראים כי לאחר ההשתתפות בתכנית ההתערבות, בקרב קבוצת הניסוי המודעות לאלימות מילולית עלתה, כמות הדיווחים לאנשים המקיפים אותם בחיי היום יום עלו, המענים לפניות שלהם נעשו מגוונים יותר. איכות החיים השתפרה בממד של שייכות חברתית. בשאר הממדים לא היו הבדלים בזמני המחקר. בקרב קבוצת הביקורת לא היו הבדלים בדיווחיהם בתחילת המחקר ובסופו. משתתפי תכנית ההתערבות עברו שינוי בשיח שלהם בנוגע להתמודדותם עם אירועים של אלימות מילולית אליה הם חשופים, והיכולת הבין אישית שלהם השתפרה. הם רכשו כלים להתמודדות עם האלימות בדרך של פתרון הבעיות החברתיות שלהם בין אם בקבלת סיוע מהאנשים שסביבם, כולל החברים שלהם, ובין אם במציאת פתרונות בעצמם.

מבחינה תיאורטית, ממצאי המחקר מרחיבים את הידע המצומצם שקיים בנוגע לאלימות מילולית בכלל, וכלפי אנשים עם מש"ה בפרט. בנוסף, הרחבת הידע על הקשר שבין האלימות המילולית שהם חווים והשפעתה על איכות חייהם. מבחינה יישומית, ניתן יהיה להדריך את הצוות המעניק את שירותי הדיור להתמודד עם אלימות מילולית, השימוש בטכניקה של מעגל ההפנמה יורחב, ונוכל להמליץ על תכנית התערבות דומות לשיפור איכות חייהם של אנשים עם מש"ה.

קירק דאגלס בחניתה ובאקרית: שואה, קיבוץ ונכבה בסרט ההוליוודי 'עושה הלהטים' (1953)

דר' גיורא גודמן, המכללה האקדמית כנרת

הרצאה זו – המתבססת גם על חומרי ארכיון הנחשפים לראשונה – עוסקת בסצינות הגליליות של 'עושה הלהטים': הסרט ההוליוודי הראשון שצולם בישראל בראשית שנות החמישים. כוכב הסרט היה קירק דאגלס, אשר הפך בעקבות זאת לאחד התומכים הגדולים של מדינת ישראל בהוליווד במשך יותר מחצי מאה. דאגלס משחק בסרט אמן במה יהודי-גרמני בשם הנס מולר, אשר איבד את אשתו וילדיו בשואה ומגיע כעולה חדש ממחנות העקורים בשנת 1949, זמן קצר לאחר קום המדינה. מולר סובל מהזיות והתקפי חרדה אלימים ולאחר שפגע בחיפה התחתית בשוטר, אותו הוא חושב בטעות שהרג, הוא נמלט להרי הגליל עם בן לוויה צעיר, נער שפגש בדרך.

השניים מגיעים לקיבוץ השוכן על פי העלילה על הגבול הסורי – הצילומים דווקא נעשו בחניתה על גבול הלבנון – ורק שם מולר מוצא סיכוי להחלמה ולאהבה עם חברת הקיבוץ יעל, אלמנת מלחמה צעירה בעצמה. בשלב מסויים, מולר ויעל יוצאים לטיול ומגיעים לחורבות כפר ערבי שננטש במלחמה שרק הסתיימה. פטרול סורי המופיע לפתע בסביבה גורם למולר התקף חרדה, שבעקבותיו הוא נשבר וחושף לראשונה בפני יעל את חוויתיו בשואה ואת תחושות האבדן והפליטות שהוא נושא עמו. העובדה שהמונולוג הזה צולם בין הבתים ההרוסים של הכפר איקרית בגליל המערבי – אשר תושביו הפליטים החלו כבר באותה תקופה את מאבקם המשפטי והפוליטי הארוך לחזור לבתיהם – נותן לסצנה משמעות תיעודית וסימבולית נוספת שיוצרי הסרט ההוליוודי כלל לא היו מודעים אליו.

אקסודוס וכלא עכו: מקומו של הסרט במאבק על הזיכרון הקולקטיבי הישראלי

פרופ' אמיר גולדשטיין, המכללה האקדמית תל-חי

ביוני 1961 החלו בישראל הקרנות הסרט 'אקסודוס', שהתבסס על ספרו של ליאון יוריס, לאחר שזכה לתפוצת שיא ברחבי העולם. סרטו של פרמינגר ריתק את הקהל בארץ ותרם לעיצוב הזיכרון הקולקטיבי הישראלי. הוא זכה לברכת הממסד כתוצאה מערכו ההסברתי למדינת ישראל אולם בקרב יוצאי האצ"ל והלח"י עורר הסרט תרעומת קשה, לאחר שראו בעיניים כלות כיצד קוצרת ה'הגנה' תהילה בינלאומית על אחת הפעולות הנועזות של ארגונם— פריצת כלא עכו.

כלא עכו ניצב באותן שנים במוקד הפולמוס על הזיכרון הקולקטיבי הישראלי בין שמאל לימין. מנחם בגין ותנועת החרות ראו באתר מקום, שאין הולם ממנו, להקמה של מוזיאון גבורה לאומי. ממשלת ישראל, בהנהגת מפא"י, הפכה את המקום לבית חולים פסיכיאטרי.

ההרצאה תתחקה אחר הפולמוס הפוליטי וההיסטורי, תבחן את משקלו של הממסד בעיצוב התודעה ההיסטורית בישראל לצד משקלם של גורמים עממיים-ציבוריים שקוראים תגר על הסיפור שהשלטון ביקש לספר. נבין גם את האופן שבו דווקא אפוס גבורה כמו 'אקסודוס' שכרך יחד את המאבק בתחום ההעפלה עם הפריצה לכלא עכו כחלק מהמאבק הבלתי נמנע בשלטון הבריטי שהוצג כזר וכאכזר – תרם ליצירת נרטיב על ציוני שדווקא תרם למאבק הימין כנגד מה שהוא תפס כהדרה של גיבוריו מהתודעה הישראלית.

רשימת המשתתפים בכנס

25.4.2021	מושב א.1	שם המשתתף	דוא"ל
14:30-16:00 זום	אתרים תת-קרקעיים נסתרים באתרים ארכאולוגיים גלויים	פרופ' ינון שבטיאל	Yinon1950@gmail.com
		ד"ר אבנר אקר	avner22@hotmail.com
		רונה אביסף	rona.evyasaf@gmail.com
		מר יאיר עמיצור	yairam@israntique.org.il
	מושב א.2		
14:30-16:00 זום	דילמות ותהליכים בתכנון וניהול שטחים פתוחים בגליל	ד"ר אמיר פרלברג	aperelbe@tauex.tau.ac.il
		איתי אושינסקי	etai@lygm.co.il
		לירז כברה-לייקין	lirazcabra@tauex.tau.ac.il
		ד"ר לירון אמדור	lironam@tauex.tau.ac.il
		אביב אבישר	avivavis@tauex.tau.ac.il
	מושב ב.1		
16:15-18:00 זום	טבריה: עיר עם חומה (?) והמעשים בה רבים	ד"ר אסף זלצר	aselzer@staff.haifa.ac.il
		ד"ר שלי אן-פלג	shelleypeleg@gmail.com
		ד"ר אסתי ינקלביץ'	estiyan@gmail.com
		גיל הרן	gilharan1@gmail.com
	מושב ב.2		
16:15-18:00 זום	מושב המחלקה ללימודי א"י באקדמית כנרת	פרופ' מרדכי אביעם	maviam53@gmail.com
		ד"ר חיה כץ	hayahka@mx.kinneret.ac.il
		ד"ר דינה שלם	shalemdina@gmail.com
	מושב חגיגי		
18:30-20:00 זרנגין	'חיים וייצמן – האב המייסד' – ערב לכבוד הביוגרפיה על המנהיג הציוני ונשיא המדינה הראשון, שנכתבה על-ידי מוטי גולני ויהודה ריינהרץ	ד"ר גיורא גודמן	ggoodman@kinneret.ac.il
	וייצמן בחניתה, 1938 - אירוע קטן, נשלח מייל 01.03משמעות גדולה	פרופ' מוטי גולני	mottigolani@post.tau.ac.il

26.4.2021	מושב א.1	שם המשתתף	דוא"ל
12:30-14:00 זום	מושב דוקטורנטים לימודי גליל	פרופ' (אמריטוס) חיים גורן	gorenh@telhai.ac.il
		עופר בהרל	oferba@telhai.ac.il
		חיים שלזינגר	shlez4c@gmail.com
		אורי ברגר	urib@israntique.org.il
		עידית לב	iderlav1@walla.co.il
	מושב א.2		
12:30-14:00 זום	ניטור המערכת האקולוגית של אגמון החולה: הידרוכימיה, צמחיה, אצות, עגורים	ד"ר אסף חן	assafc@migal.org.il
		ד"ר עידן ברנע	idanb@spni.org.il
		פרופ' איגי (מיכאל) ליטאור	litaori@telhai.ac.il
		שחר רגב	shajar007@gmail.com
	מושב ב.1		
14:30-16:00 זום	לצאת ממגדל השמש: שינויים בקהילת הדרוזים של הגולן בעקבות למלחמת האזרחים בסוריה	ד"ר יסמין ברזלי-שחם	Yasmin.bar@gmail.com
		ד"ר יוסרי ח'יזראן	yusri.khaizran@mail.huji.ac.il
		גב' עביר איוב	ayobabeer@gmail.com
		ד"ר אור לוונטל	levental@ohalo.ac.il
	מושב ב.2		
14:30-16:00 זום	סוגיות מרכזיות בשמירת טבע בגליל העליון ובגולן	ד"ר עידן ברנע	idanb@spni.org.il
		לירון שפירא	lirons@spni.org.il
		יפעת ארצי	yifatdav@npa.org.il
		אסף מירוז	Asafmayrose96@gmail.com
		עמית דולב	amitd@npa.org.il
	מושב ג.1		
16:15-18:00 זום	"מוקד המחקרים באגמון החולה"	ד"ר יוני וורטמן	vortmanyo@gmail.com
		יובל וורבר	Yuvalwerber90@gmail.com
		יעקב גולדווסר	yaakov.goldwasser@mail.huji.ac.il
		רימון לוין	rimon.levin@gmail.com
		אייל חיים	eyal.haim@gmail.com
		עמנואל לוריא	emmanuel.lourie@mail.huji.ac.il

	מושב ג.2		
16:15-18:00 זום	ארכיאולוגיה גלילית	פרופ' דורון לביא	doronl@telhai.ac.il
		ד"ר מיכאל אזבנד	mickeyosband@gmail.com
		רון לביא ופרופסור עדי ארליך	ronlavi@gmail.com
		ד"ר אלון ברוש	Alon.Barash@biu.ac.il
		ד"ר אלה בין, פרופסור יואל רק	beenella1@gmail.com
		פרופ' גונן שרון	gonen@telhai.ac.il
	מושב חגיגי		
18:30-20:00 זום	מייבוש החולה ועד ימי קורנה: 70 שנות תמורה ביחס לסביבה בישראל – ערב לכבוד ספרה של מיה דואני 'האגם הנעלם'.	פרופ' רקפת סלע-שפי	
		פרופ' ערן פייטלסון	msfeitel@mail.huji.ac.il
		ד"ר אסף זלצר	aselzer@staff.haifa.ac.il
		ד"ר עדנה גורני	ednagorney@yahoo.com
27.4.2021	**מושב א.1**	**שם המשתתף**	**דוא"ל**
12:30-14:00 זרנגין	גידול דבורים – אתגרים וחידושים	ד"ר טלי גולדברג	taligold@telhai.ac.il
		גב' נגה ראובן	nogareuven@gmail.com
		ד"ר מוקי נגרי	mukinagari@gmail.com
		ד"ר אהד אפיק	ohadaf@shaham.moag.gov.il
	מושב א.2		
12:30-14:00 כיתה 2103	מעמדם ואיכות חייהם של הערבים בגליל	ד"ר דיאנא סעדי	sdianaa@gmail.com
		פרופסור יצחק שנל	schnell@tauex.tau.ac.il
		ד"ר אחמד דיאב	ahmedd@mail.tau.ac.il
		ד"ר נעמן דנאים	noaman1905@gmail.com
	מושב ב.1		
14:30-16:00 זרנגין	עגורים בעמק החולה: ברכה או תקלה?	פרופ' משה גופן	gophen@migal.org.il
		פרופ' יוסי לשם	yossile@tauex.tau.ac.il
		ד"ר דן אלון	Dan@spni.org.il
		עופר ברנע	oferb@galil-elion.org.il

	מושב ב.2		
14:30-16:00 כיתה 2103	הפריפריה הגלילית: משאב או נטל?	ד"ר אודי כרמי	udic@telhai.ac.il
		ענת קדרון	kidrone@gmail.com
		קרן לוי	levykeren962@gmail.com
		ד"ר אור לונטל	levental@ohalo.ac.il
		ד"ר יונית ניסים	yonitn@telhai.ac.il
		ד"ר איתן סימון	eisi@ohalo.ac.il
	מושב ג.1		
16:30-18:00 כיתה 2103	דתות בגליל: מבט היסטורי ותיאולוגי	ד"ר סופיה כץ	katzso@telhai.ac.il
		ד"ר חגי דביר	hagaydv@gmail.com
		ד"ר אור אמיר	oramir123@gmail.com
		ד"ר פיידרה שפירו	director@jewishchristianrelations.com
	מושב ג.2		
16:30-18:00 אודיטריום זרנגין	עכו והגליל המערבי כמרחב מעורב, 1930-1960 מושב לזכרו של מייק ליבנה	פרופ' מוסטאפא עבאסי	mustafa@telhai.ac.il
		ד"ר נדב הייידקר	nudveh@gmail.com
		ענת קדרון	kidrone@gmail.com
		לילי אילן	lily.eilan@gmail.com
	מושב חגיגי		
18:30-20:00 זרנגין	גילוי הגליל על-ידי חוקרים ומדענים במאה ה-19 הארוכה, לכבוד ספרו של חיים גורן: The loss of a minute is just so much loss of life: Edward Robinson and Eli Smith in the Holy Land	פרופ' גדעון ביגר	bigergideon@gmail.com
		פרופ' ריכב (בוני) רובין	rehav.rubin@mail.huji.ac.il
		פרופ' ערן דולב	daliaeran@gmail.com
		פרופ' חיים גורן	gorenh@telhai.ac.il

28.4.2021	מושב א.1	שם המשתתף	דוא"ל
14:30-16:00 זום	שושבינים ישראלים-יהודים וקדושה נוצרית במרחבי הגליל – מבט השוואתי	פרופ' דורון בר	doron.bar@schechter.ac.il
		ד"ר מריאנה רוח-מדבר שפירא	m.ruahmidbar@gmail.com
		ד"ר ליאור חן	liorchen6@gmail.com
		גב' קרן לויזון	Lkaren@post.bgu.ac.il
	מושב א.2		
14:30-16:00 זום	חינוך לטבע – חינוך מדעי, חינוך סביבתי ומדע אזרחי נפגשים בגולן	ד"ר ורד נאור	vered.spielmann@gmail.com
		דר' מרסדס אדרי	merchied29@gmail.com
		איתן שמשוביץ	aitansh@gmail.com
		אלאור לוי	sviva@megolan.org.il
		דר' מוטי צרטר	mcharter@geo.haifa.ac.il
	מושב ב.1		
16:15-18:00 זום	רפורמות, שינויים וחדשנות בחינוך - חקרי מקרה גליליים	פרופ' יובל דרור	droryuvl@tauex.tau.ac.il
		טליה מרציאנו	tals310@gmail.com
		שני רוסו	shanirusso@gmail.com
		עדי חיים	tidharadi@gmail.com
		אורלי וצר-עזריה	orlyvet@gmail.com
		יוסי אלימלך	yosel1967@gmail.com
		דוד ביטון	davidbitt10@gmail.com
	מושב ב.2		
16:15-18:00 זום	החיפוש אחרי איכות חיים ורווחה אישית: מחקרים מהגליל	ד"ר יונתן קסלר	Jonathan@telhai.ac.il
		ד"ר עפרה ולטר	ofrawa@telhai.ac.il
		ד"ר בתאל חזן-לירן	batelliran@gmail.com
		ד"ר נירית קרני	niritkarni2@gmail.com
		ד"ר רן נוימן	rann.academy@gmail.com
	מושב חגיגי		
18:30-20:00 זרנגין	מושב מסכם- הוליווד בגליל	פרופ' אביבה חלמיש	avivaha@openu.ac.il
		ד"ר גיורא גודמן	ggoodman@kinneret.ac.il
		פרופ' אמיר גולדשטיין	amirgold@telhai.ac.il

תודה לעוזרים לנו בהפקת הכנס:

המכללה האקדמית תל-חי
מיגל, מכון למחקר מדעי בגליל
קרן קימת לישראל
מועצה אזורית הגליל העליון
מכון שמיר למחקר

כניסה לקמפוס בהרשמה מראש ובכפוף
להנחיית משרד הבריאות לגבי כנסים.

יש להירשם בקישור הבא:

https://conferences.telhai.ac.il